Ministerul Educației şi Cercetării

Proiectul pentru Învățământul Rural

ISTORIE

Ştiințe auxiliare
Geografie şi demografie istorică
Numismatică şi arheologie

Florentina NIȚU

2005

© 2005 Ministerul Educaţiei şi Cercetării
Proiectul pentru Învăţământul Rural

Nici o parte a acestei lucrări
nu poate fi reprodusă fără
acordul scris al Ministerului Educaţiei şi Cercetării

ISBN 973-0-04076-1

CUPRINS

Cuprins **Pagina**

1. Unitatea de învățare 1 – Introducere **1**
1.1. Particularitățile Ştiințelor Auxiliare **1**
1.2. Unitățile de învățare **2**
1.3. Sarcinile de lucru **3**
1.4. Criteriile de evaluare **4**
1.5. Bibliografia **4**

2. Unitatea de învățare 2 – Ştiințele auxiliare ale istoriei: definiții şi clasificări. **5**
2.1. Obiectivele unității **5**
2.2. Ştiințele auxiliare ale istoriei: definiții şi clasificări **6**
2.3. Cercetarea istorică. Metoda alcătuirii unei lucrări ştiințifice **8**
2.4. Bibliologie. Codicologie. Miniaturistică **23**
2.5. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare **30**
2.6. Bibliografie **31**
2.7. Lucrare de verificare **31**

3. Unitatea de învățare 3 – Ştiințele auxiliare majore şi ştiințele de graniță. **32**
3.1. Obiectivele unității **32**
3.2. Ştiințele auxiliare majore şi ştiințele de graniță **32**
3.3. Arheologia **34**
3.4. Geografia istorică. **41**
3.5. Demografia istorică. Statistica istorică **47**
3.6. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare **53**
3.7. Bibliografia **54**
3.8 Lucrarea de verificare. **54**

4. Unitatea de învățare 4 – Ştiințele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul arhivelor (I) **55**
4.1. Obiectivele unității **55**
4.2. Arhivistica **55**
4.3. Paleografia **62**
4.4. Filigranologia. Criptografia **69**
4.5. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare **72**
4.6. Bibliografia **73**
4.7. Lucrare de verificare **73**

5. Unitatea de învățare 5 - Ştiințele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul arhivelor (II) **74**
5.1. Obiectivele unității **74**
5.2. Diplomatica **74**
5.3. Arheografia **84**

5.4. Cronologia **86**
5.5. Sigilografia **91**
5.6. Genealogia **96**
5.7. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare **102**
5.8. Bibliografia **102**
5.9. Lucrare de verificare **103**

6. Unitatea de învățare 6 - Ştiințele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul muzeului **104**
6.1. Obiectivele unității **104**
6.2. Muzeologia **104**
6.3. Epigrafia **114**
6.4. Heraldica **116**
6.5. Numismatica **122**
6.6. Metrologia **128**
6.7. Vexilologia **131**
6.8. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare **133**
6.9. Bibliografia **133**
6.10. Lucrare de verificare **134**

Unitatea de învățare Nr. 1

INTRODUCERE

Modulul **Ştiinţele auxiliare ale Istoriei** face parte din Programul 1, pachetul 1 dedicat formării profesorilor de istorie din învățământul rural. El este astfel structurat încât să acopere atât majoritatea elementelor care se regăsesc în predarea istoriei la gimnaziu, cât şi cele mai noi abordări din domeniu – ca tematică şi ca metodologie. Cursul este structurat în teme care asigură achiziția de cunoştinţe care să ajute cursantul să-şi formeze o imagine de ansamblu asupra instrumentarului specific ştiinţelor auxiliare ale istoriei.

Concepția curriculară

Concepția curriculară care se află la baza modulului este legată de câteva principii. În primul rând, principiul relevanței ştiințifice (selecția temelor care au cea mai mare relevanță pentru ansamblul ştiinţelor auxiliare). Apoi, principiul racordării la nevoile de formare a cursanților (relația cu programa în uz şi cu cea previzionată).

Ținând cont de formula de susținere a modulului, autorul a optat pentru o tematică ce permite o activitate individuală optimă (bibliografie în limba română, surse disponibile pe web etc.), precum şi asistența oferită în vederea integrării cursanților în activitate prin sistemul tutoriatului. În consecință, sistemul de evaluare este cel de examen scris, la care se adaugă evaluarea cu ajutorul eseului structurat. Evaluarea progresului se va face pe baza sarcinilor de lucru acordate la fiecare întâlnire (subsumate proiectului de eseu structurat).

1.1. Particularitățile Ştiinţelor Auxiliare

Istoria ca ştiință

În cadrul discuției despre ştiinţele auxiliare ale istoriei, avem de-a face cu doi termeni care se cer explicați. Primul este **istorie***,* termen cu accepțiune foarte largă încă de la începuturile folosirii sale, adică din secolul VI î.Hr. Termenul istorie provine din limba greacă şi însemna tot ceea ce constituia o relatare, o povestire, realizată fie în scris, fie pe cale orală. Dar totodată, ea însemna şi cercetare, investigare a unui martor şi prezentarea rezultatelor cercetării, sens cu care foloseşte acest termen şi Herodot. Din limba greacă veche, termenul a fost preluat apoi în limba latină, sub forma *historia, -ae.* Sensurile acestui termen s-au multiplicat în timp, istoria devenind o ştiință care studiază dezvoltarea societății umane în complexitatea şi devenirea ei.

Accepțiunile termenului

Actualmente, termenul istorie are trei accepțiuni principale: istoria ca evenimente, istoria ca activitate de cercetare a istoricului şi istoria ca rezultat al acestei activități (adică, totalitatea afirmațiilor despre evenimentele istorice); dintre acestea, doar ultimele două conturează istoria ca ştiință. Ştiința istoriei se numeşte istoriografie şi vizează reconstituirea ulterioară a scrierii istorice, prin metode ştiințifice.

Caracterul holistic al istoriei

Prin urmare, istoria este o ştiință totalizatoare; nimic din ceea ce s-a întâmplat nu îi este străin sau indiferent, totul devine obiectul său de cercetare. Istoria nu se poate face însă fără documente, înțelegând prin acestea documente scrise, figurative sau transmise prin alte metode. Întrucât sursele (izvoarele) reprezintă materia primă a istoricului, trebuie să vedem cum putem să folosim informația pe care ele o oferă. Metoda de lucru cu izvoarele este dată de o serie de procedee tehnice oferite de acele ştiințe numite în mod tradițional, **ştiințe auxiliare ale istoriei**. Rolul lor este acela de a depista şi analiza sursele istorice, întrucât cercetarea istorică nu poate progresa fără folosirea izvoarelor.

1.2. Unitățile de învățare

Criteriul de selecție al conținuturilor

Unitățile de învățare pe care le propune acest modul respectă obiectivele statuate prin programă, dar au, în subsidiar, un impact direct asupra celorlalte module, în sensul că contribuie la creşterea competenței de lucru şi analiză a surselor primare. Modul în care se structurează demersul istoricului este în măsură să contribuie la eficiența cadrului didactic la clasă. Nu trebuie uitat faptul că, până la un punct, profesorul de istorie reproduce metodologia cercetării. Centrarea dezvoltărilor curriculare recente pe dimensiunea competențelor şi a abilităților nu face decât să întărească nevoia profesorului de a avea o bună cunoaştere atât a faptului istoric, cât şi a modului în care s-a ajuns la validarea acestuia ca şi eveniment sau proces istoric.

Unitățile de învățare

Unitățile de învățare sunt următoarele:
Unitatea de învățare 1 – Introducere
Unitatea de învățare 2 – Ştiințele auxiliare ale istoriei: definiții şi clasificări.
Unitatea de învățare 3 – Ştiințele auxiliare majore şi ştiințele de graniță.
Unitatea de învățare 4 – Ştiințele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul arhivelor (I)
Unitatea de învățare 5 - Ştiințele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul arhivelor (II)
Unitatea de învățare 6 - Ştiințele auxiliare minore specifice cercetării în cadrul muzeului

1.3. Sarcinile de lucru

Tipuri de sarcini de lucru

Sarcinile de lucru sunt astfel construite încât să corespundă obiectivelor formulate prin programa de studiu. Pe parcursul modulului, veți avea de realizat o serie de activități care au ca scop dezvoltarea competențelor care sunt necesare celor care vor fi profesori de istorie.

În primul rând, există sarcini de lucru care vă solicită să răspundeți la întrebări punctuale; ele sunt întrebări la care se va răspunde pe parcursul unității de învățare.

Apoi, întrebări care vă solicită să identificați, să selectați, să comparați şi să ierarhizați informații.

Pentru toate aceste teste de autoevaluare răspunsurile vor fi date în spațiile alocate. În cazul în care aveți nevoie de mai mult spațiu, folosiți o foaie de hârtie tip A4 şi anexați-o testului respectiv

În sfârşit, există sarcini de lucru (de regulă la nivelul lucrărilor de verificare) care obligă pe cursanți să folosească toate cunoştințele acumulate de-a lungul unității de învățare – acestea sunt eseuri (structurate şi libere). Cursanții sunt încurajați să utilizeze literatura suplimentară care, din motive de acordare cu celelalte module, a fost limitată la maxim.

Metodele de lucru

Metodele luate în considerare sunt următoarele:

- dezbaterea pe baza materialului distribuit în avans;
- includerea unor sarcini de lucru care să presupună cooperarea dintre cursanți;
- ierarhizarea sarcinilor de lucru (cu precădere a celor bazate pe analiza surselor primare);
- realizarea de produse educaționale (postere, culegeri de surse etc.) cu aplicabilitate în clasă.

Alte materiale ce vor fi folosite sunt culegeri de surse primare şi surse vizuale

Modulul conține 5 lucrări de verificare – pg. 31, 53, 72, 100, 129.

Lucrările de verificare

<u>Instrucțiuni privind lucrarea de verificare</u>

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
b. se trimite prin poştă tutorelui.
c. se foloseşte în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

În cazul în care apar probleme la nivelul lucrărilor de verificare

În cazul în care apar dificultăți la nivelul elaborării lucrărilor de verificare, sugerăm cursanților să reia lectura unității de învățare, de data aceasta realizând un rezumat de idei al acesteia. Apoi, să reia lectura bibliografiei indicate şi să încerce rezolvarea din nou a lucrării (în cazul în care este vorba de un eseu structurat, să atingă punctele precizate întâi sub forma unor mici eseuri independente, iar la urmă să redacteze din nou eseul sub forma unei narațiuni la persoana întâia).

1.4. Criteriile de evaluare

Instrumentele de evaluare sunt: sarcini de lucru acordate la sfârşitul cursurilor şi dezbaterea rezultatelor, eseul structurat, examinare finală scrisă (40%, la care se adaugă 40% din punctaj acordat pe baza rezolvării sarcinilor de lucru - evaluare continuă - şi 20% pentru eseul structurat).

Criteriile de evaluare : examinarea critică a surselor istorice şi argumentarea unei opțiuni de interpretare, rezolvarea unor probleme legate de analiza istorică prin aplicarea metodelor, tehnicilor şi a instrumentelor specifice ştiințelor auxiliare

1.5. Bibliografia

Dicționar al ştiințelor speciale ale istoriei, Bucureşti, 1985.
Documente privind istoria României. Introducere, vol.I-II, Bucureşti, 1956.
Nicolae Edroiu, *Introducere în ştiințele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1992.
Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1970.

Unitatea de învățare Nr. 2

ŞTIINȚELE AUXILIARE ALE ISTORIEI: DEFINIȚII ŞI CLASIFICĂRI.

Cuprins Pagina

2.1. Obiectivele unității 5
2.2. Ştiințele auxiliare ale istoriei: definiții şi clasificări 6
2.3. Cercetarea istorică. Metoda alcătuirii unei lucrări ştiințifice 8
2.4. Bibliologie. Codicologie. Miniaturistică 23
2.5. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare 30
2.6. Bibliografie 31
2.7. Lucrare de verificare 31

2.1. Obiectivele unității

- Identificarea rolului ştiințelor auxiliare în raport cu cercetarea istoriografică.
- Familiarizarea cursanților cu aparatul critic şi bibliografia necesare realizării unei lucrări academice
- Descoperirea etapelor de cercetare şi documentare specifice unei lucrări ştiințifice
- Identificarea părților componente ale unei cărți, ale semnificațiilor ornamentelor-miniaturi.

2.2. Ştiinţele auxiliare ale istoriei: definiţii şi clasificări

Istoricul ştiinţelor auxiliare

Termenul de ştiinţe auxiliare a fost introdus de Teodor Sickel, istoric vienez şi paleograf din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Înainte de Sickel, polonezul J. Lelewel (1822) se referise la acestea, numindu-le ştiinţe care permit cunoaşterea izvoarelor istorice. Alţii le vor numi ulterior, **ştiinţe speciale ale istoriei, ştiinţe istorice de bază** (istoricul austriac Leo Santifaller)*,* **discipline istorice speciale, ştiinţe fundamentale ale istoriei.**

În România, Damian P. Bogdan denumea aceste ştiinţe, **ştiinţe speciale,** şi îşi expunea acest punct de vedere la Congresul Internaţional de Ştiinţe Istorice de la Roma, 1957.

Indiferent de titulatură, este vorba despre un ansamblu de ştiinţe care pun în valoare informaţia documentară conţinută de diferitele înscrisuri, pentru a fi apoi folosită la scrierea istoriei.

Ştiinţele auxiliare îi sunt indispensabile istoricului pentru descifrarea, înţelegerea, stabilirea timpului şi a locului evenimentelor ca şi pentru evaluarea critică a izvoarelor istorice. Numărul lor nu este fixat pentru totdeauna, iar, prin extensie, orice ştiinţă, de ale cărei rezultate sau metode se foloseşte istoricul în activitatea sa de cercetare, poate să fie considerată ca auxiliară istoriei, ajutând-o în cercetarea sa. Pe de altă parte, întreaga ştiinţă se constituie într-o structură ale cărei discipline ştiinţifice se ajută reciproc, şi în care, o ştiinţă raportată la alta îi este, într-un anume fel, auxiliară. Plecând de la această observaţie, putem considera auxiliare istoriei şi economia, matematica, după cum istoria însăşi poate deveni auxiliară altor ştiinţe.

În funcţie de obiectul activităţii lor şi de modul în care ajută istoricului, ştiinţele auxiliare au cunoscut, de-a lungul timpului, mai multe clasificări.

Activitatea lui A. Sacerdoţeanu

Aurelian Sacerdoţeanu, cel dintâi autor al unui manual de arhivistică la noi în ţară, cu preocupări şi în domeniul diplomaticii sau cronologiei împărţea aceste ştiinţe în:

- ► **ştiinţe auxiliare majore** (geografia, arheologia, geologia, filologia, antropologia, sociologia, dreptul, filosofia);
- ► **ştiinţe auxiliare minore** (arhivistica, paleografia, diplomatica, grafologia, cronologia, sigilografia, heraldica, numismatica, medalistica, miniaturistica, genealogia, epigrafia, bibliologia).

Denumirea de ştiinţe majore şi minore nu făcea referire la importanţa lor, ci la

faptul că ştiinţele auxiliare majore oferă istoricului concluzii bine conturate, pe când cele minore servesc istoricului ca mijloace pentru a ajunge la aceste concluzii.

Prin urmare, considera A.Sacerdoţeanu, avem nevoie de informaţii despre locul în care s-au petrecut diferite evenimente istorice (pe care ni le oferă geografia), despre limba vorbită (filologia, cu ramurile sale, lingvistica, semantica, etimologia, toponimia, onomastica), despre răspândirea şi activitatea omului (antropologia, etnologia) sau despre gândurile şi legile după care acesta s-a guvernat (filosofia, dreptul). Fiecare dintre aceste ştiinţe, numite majore de istoricul român, se foloseşte de instrumente proprii de investigare şi analiză care să permită elaborarea unor concluzii.

Clasificări alternative

O altă clasificare propusă, a fost aceea în **ştiinţe ajutătoare** (care se suprapun, ca accepţiune, ştiinţelor majore propuse de A.Sacerdoţeanu) şi **ştiinţe auxiliare propriu-zise** (cele minore). Aceste ştiinţe minore sau propriu-zise se leagă de primele etape ale muncii istoricului, servind la descoperirea informaţiilor din documente dintre cele mai diverse şi la verificarea informaţiilor existente deja, în timp ce ştiinţele majore ajută istoria prin furnizarea de date gata elaborate şi de metode şi tehnici proprii de lucru; acestea se leagă, mai ales, de etapele finale ale activităţii istoricului, care sunt explicaţia cauzală şi valorificarea. Ca urmare a dezvoltării lor, unele dintre ştiinţele auxiliare minore au devenit independente, creându-şi instrumente specifice de lucru cu izvoarele; acestea sunt arhivistica, paleografia, numismatica, diplomatica, cronologia, sigilografia, heraldica, genealogia ş.a.

Şcoala franceză a propus o altă modalitate de împărţire a acestor ştiinţe utile istoricului în munca cu izvoarele:

► ştiinţe care se ocupă cu **studierea mărturiilor figurative** (arheologie, etnologie, numismatică, sigilografie, filatelia);

► ştiinţe care se ocupă cu **studierea mărturiilor scrise** (epigrafie, papirologie, paleografie, criptografie, diplomatică, onomastică, genealogie, heraldică);

► ştiinţe care se ocupă cu **conservarea şi prezentarea mărturiilor** (muzeistica, biblioteconomia, codicologia, arhivistica).

Numărul ştiinţelor auxiliare minore şi majore este în continuă creştere, însă continuă şi disputele privind încadrarea fiecăreia într-una sau alta dintre categorii. De asemenea, unele ştiinţe cu un grad mai mare de independenţă pot fi incluse în rândul celor majore; un exemplu în acest sens este arheologia, considerată multă vreme ştiinţă minoră dar pe care Aurelian Sacerdoţeanu o introducea în rândul ştiinţelor majore încă din prima parte a secolului trecut.

Gruparea ştiinţelor auxiliare în funcţie de prelucrarea informaţiilor

O altă propunere vine din partea lui Nicolae Edroiu, care propune clasificarea ştiinţelor auxiliare din punctul de vedere al prelucrării informaţiilor oferite de izvoare. Astfel, avem de-a face cu:

► ştiinţe care prelucrează primar informaţia oferită de izvoare (bibliologia, epigrafia, paleografia, codicologia, diplomatica, sigilografia, numismatica);

► ştiinţe care se ocupă de modul de depozitare şi conservare, precum şi de analiza şi editarea unor izvoare (arhivistică, arheografie);

► ştiinţe care au un specific aparte (genealogia, cronologia, metrologia).

Arhiviştii români preferă să clasifice, de pildă, ştiinţele auxiliare minore, după locul unde se păstrează mărturiile pe care le studiază acestea. Prin urmare, există:

► ştiinţe auxiliare grupate în jurul **arhivelor** (arhivistica, paleografia, diplomatica, cronologia, sigilografia, filatelia, heraldica, genealogia, filigranologia, grafologia, miniaturistica);

► ştiinţe auxiliare grupate în jurul **bibliotecii** (bibliologia, codicologia);

► ştiinţe auxiliare grupate în jurul **muzeelor** (muzeologia,

arheologia, epigrafia, metrologia, numismatica, medalistica, vexilologia).

Există totodată, ştiinţe speciale sau auxiliare care sunt proprii istoriei şi altele care

sunt comune mai multor discipline umaniste. Cercetările interdisciplinare recente oferă rezultate interesante prin investigarea unor arii de interes foarte extinse, astfel încât s-au conturat ca *ştiinţe de graniţă* sau *de frontieră;* printre acestea, se numără *geografia istorică, climatologia istorică, ecologia istorică, demografia istorică, istoria tehnicii*, şi numărul lor este în continuă creştere.

✍ Test de autoevaluare 2.1.

I. Răspundeţi la următoarele întrebări şi folosiţi spaţiul de mai jos pentru formularea răspunsurilor.

a) Când a fost introdus termenul de ştiinţe auxiliare şi de către cine?

b) Ce categorii de izvoare cunoaşteţi?

c) Ce fel de ediţii de documente este indicat să folosiţi?

d) Care este scopul principal al trimiterilor ştiinţifice?

……

……

……

……

Răspunsurile pot fi consultate le pagina 32

2.3. Cercetarea istorică. Metoda alcătuirii unei lucrări ştiinţifice

Etapele cercetării

Etapele cercetării

Cercetarea istorică presupune parcurgerea unor etape obligatorii, care ordonează şi, în final, pun în valoare munca istoricului. De aceea, este necesar ca acele informaţii care provin din cunoaşterea acumulată deja să fie verificate şi raportate la izvoarele existente pentru perioada respectivă. De asemenea, este necesară folosirea critică şi a celorlalte informaţii existente în literatura de specialitate, pentru ca în final, lucrarea rezultată să aibă un conţinut ştiinţific adecvat şi să fie originală.

Definirea temei

🕮 Definirea temei de cercetat

Lucrul în vederea realizării unei cercetări istorice începe întotdeauna cu alegerea **domeniului de interes** şi a **temei de studiat**. Alegerea temei se face în funcţie de mai multe criterii. Pentru început, ea trebuie să reflecte o anumită necesitate de cunoaştere existentă în istoriografie, dar şi dorinţa autorului de aprofundare a unei problematici. Există şi lucrări comandate, care reprezintă un contract de cercetare, o lucrare de plan într-o instituţie sau una destinată obţinerii unui grad sau titlu ştiinţific (licenţă, masterat, doctorat), în cadrul cărora libertatea de alegere a temei este ceva mai mică dar nu inexistentă.

Primul pas în alegerea temei ține de dorința autorului de a afla mai multe despre o personalitate, un eveniment sau chiar o epocă istorică; în funcție de aceasta, se pot citi câteva lucrări generale care să reflecte ceea ce s-a scris în problema respectivă. Ideal ar fi să se pornească de la lucrările recent apărute, care cuprind bibliografia la zi a temei noastre şi reflectă cel mai bine stadiul cunoaşterii în această problemă. Dacă prin consultarea acestor lucrări a apărut o problemă sau o întrebare pe care autorul nu o soluționează, fie din lipsa informației, fie pentru că nu îl interesează, atunci se poate considera că am găsit deja zona asupra căreia putem să ne concentrăm.

Foarte important este ca în acel moment să verificăm dacă problema găsită de noi este cu adevărat semnificativă pentru cunoaşterea istorică sau dacă ea nu a fost deja soluționată de un alt autor. Dacă există deja puncte de vedere exprimate în legătură cu problema noastră, trebuie să ne gândim dacă avem argumentele necesare pentru a le combate şi a realiza o lucrare polemică în raport cu cercetările anterioare. În general, trebuie avut în vedere modul în care au fost interpretate izvoarele temei care ne interesează, dacă s-au folosit toate izvoarele existente ori dacă, între timp, au apărut izvoare noi care schimbă percepția asupra unor aspecte importante.

Dacă problema noastră corespunde unui stadiu nou al cunoaşterii ştiințifice, sau unei noi metodologii de cercetare, trebuie apelat la modelele existente în istoriografiile care au abordat tematica respectivă sau la bagajul de cunoştințe oferit de alte ştiințe.

Stabilirea mijloacelor

În momentul în care ne-am decis asupra temei de cercetat este necesar să verifică dacă dispunem de **mijloacele** necesare atingerii scopului propus. Este vorba mai ales de nivelul cunoştințelor prealabile pe care le avem şi de timpul pe care suntem dispuşi să-l alocăm studierii problemei respective. Aceasta înseamnă că alegerea unei teme pentru care documentația este abundentă şi se găseşte în arhive va necesita un timp îndelungat de studiu. În acest caz, se impune fie limitarea zonei de interes asupra unui segment cronologic mai îngust, fie la un spațiu mai restrâns. Un aspect la fel de important este cel al competenței lingvistice, adică nevoia de cunoaştere a unei paleografii şi a unei limbi vechi, în cazul documentelor medievale care se găsesc în arhive. În unele cazuri este suficientă însă şi o ediție critică bună a textului care ne interesează. Alteori, sunt necesare cunoştințe şi noțiuni specifice unui domeniu distinct; de pildă, o lucrare de istorie economică, de politici financiare, presupune familiarizarea cu conceptele economice de bază, cel puțin, după cum o lucrare referitoare la problematici religioase impune cunoştințe teologice.

Un aspect la fel de important al accesului la informația primară este cel al locului în care se găseşte aceasta; se ştie că anumite probleme ale istoriei contemporane româneşti şi de conexiune a acesteia cu evenimentele din regiunile înconjurătoare nu se găsesc întotdeauna în arhivele româneşti, nici măcar sub formă de microfilm. În unele cazuri fericite, informația privitoare la probleme de istorie universală poate fi regăsită pe Internet, după cum pentru alte cazuri, o sursă de informație o pot constitui memoriile unor martori la evenimente sau documente din arhivele personale ale acestora.

După soluționarea tuturor acestor posibile probleme, este nevoie să ne stabilim un *titlu*, care să reflecte în mod concis tema noastră de studiu şi care să nu conducă la confuzii. Desigur, titlul poate fi ajustat pe parcurs, în funcție de materialul pe care l-am strâns, însă din acest moment, se poate trece la etapa următoare a cercetării.

Documentarea

🕮 Documentarea.

Prima fază a documentării este **alcătuirea bibliografiei**, adică a unei liste de lucrări (cărți, studii din reviste şi volume colective, articole de presă, cataloage de expoziție sau arheologice etc.) referitoare la tema noastră; tot în cadrul bibliografiei trebuie să fie incluse şi izvoarele ce urmează să fie folosite (fonduri arhivistice, manuscrise, colecții numismatice etc.).

Ideal ar fi ca această bibliografie să fie cât mai completă în momentul începerii cercetării; pentru aceasta se poate apela la o bibliografie cumulativă dar şi la una analitică care să ne scutească de efortul de a mai citi lucrări discutabile din punct de vedere al conținutului şi concluziilor

Bibliografii

Pentru istoria românească, bibliografia curentă cea mai valoroasă este cea realizată de Academia Română sub numele *Bibliografia istorică a României*.

Pentru temele care aparțin istoriei universale, cea mai bogată bibliografie curentă este *Historical Abstracts* (publicată în Statele Unite, apare în 2 serii a câte 4 volume anual; în Seria A sunt incluse materialele referitoare la epoca modernă (1450-1914), iar în seria B cele referitoare la istoria lumii după 1914). *Historical Abstracts* cuprinde cărți şi articole apărute în toată lumea, iar în cazul materialelor publicate în limbi de circulație restrânsă se indică şi traducerea titlului în engleză; *Historical Abstracts* este în acelaşi timp, şi o bibliografie analitică, în care se indică pe scurt problema tratată de fiecare lucrare şi felul izvoarelor istorice folosite.

Lucrul în bibliotecă

Altă cale de alcătuire a bibliografiei este cea a consultării cataloagelor bibliotecilor, respectiv a catalogului alfabetic şi a celui tematic. Deşi în multe dintre bibliotecile româneşti se păstrează încă sistemul fişelor manuscrise sau tipărite, în ultimul timp, procesul de informatizare a cuprins marile biblioteci, astfel încât, în cazul acestora, catalogul poate fi consultat fie la terminalele de calculator ale bibliotecii respective, fie prin Internet; acestea permit găsirea mai uşoară a lucrărilor care ne interesează. Dar pe Internet pot fi găsite şi alte informații, documente privind mai ales istoria recentă, bibliografii, imagini de epocă, studii diverse. Din păcate, bazele de date electronice cuprind mai ales informații despre țările în care informatizarea s-a generalizat, şi mai puține date despre celelalte spații; în plus, pentru folosirea acestor date este necesară o atitudine critică, dat fiind faptul că se pot pune pe web tot felul de texte, mai mult sau mai puțin fundamentate ştiințific.

În condițiile în care o lucrare este cu atât mai valoroasă cu cât pune în circulație şi surse inedite, se impune ca documentarea să se realizeze şi în arhive. Aici vom găsi nu numai informații prețioase referitoare la istoria modernă şi contemporană, ci şi documente medievale încă nepublicate sau publicate doar sub formă de regeşte

(rezumat dezvoltat) în cadrul cataloagelor editate de arhive.

Izvoare primare şi secundare

În cadrul documentării se vor studia atât izvoare istorice primare cât şi literatură secundară. De pildă, izvor primar se consideră a fi un document, de orice natură, o monedă sau o piesă arheologică, în timp ce o lucrare referitoare la una din aceste probleme aparţine literaturii secundare de specialitate. Literatura secundară ne oferă o imagine de ansamblu asupra problematicii noastre, dar ea nu este suficientă fără apelul la sursa primară. Istoricul are totuşi obligaţia de a cunoaşte toate lucrările care au fost consacrate temei studiate de el, orice eliminare a unuia sau mai multe studii trebuind să fie argumentată. Principalele categorii de izvoare sunt:

► izvoare scrise diplomatice şi narative (documente oficiale, acte şi însemnări personale, scrisori, contracte, registre, lucrări de tot felul, fie ele manuscrise sau tipărite, inscripţii, cronici, biografii, memorii, însemnări de călătorie, culegeri de folclor, etc.)

► izvoare nescrise (piese arheologice de tot felul, dar şi siturile arheologice propriu-zise, monumente, urme fosile ale unor plante cultivate, piese etnografice, fotografii sau diverse reprezentări iconografice, înregistrări audio şi video etc.).

Izvoare directe şi indirecte

De asemenea, din punctul de vedere al provenienţei, izvoarele istorice pot fi directe (când sunt consemnate de noi) şi indirecte (când informaţia ne-a fost transmisă prin tradiţie orală sau scrisă).

Oricare din aceste tipuri de izvoare ne pot fi folositoare în măsura în care ştim ce fel de întrebări să le punem. Dacă consultarea izvoarelor edite (publicate deja) este mult mai uşoară, cea a izvoarelor inedite necesită cunoştinţe de paleografie, diplomatică, sigilografie, numismatică, criptologie, etc. În cazul izvoarelor edite este necesar să folosim ediţii de bună calitate, aşa-numitele ediţii critice, deoarece utilizarea unor ediţii defectuoase poate fie să ne ascundă informaţii care sunt prezente în izvoarele respective, fie să ne îndrume în direcţii greşite; de aceea, atunci când vom avea îndoieli cu privire la calitatea anumitor ediţii de izvoare, trebuie să avem pregătirea necesară pentru a le confrunta cu textul original. Pentru a ne orienta în cadrul fondurilor unei arhive este necesară studierea inventarelor sau a îndrumătoarelor care cuprind referiri la fondurile de documente existente. Izvoarele inedite se găsesc nu numai în arhive, ci şi în muzee sau biblioteci .

În condiţiile în care, pentru perioadele mai recente, documentele sunt foarte variate şi numeroase, o soluţie ar putea fi aceea a apelului la culegerea de informaţie orală de la persoanele implicate în desfăşurarea anumitor evenimente sau procese istorice.

Fişele bibliografice

Parcurgerea bibliografiei selectate se va face şi ea pe baza anumitor reguli bibliografice. Dacă nu dispunem de un calculator portabil, în care să înmagazinăm toată informaţia necesară, atunci este bine să lucrăm pe **fişe bibliografice** autonome de hârtie sau de carton; trebuie evitat să se scrie pe caiete, întrucât informaţia va fi greu de găsit. Lucrul pe fişe are avantajul de a permite gruparea fişelor conform intereselor noastre şi ne îngăduie ordonarea mai rapidă a bibliografiei.

O fişă bibliografică (sau fişa de descriere a cărţii) trebuie să cuprindă datele referitoare la autor, titlu, locul şi data publicării, numărul de pagini, toate aceste elemente fiind despărţite prin virgulă. Deşi există

mai multe sisteme de redare a informației bibliografice este recomandat ca în cazul lucrărilor de licență, masterat sau doctorat să luăm în considerare faptul că Universitatea foloseşte de regulă sistemul impus de Academia Română. Şi mai important este însă faptul că trebuie să utilizăm în mod consecvent acelaşi sistem pe parcursul întregii cercetări, pentru a nu genera confuzii.

Iată principalele modele de fişe bibliografice, în funcție de tipul lucrări, pe baza normelor Academiei Române:

► pentru **volume**: autorul (editorul), titlul complet al cărții (subliniat sau cu italice), numărul volumului (dacă lucrarea cuprinde mai multe volume), localitatea publicării, (facultativ: Editura), anul publicării, urmat de punct. Se mai pot include şi alte informații, precum cele referitoare la prefață sau studiul introductiv atunci când autorii acestora sunt persoane de notorietate. De asemenea, fişa poate include şi numărul de pagini al volumului (inclusiv cu redarea în cifre romane a paginilor cuprinzând prefața sau postfața; exemplu: XV + 200 + X p.). În cazul în care anul apariției nu se cunoaşte dar poate fi dedus pe baza informațiilor oferite de caseta tehnică de la sfârşitul volumului, acesta se redă între paranteze ascuțite; exemplu: <1970>. Dacă anul apariției nu se cunoaşte, se foloseşte sigla f.a. iar pentru cazul în care nici localitatea nu este prezentată explicit, se foloseşte f.l. De asemenea, trebuie precizat că dacă în cazul notelor de subsol, numele autorului se redă în ordinea prenume urmat de nume, în bibliografia de la sfârşitul lucrării (care este ordonată alfabetic, după numele autorului) numele se redă în ordinea nume, prenume, despărțite prin virgulă.

Exemplu: Mustafa A. Mehmed, *Documente turceşti privind istoria României*, vol.I, 1455-1774, Bucureşti, Editura Academiei, 1976.
Oraşul medieval. Culegere de texte, coord. R.Manolescu, Bucureşti, 1976, 304 p.

► pentru **studiile publicate în reviste**: autorul, titlul studiului sau articolului (subliniat sau cu italice), formula "în", urmată de titlul periodicului (între ghilimele), tomul (anul de la apariție), anul calendaristic, numărul, paginile între care se află studiul respectiv.

Exemplu: Samuel Goldenberg, *Hallerii. Un capitol din istoria comerțului şi a capitalului comercial din Transilvania în secolul XVI,* în "Studii. Revistă de istorie", 1958, nr.5, p.89-115.

► pentru **studiile publicate în diverse volume**: autorul, titlul studiului (subliniat sau cu italice), "în", editorul volumului (dacă există), titlul volumului (subliniat sau cu italice), numărul volumului (dacă lucrarea cuprinde mai multe volume), localitatea publicării (facultativ: editura), anul publicării, paginile între care se află studiul respectiv.

Exemplu: Iolanda Țighiliu, *Domeniul lui Constantin Brîncoveanu,* în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu (red.), *Constantin Brîncoveanu,* Bucureşti, 1989, p.74-94.

► pentru **izvoarele inedite** păstrate de diverse instituții se consemnează: deținătorul (arhiva, muzeul, colecția etc.), fondul, dosarul.

Exemplu: Direcția Județeană Braşov a Arhivelor Naționale (se poate reda şi prescurtat), fond Primăria Braşov, dosarul 46/1948.

► pentru **microfilme**: deținătorul, fondul (sau colecția, după caz), rola [**r.**], cadrul [**c.**]

Exemplu: Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, col. Microfilme Austria, r.198, c.316.

► pentru **bazele electronice de date** de pe Internet: Denumirea „gazdei", adresa de bază a acesteia pe Internet (facultativ: alte elemente de identificare, data preluării informaţiei).

Exemplu: http://www.eh.net/hmit/ppowerusd/, 31.08.2002.

► pentru **bazele electronice de date** preluate de pe alte forme de înmagazinare electronică: deţinătorul (emitentul), *numele bazei de date*, elementul de identificare a înregistrării (numărul secţiunii, pagina etc.)

Exemplu: World Bank, *2001 World Development Indicators*, tab.1.1.

► pentru **izvoarele preluate de pe teletext**: numele postului emitent, data preluării informaţiei, numărul paginii, partea structurală, numărul subpaginii.

Exemplu: TVR-TXT (din 01.08.1999), p.351 – Ştiri, 1/1.

► pentru **izvoarele păstrate în colecţii particulare**: colecţia, tipul izvoarelor, eventual numărul lor şi datele lor limită.

Exemplu: Arhiva particulară Mihai Ionescu (scrisori primite de Ion Ionescu), 75 scrisori şi 32 ilustrate poştale din perioada 1918-1931.

Pe lângă aceste informaţii bibliografice standard, fişele bibliografice mai pot cuprinde şi o serie de informaţii suplimentare, care ne vor ajuta pe parcurs: informaţii referitoare la locul unde poate fi găsită lucrarea cu pricina (biblioteca şi cota), informaţii sintetice cu privire la tipul lucrării respective, precizarea existenţei unor planşe, ilustraţii sau hărţi şi poate chiar unele aprecieri sau sigle proprii cu privire la subproblemele pentru care intenţionăm să utilizăm lucrarea sau izvorul respectiv.

Ordonarea bibliografiei

După ce am realizat fişe bibliografice pentru toate izvoarele primare şi literatura secundară ce urmează a fi folosită în lucrarea noastră, putem trece la **ordonarea bibliografiei.** Pentru aceasta, vom ordona mai întâi izvoarele pe categorii, apoi literatura secundară. În cazul în care tema aleasă este vastă, bibliografia poate fi împărţită în mai multe categorii, cum ar fi izvoarele (edite şi inedite), lucrările generale şi lucrările speciale (pe care consultăm doar cu privire la anumite subaspecte ale problemei noastre).

Sumarul

Pasul următor este alcătuirea unui plan al lucrării proiectate, sub forma unui **sumar provizoriu.** El este o schemă care ne ordonează planul de cercetare şi ne direcţionează eforturile; cu această ocazie, vom decide căror aspecte le vom aloca mai mult spaţiu în lucrarea noastră (capitole sau subcapitole) şi care vor fi prezente doar sub forma unor note de subsol sau anexe.

Documentarea

Abia după aceasta, vom trece la documentarea propriu-zisă, având grijă să nu depăşim bugetul de timp alocat fiecărei părţi din lucrare. Iată ce sfaturi oferă Umberto Eco pentru structurarea acesteia: în principiu, ar trebui ca în structurarea documentării: după formarea unei idei de ansamblu despre problemă, realizată prin intermediul a 2-3 sinteze generale, să trecem la studiul izvoarelor de primă mână, pentru a vedea exact care sunt elementele noi pe care le putem aduce; apoi, după fişarea izvoarelor (sau măcar a izvorului principal), ar trebui să

trecem la consultarea literaturii secundare, urmând structura sumarului provizoriu (fie în varianta elaborată iniţial, fie într-una modificată după lectura izvoarelor); în fine, dacă lectura literaturii secundare ne sugerează alte unghiuri de abordare a izvoarelor, şi dacă mai avem timp, putem să ne întoarcem la izvor şi să-l parcurgem din nou în lumina noilor întrebări.

Fişele de lucru

Documentarea propriu-zisă înseamnă fişarea tuturor lucrărilor şi izvoarelor ce urmează a fi folosite; ea se realizează cu ajutorul aşa-numitelor **fişe de lucru**. Ele pot fi de mai multe tipuri, în funcţie de interesele noastre şi de specificul informaţiei conţinute de lucrarea în cauză: fişe de lectură (rezumative), fişe de citate, fişe regest (conţin alături de rezumat şi un mic fragment de text ilustrativ pentru noţiuni mai deosebite sau arhaisme), fişe tematice, fişe de autori etc. Există câteva reguli care permit ca aceste fişe să fie cu adevărat utile în munca noastră. Ele trebuie să fie realizate pe foi de hârtie de aceeaşi dimensiuni (evident, în cazul fişelor scrise de mână) şi să conţină în colţul de sus elementele de identificare ale lucrării sau izvorului consultat, astfel încât să ne permită realizarea unei trimiteri complete în nota de subsol, în momentul redactării lucrării (titlul poate fi chiar abreviat, pentru a ocupa cât mai puţin spaţiu pe fişă). În colţul opus al fişei este indicat să precizăm ideea principală sau tema/temele la care poate fi folosită informaţia din fişă. În funcţie de tipurile de fişe enunţate mai sus, fişa noastră mai conţine fie idei principale, rezumate sau observaţii critice după anumite idei ale autorului citit. Pentru a nu ne crea probleme ulterior, citatele trebuie marcate prin ghilimele iar observaţiile critice printr-o siglă proprie (Obs. eu sau iniţialele proprii). Foarte important este de asemenea, ca pentru fiecare idee rezumată sau citat să se indice pagina (sau fila din dosarul de arhivă) la care acestea se află, pentru a putea realiza trimiteri corecte în momentul redactării. În cazul în care apelăm la varianta mai comodă a fotocopierii sau scanării documentelor, este neapărat necesar ca pe spatele acestora să fie trecute elementele de identificare bibliografică, ca şi în cazul fişelor manuscrise. Respectarea acestor reguli în procesul de cercetare şi documentare îşi va dovedi eficacitatea în momentul redactării lucrării, conducând în final la o economie substanţială de timp.

Analiza şi prezentarea rezultatelor

🕮 Analiza şi prezentarea rezultatelor cercetării.

Jerzy Topolski atrage atenţia asupra faptului că procesul de analiză a surselor este condiţionat de o serie de **cunoştinţe provenite din afara izvoarelor**. Aceste cunoştinţe prealabile sunt de o mare diversitate, incluzând: rezultatele propriilor observaţii asupra lumii, rezultatele propriilor studii despre trecut, cunoştinţele asimilate pe baza cercetărilor istorice realizate de alţi cercetători, cunoştinţele dobândite cu privire la cercetările din sfera altor ştiinţe. Ele au rolul principal în formularea întrebărilor referitoare la problema aleasă spre cercetare, în selecţia şi valorificarea izvoarelor cu ajutorul cărora stabilim faptele istorice ce ne interesează, în explicarea proceselor şi fenomenelor istorice, precum şi în integrarea noilor cunoştinţe în ansamblul general al cunoaşterii istorice. Prin urmare, ele se dovedesc esenţiale pentru

extragerea de informaţii utile din izvoarele istorice şi se pot realiza mai ales prin intermediul metodei criticii izvoarelor. De altfel, analiza critică nu este atât o etapă a cercetării istorice, cât un principiu ce trebuie să însoţească permanent munca de cercetare a istoricului.

Stabilirea faptelor istorice

🕮 Stabilirea faptelor istorice.

Unul dintre scopurile activităţii de cercetare istorică este stabilirea clară a faptelor istorice (care pot fi individuale – de tipul "Ştefan cel Mare a murit în anul 1504" – dar şi fenomene sau procese istorice complexe, rezultate ale acţiunii unor grupuri mari de oameni pe durate mai lungi de timp). De regulă, stabilirea faptelor istorice se realizează prin valorificarea informaţiilor dobândite din studiul critic al izvoarelor istorice, dar şi prin studiul literaturii secundare şi pe baza altor categorii de informaţii din afara izvoarelor. Uneori, izvoarele conţin în mod explicit informaţiile pe care le considerăm esenţiale pentru faptul istoric ce ne interesează. Alteori însă, informaţiile din izvoare sunt mai neclare ori nu tratează direct faptul ce ne interesează şi trebuie să „citim printre rânduri". De aceea, ele trebuie completate cu ajutorul cunoştinţelor pe care le avem deja.

Metode

Dintre metodele indirecte de stabilire a faptelor istorice, Jerzy Topolski enumeră metoda filologică (lexicală), metoda geografică (spaţială), metoda genealogică, metoda regresivă, şi metoda comparativă.

Metoda filologică sau **lexicală** constă în stabilirea unor fapte istorice pe baza datelor lingvistice. De exemplu, utilizarea pe o durată mai mare de timp a aceluiaşi toponim (sau a unor forme foarte asemănătoare ale acestuia) este un argument în favoarea unei continuităţi de locuire în regiunea respectivă. La fel, utilizarea unor termeni instituţionali provenind dintr-o anume limbă străină poate să ne indice şi filiera pe care s-a realizat importul instituţional respectiv.

Metoda geografică *(*sau **cartografică***)* presupune folosirea cunoştinţelor geografice în stabilirea şi explicarea faptelor istorice. Astfel, plasarea pe hartă a aşezărilor atestate în documentele medievale ale Ţării Româneşti a permis lui Ion Donat să ajungă la o concluzie care nu era conţinută în mod direct de izvoarele respective, şi anume aceea că cea mai mare parte a aşezărilor şi a populaţiei era concentrată în regiunile subcarpatice, în timp ce părţile sudice ale Ţării Româneşti, şi îndeosebi Bărăganul, erau slab locuite.

Metoda genealogică permite stabilirea unor fapte istorice şi evidenţierea unor aspecte ale trecutului istoric pe baza cunoştinţelor referitoare la legăturile de rudenie dintre diferitele personaje istorice. Deseori, informaţiile genealogice pun în evidenţă modul în care membrii aceleiaşi familii se ajută reciproc în competiţia socială, după cum interesele legate de împărţirea unor moşteniri explică destule acţiuni istorice altfel greu de înţeles.

Metoda regresivă presupune reconstituirea succesivă a faptelor referitoare la epoci mai îndepărtate cu ajutorul informaţiilor referitoare la perioadele de timp imediat următoare. Aşadar, se porneşte de la o perioadă mai bine cunoscută, numită, de pildă, perioada T, pentru a reconstitui fapte referitoare la perioada anterioară acesteia iar pe baza

informațiilor obținute, se poate încerca reconstituirea de fapte istorice şi mai timpurii. Evident, gradul de certitudine a informațiilor astfel dobândite este mai mare pentru perioadele mai apropiate de momentul pentru care avem informații din izvoare, şi scade pe măsură ce ne îndepărtăm în timp. Dincolo însă de aceste limite ale sale, metoda regresivă este frecvent folosită în studiile istorice, şi este chiar indispensabilă pentru societățile istorice în cazul cărora nu dispunem de izvoare scrise.

Metoda comparativă „serveşte nu numai pentru a stabili fapte despre care nu există informații directe în izvoare, ci şi pentru verificarea ipotezelor referitoare la explicațiile cauzale". Compararea a două sau mai multe cazuri istorice este menită să sugereze, cu ajutorul analogiei, forme de desfăşurare a evenimentelor pentru care nu există în izvoare suficiente informații directe. Pentru aceasta însă, este esențial să eliminăm prejudecățile şi ca unitățile de comparat să fie corect alese ori să aibă suficient de multe trăsături comune, pentru a îngădui o comparație pertinentă; dacă deosebirile sunt mai importante decât asemănările, atunci şi validitatea raționamentului prin analogie este mai slabă.

Indiferent de metoda folosită pentru stabilirea faptelor istorice, la sfârşitul acestei etape vom dispune de un set de informații concrete cu privire la desfăşurarea evenimentului sau a procesului istoric care ne interesează. Dacă, datorită insuficienței informațiilor din izvoare sau din alte motive, în legătură cu anumite fapte istorice continuă să persiste o serie de semne de întrebare este foarte important ca incertitudinile să fie explicit distinse de cunoştințele ferme şi sigure.

Explicația

🕮 Explicația în istorie.

Explicarea faptelor istorice ocupă un loc important în cunoaşterea istorică. Istoricul nu trebuie să răspundă numai la întrebarea „Ce s-a întâmplat?", ci şi la întrebarea „De ce?".

Explicația se poate realiza fie la nivel **descriptiv**, istoricul considerând că prezentarea detaliată a desfăşurării faptelor este suficientă pentru evidențierea mecanismului lor de desfăşurare. O variantă a acestui tip de explicație este aşa-numita **explicație genetică,** prin care istoricul stabileşte faptele istorice pe baza stadiilor succesive de dezvoltare, plecând de la geneza lor. Pe lângă explicațiile descriptive şi descriptiv-genetice, există şi explicații care se realizează prin definirea unui concept sau termen istoric. Totuşi, forma de bază a explicației în istorie este aceea care ia în discuție **cauzele** unui eveniment, fenomen sau proces istoric.

Atunci când analizează cauzele unui fapt istoric, istoricii fac o distincție între cauzele efective (directe şi indirecte) şi condițiile favorizante (sau defavorizante) care au contribuit la realizarea respectivului fapt istoric. Explicarea unor procese istorice complexe necesită deseori luarea în discuție a unui număr mai mare de cauze şi condiții de realizare a respectivului proces istoric. Explicațiile multicauzale ridică problema stabilirea unei ierarhii (sau a ponderii relative) a diferiților factori implicați în realizarea unui fapt istoric.

Una dintre problemele care apar atunci când se încearcă

explicarea diverselor fapte istorice este stabilirea raportului dintre activitatea intenţională a oamenilor şi efectele neintenţionate ale activităţii umane. Astfel, unul dintre câştigurile cele mai importante ale istoriografiei şi ştiinţelor sociale moderne este conştientizarea însemnătăţii istorice a efectelor nepremeditate ale acţiunilor umane, precum şi a faptului că multe acţiuni umane au efecte diferite de scopul lor iniţial.

Pe de altă parte, trebuie ţinut cont de faptul că există şi motivaţii iraţionale, dar mai ales, istoricul trebuie să reziste tentaţiei de a extinde asupra trecutului modul de a raţiona al timpului prezent. De aceea, trebuie să avem permanent în minte faptul că oamenii din trecut aveau un alt nivel de cunoştinţe, acţionau în contexte diferite şi aveau alte priorităţi sau preferinţe în definirea ţelurilor acţiunilor lor. În consecinţă, ceea ce nouă, în lumina experienţei noastre actuale, ni se poate părea nonraţional, s-ar putea să fi fost perfect raţional, în condiţiile în care oamenii din trecut s-au decis pentru o acţiune oarecare. În acest context, chiar şi acţiunile pe care le considerăm aberante au o raţionalitate oarecare în felul de a judeca al oamenilor care au participat la realizarea lor.

Prin urmare, vom avea nevoie de cunoştinţe generale despre felul de acţiune al oamenilor atunci când formulăm explicaţii ale diverselor fapte istorice. Ideal ar fi să susţinem toate argumentările noastre cu informaţii relevante din izvoare, care să probeze toate afirmaţiile cu privire la diferitele motivaţii ale acţiunilor istorice. Din nefericire, izvoarele disponibile sunt rareori atât de explicite, de detaliate şi de clare pe cât am dori noi. Pentru a suplini lacunele informaţiilor din izvoare, istoricul recurge deseori la **metoda comparativă;** îndeosebi comparaţia contrastivă (cuprinzând cazuri istorice care au trăsături comune, dar care au evoluat diferit) contribuie la evidenţierea alternativelor istorice.

Prin procesul de stabilire a faptelor istorice şi de elaborare a unor explicaţii pertinente pentru aceste fapte, istoricul procedează de obicei şi la **verificarea ipotezelor de lucru** cu care a început cercetarea. Desigur, se poate întâmpla ca una sau alta dintre ipotezele iniţiale să fie confirmată de cercetarea izvoarelor, sau ca realitatea istorică să se dovedească diferită de felul cum ne-am imaginat-o iniţial. Totuşi, în acest moment, mare parte dintre problemele incluse în sumarul provizoriu, incluzând aici şi problema centrală asupra căreia s-a axat demersul nostru trebuie să fie rezolvate. Acest **bilanţ provizoriu** ne arată în ce măsură scopul propus la debutul cercetării a fost îndeplinit, şi cât s-a modificat planul iniţial al lucrării.

Construcţiile istorice

🕮 Construcţia şi sinteza istorică.

Prin stabilirea faptelor şi a explicaţiilor istorice, ca şi prin verificarea ipotezelor iniţiale ale cercetării, putem spune că ne aflăm în plin proces de elaborare a răspunsurilor la problema fundamentală şi la întrebările adiacente acesteia. Pasul următor este integrarea lor într-un ansamblu coerent, prin procesul de construcţie istorică.

Potrivit clasificării lui Jerzy Topolski, construcţiile istorice sunt simple (adică structurate pe baza unui criteriu cronologic, geografico-

teritorial sau sistematic-factual) sau sintetice (atunci când criteriile sunt combinate conform viziunii proprii a istoricului pentru a răspunde unor întrebări complexe cu privire la tema studiată). Dincolo de aceste clasificări pur teoretice, ceea ce contează este ca planul lucrării să fie logic, expunerea sobră şi riguroasă, iar fiecare afirmaţie să fie bazată pe surse.

Redactarea lucrării

🕮 Redactarea. Forma de prezentare a rezultatelor cercetării istorice.

La capătul cercetării stă redactarea propriu-zisă a lucrării. Forma concretă a lucrării finale poate fi diversă, în funcţie de scopul său, ca şi în funcţie de modalitatea de prezentare aleasă.

Lucrările alcătuite sub forma unor texte scrise pot fi de dimensiuni variate. În cazul lucrărilor de seminar dimensiunea „normală" este de câteva pagini, în timp ce o lucrare de licenţă are în jur de 100 de pagini, iar o teză de doctorat sau o monografie ajunge lesne la 300 - 400 de pagini, sau chiar mai mult (aşa-numitele „teze de stat" din Franţa aveau frecvent peste 1.000 de pagini, dar acest model a fost abandonat în ultimele decenii).

Indiferent de forma aleasă sau de scopul lucrării, aceasta trebuie să fie clar structurată. Prin urmare, va trebui să cuprindă o introducere, o parte principală expozitivă (care în cazul lucrărilor de mai mari dimensiuni trebuie divizată în mai multe părţi şi/sau capitole), concluzii şi anexe (bibliografie, eventual ilustraţii, extrase din izvoare, tabele, grafice, hărţi etc.).

Segmentele lucrării

Introducerea trebuie să cuprindă o descriere succintă a problematicii lucrării, cu discutarea temei centrale şi a problemelor colaterale pe care lucrarea îşi propune să le clarifice, precum şi semnificaţia problemei sau modul cum a fost tratată în istoriografie. Tot în cadrul introducerii este bine să fie realizată şi o scurtă trecere în revistă a lucrărilor şi izvoarelor referitoare la tema aleasă. Ea nu trebuie să fie însă, o simplă enumerare insipidă de titluri bibliografice, cu unele mici comentarii laudative, ci o prezentare sintetică a felului cum a fost tratată de-a lungul timpului problema care face obiectul cercetării, precum şi a lucrărilor sau momentelor care au marcat schimbări majore de perspectivă în această privinţă.

În cadrul **părţii expozitive principale,** conţinutul trebuie circumscris dezbaterii temei principale a cercetării. Dacă lucrarea este de mari dimensiuni şi o împărţim în mai multe părţi, capitole şi subcapitole, este important ca acestea să fie relativ echilibrate între ele – nu este normal ca un capitol să aibă 50 de pagini şi altul 3 pagini, sau ca un subcapitol să fie mai întins decât capitolul învecinat. Totodată, capitolele şi subcapitolele trebuie să aibă titluri clare, care să reflecte fără ambiguităţi conţinutul. Desigur, nu este interzis ca unele titluri/subtitluri să aibă şi valenţe metaforice, dar aceasta nu trebuie să fie în dauna clarităţii, ci dimpotrivă în serviciul acesteia.

Expunerea propriu-zisă trebuie să fie adaptată în funcţie de publicul căreia i se adresează; important este însă ca expunerea şi argumentarea să fie clare şi susţinute de exemple concrete. Termenii

tehnici folosiţi trebuie definiţi şi eventual explicaţi, dar fără a cădea în excesul de a explica şi termeni sau concepte intrate de mult în uzul curent, cum ar fi de exemplu „vot universal”. Totodată, argumentele şi exemplele nu trebuie să devină prea lungi, întrucât împiedică urmărirea ideii principale; de aceea, în cazul în care există prea multe argumente sau exemple este mai bine să se reţină în textul principal doar unul sau două, cele mai importante sau mai sugestive, iar restul să fie strâns într-o frază sau enumerat într-o notă de subsol sau în anexe.

Într-o lucrare este uneori nevoie să fie citate pasaje din surse sau opinii aparţinând altor istorici. Conform lui Umberto Eco, citatul trebuie să reflecte în mod onest părerea autorului citat şi să nu fie extras din context. Dacă totuşi întrerupem textul acestuia, atunci trebuie să marcăm faptul acesta prin trei puncte iar intervenţiile ori explicaţiile lămuritoare proprii vor fi puse între paranteze drepte. De regulă, trimiterile la sursele primare se fac fie la ediţia critică a izvorului, fie la cea mai preţioasă dintre ele. Citatele trebuie date în limba originală iar traducerea se va găsi fie în paranteză, fie în nota de subsol, pentru a putea fi verificată de către cei care nu sunt de acord cu interpretarea propusă. Atunci când se folosesc informaţii succinte din lucrarea unui autor străin se permite traducerea directă a fragmentului, fără a mai fi redat în limba originală. Orice citare a unei idei sau informaţii trebuie să fie însoţită de trimiterea în nota de subsol la autor şi titlul complet al cărţii însoţit de numărul paginii la care se găseşte aceasta.

Aparatul critic

Trimiterile ştiinţifice reprezintă o caracteristică obligatorie a lucrărilor de cercetare istorică. Ele reprezintă laboratorul de lucru al istoricului, cu recunoaşterea datoriilor intelectuale faţă de autorii şi lucrările din care s-a informat, şi totodată o formă prin care se face posibilă verificarea informaţiei. Trimiterile se dau atât după citate, cât şi după ideile preluate din diverse surse (izvoare, literatură secundară). În cazul ideilor comune, general acceptate şi intrate deja în bagajul de cunoştinţe al disciplinei istorice nu este necesar să se facă trimiteri în subsolul paginii în cultura generală ; de exemplu, nu este necesar să se facă o trimitere atunci când se menţionează că Ştefan cel Mare a murit în anul 1504 dar trebuie să se facă trimitere la informaţiile mai deosebite preluate din anumite surse (atunci când se dau amănunte despre contextul în care s-a petrecut aceasta).

Există şi lucrări în care nu se impune folosirea trimiterilor ştiinţifice; în această situaţie sunt eseurile care nu au neapărat pretenţia rigorii ştiinţifice, sau sintezele şi manualele care utilizează numai în puţine situaţii informaţii care să nu facă parte din cultura generală de specialitate, şi unde bibliografia (deseori comentată) de la final oferă suficiente indicii pentru identificarea surselor folosite.

Trimiterile ştiinţifice din subsolul paginii (numite note de subsol, note la piciorul paginii sau note infrapaginale) se redau în mai multe feluri: sistemul academic clasic, şi sistemul autor-dată-pagină (cunoscut şi ca sistemul Chicago sau american) sunt printre cele mai des folosite. Uneori aceste note sunt plasate şi la sfârşitul unei lucrări sau a unui capitol, dar acest sistem este mai puţin comod pentru cititor şi nici nu mai este necesar în epoca redactării computerizate, când calculatorul poate aranja automat notele în subsolul paginii.

Sistemul clasic foloseşte acelaşi sistem de notare a surselor ca cel din fişele bibliografice, combinat cu un set de abrevieri standard (**indicative infrapaginale**). La prima citare se foloseşte fişa bibliografică completă, care reprezintă **referinţa bibliografică de bază.** Principalele abrevieri sunt:

Prescurtarea/formula	Semnificaţia	Regula de utilizare	Forma grafică	Observaţii
Idem [eadem]	Acelaşi [aceeaşi]	Acelaşi/aceeaşi autor/autoare ca la trimiterea precedentă, dar cu o lucrare diferită.		
Ibidem. *[Ibid.]*	În acelaşi loc	Acelaşi autor [aceiaşi autori] cu aceeaşi lucrare ca şi la trimiterea precedentă.	Italice sau subliniat	Dacă apare o diferenţă de volum sau pagină faţă de trimiterea precedentă, acestea se indică imediat după *ibidem.*
op.cit.	Opera citată	Se foloseşte numai după redarea numelui autorului, pentru a indica o lucrare anterior citată a aceluiaşi autor.	Italice sau subliniat	Se foloseşte numai dacă în trimiterile precedente s-a citat o singură lucrare a autorului respectiv. Dacă au fost citate mai multe lucrări ale aceluiaşi autor, la trimiterile următoare se prescurtează titlul prin folosirea primelor cuvinte relevante din titlu, urmate de ... (trei puncte).
loc.cit	Locul citat	Se referă la periodicul sau volumul în care a fost publicat articolul		Nu este foarte frecvent întâlnit.
Passim	Ici şi colo	Se foloseşte atunci când un anume termen sau o anumită idee apar în foarte multe locuri pe cuprinsul lucrării citate.		De regulă, trebuie folosit la indici, cel mai indicat fiind să ca în notă să trimitem la paginile exacte.

Abrevierile speciale

Pe lângă acestea, sistemul clasic mai foloseşte şi alte **abrevieri speciale** (îndeosebi în cazul numelor de publicaţii periodice – de exemplu AMN pentru “Acta Musei Napocensis”– sau în cel al seriilor de volume de izvoare – de exemplu DRH pentru „Documenta Romaniae Historica”), precum şi unele formule prescurtate din limba latină, cum ar fi „cf.” pentru „confero” (compară cu) sau „apud”, atunci când se doreşte să se indice că citatul este preluat indirect după o altă lucrare decât cea în care a fost publicat iniţial. Ordinea elementelor referinţei bibliografice în acest din urmă caz este: lucrarea iniţială, cu toate informaţiile privind autorul, titlul, locul şi anul apariţiei, pagina apud lucrarea din care s-a preluat indirect (de asemenea, cu autor, titlu, locul şi anul apariţiei, pagina). De asemenea, pentru a face trimitere la o informaţie conţinută în propria lucrare şi a cărei discutare nu dorim să o reluăm, se folosesc indicativele supra şi infra, urmate de numărul volumului (dacă este cazul) şi de cel al paginii la care se găseşte respectiva informaţie. Alte abrevieri utile sunt: p. (prescurtare pentru pagină), vol. (volum), ed. (ediţie), Ed. (Editură), nr. (număr), t. (tom), v.(vezi), fasc. (fascicol), fig. (figură), h. (hartă), il.(ilustraţie), pl. (planşă), r. (rând) etc.

Trimiterile în **sistemul autor-dată-pagină** pot fi incluse direct în text, între paranteze rotunde, sau în note de subsol. Ele permit o mare economie de spaţiu, deoarece în locul unei trimiteri clasice de tipul

„Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr şi ficţiune*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1998, p.112" se va scrie numai „Boia, 1998: 112". Evident, acest sistem poate funcţiona numai dacă la sfârşitul lucrării este inclusă o listă bibliografică cuprinzând absolut toate lucrările la care se face trimitere pe parcurs; totodată, în cadrul acestei liste bibliografice, anul este de obicei indicat imediat după numele autorului, tocmai pentru a uşura identificarea trimiterii complete. Şi în acest sistem există unele reguli speciale pentru evitarea confuziilor. Dacă un autor are mai multe lucrări din acelaşi an, după an se adaugă litera „a" pentru prima lucrare din lista bibliografică, „b" pentru a doua ş.a.m.d. În cazul volumelor colective care nu au un singur autor se indică fie numele coordonatorului sau al editorului, fie – dacă nu există un coordonator sau editor- numele instituţiei editoare sau primul cuvânt principal din titlu, după locul unde s-a inclus lucrarea respectivă în lista bibliografică.

Notele de subsol nu sunt folosite însă numai pentru trimiteri. Ele mai pot fi utilizate şi pentru alte scopuri: pentru a face referire şi la alţi autori care au discutat problema respectivă (introdusă prin cf., adică confero, compară), pentru a trimite la propria lucrare, la capitole, pagini sau paragrafe ale acesteia (introdusă prin formula supra sau infra) sau pentru a explica ori discuta pe larg o afirmaţie făcută în text. De asemenea, un citat mai lung care ar deranja în cadrul textului poate fi dat în notele de subsol. Aşa cum arătam mai sus, în note se pot regăsi traduceri ale unor texte redate în text în limba originală. Tot aici se pot regăsi datoriile de mulţumire ale autorului pentru acele persoane care au încurajat cercetarea respectivă sau ale căror observaţii s-au dovedit a fi extrem de valoroase.

Concluziile sunt o parte esenţială a oricărei lucrări de cercetare istorică. Pot exista concluzii parţiale la sfârşitul capitolelor sau a diferitelor părţi în care se împarte lucrarea, dar aceasta nu înseamnă că nu vor mai exista concluzii generale la sfârşitul lucrării. Concluziile trebuie să răspundă explicit problemei centrale enunţate încă din introducere, şi să evidenţieze însemnătatea răspunsurilor la care s-a ajuns în urma cercetării, şi eventual să indice noi direcţii de investigaţie ştiinţifică. Regula claritătii este esenţială în formularea concluziilor, dar fermitatea şi claritatea trebuie să se îmbine cu grija pentru nuanţe şi cu o anumită prudenţă ştiinţifică.

În fine, o lucrare ştiinţifică poate include şi mai multe **anexe.**

Dintre acestea, cea mai importantă este **lista bibliografică**. Aceasta poate fi selectivă, sau poate avea un caracter exhaustiv; după cum am amintit mai sus, dacă în lucrare am utilizat sistemul trimiterilor autor-dată-pagină, atunci este obligatoriu ca bibliografia să cuprindă toate lucrările folosite. Dacă lista bibliografică este relativ scurtă, ea va fi ordonată strict alfabetic după numele autorilor; în cazul lucrărilor de mai mari dimensiuni, unde şi lista bibliografică este mai lungă, se pot introduce subdiviziuni, despărţindu-se izvoarele de literatura secundară.

Există şi structurări mai detaliate, care disting la categoria izvoarelor între izvoarele inedite şi izvoarele edite, acordând eventual locuri separate pentru colecţiile de presă, pentru izvoarele arheologice şi/sau numismatice şi pentru bazele de date numismatice; de asemenea, în cadrul literaturii secundare este posibil să se distingă între

lucrările generale (categorie în care ar intra de exemplu sintezele referitoare la o întreagă epocă sau la istoria generală a unei țări) şi lucrările speciale referitoare la tema studiată sau la aspecte ale acesteia. Poate să mai apară şi o altă categorie, cea a instrumentelor de lucru, dicționare, albume, atlase. În fine, în cazul lucrărilor cu scop precumpănitor didactic, bibliografia poate fi divizată pe capitolele tematice ale lucrării, şi poate fi însoțită de scurte comentarii ale autorului; în acest caz se poate renunța la ordonarea alfabetică după autori a lucrărilor în favoarea ordonării logice sau după însemnătatea relativă în cadrul diferitelor diviziuni tematice.

După cum se poate vedea, nu există un singur sistem de alcătuire a listei bibliografice, ci mai multe sisteme, iar fiecare autor este liber să opteze pentru unul sau altul dintre sisteme în funcție de scopul propus al lucrării sale. Pe de altă parte, fiecare sistem are atât avantaje, cât şi inconveniente. De exemplu, o bibliografie comentată şi ordonată tematic are evident o valoare formativă superioară uneia ordonate strict alfabetic, dar este contraindicată atunci când trimiterile s-au realizat după sistemul autor-dată-pagină, deoarece regăsirea informației bibliografice este mult îngreunată. De aceea, pentru lucrările de strictă cercetare, destinate unui public restrâns de specialişti, forma preferată de ordonare a listei bibliografice este cea strict alfabetică, menționând separat la început doar izvoarele inedite utilizate pe parcursul cercetării.

La categoria anexe mai pot fi incluşi **apendici** cuprinzând discuții asupra unor subteme speciale care nu şi-au găsit locul în textul principal, ilustrații, facsimile, hărți, cataloage de descoperiri arheologice, extrase din izvoare, tabele cronologice sau sinoptice, liste ale persoanelor care au ocupat anumite demnități sau funcții, liste ale tabelelor sau ale graficelor folosite pe parcursul lucrării, tabele cu diverse echivalențe monetare sau unități de măsură şi greutate, **indici** (de persoane, de locuri, de materii sau generali), un *glosar* pentru explicarea anumitor termeni (mai ales a celor ieşiți din uz) etc.; lista eventualelor anexe este deschisă, fiecare autor poate include aici tot ceea ce consideră că ar ilustra mai bine subiectul tratat.

Pregătirea pentru tipar a unei lucrări mai solicită prezența şi a altor elemente care lipsesc din lucrarea manuscrisă: o **prefață** scrisă de altcineva decât autorul lucrării şi care se numerotează cu cifre romane, pentru a arăta că este în afara textului propriu-zis; de asemenea, o **postfață***,* cu acelaşi statut ca şi prefața.

Lucrarea se scrie de regulă la două rânduri şi se prezintă în trei exemplare; se scrie pe file independente, pe o singură față a filei. În vederea pregătirii pentru tipar, trebuie respectate de asemenea, o serie de norme: o pagină trebuie să aibă circa 31 rânduri şi să cuprindă aproximativ 2.000 de semne grafice. Semnele grafice pe care nu le avem în calculator, pot fi trecute cu cerneală. Titlurile şi subtitlurile se scriu cu majuscule dar nu se subliniază; filele se numerotează cu cifre arabe. Pentru a indica culegerea cu caractere italice, se subliniază cu o linie cuvântul/cuvintele iar pentru aldine (caractere îngroşate) cu două linii. De asemenea, pentru a indica spațierea literelor sau cuvintelor se foloseşte o linie întreruptă. În general, editurile dau autorului două corecturi, pentru a verifica dacă textul a fost bine cules şi doar în cazul

în care au existat multe greşeli, se dă o a treia corectură, cu pagini răzlețe (cele la care au existat probleme în corectura anterioară). Abia după acest moment se poate trece sigla BT (bun de tipar) şi semnătura, semn că lucrarea poate lua drumul tipografiei.

Test de autoevaluare 2.2.

Răspundeți la următoarele întrebări şi folosiți spațiul de mai jos pentru formularea răspunsurilor.

I. Aranjați în ordinea corectă următoarele elemente ale fişelor bibliografice:
a) Contribuții la studiul satelor devălmaşe româneşti, Bucureşti, H.H.Stahl, vol.I-III, , 1958-1965.
b) Şerban Papacostea, Stat, Societate, Națiune. Interpretări istorice, Cluj-Napoca, în, 1982, Tratatele Țării Româneşti şi Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV-XVI: ficțiune politică şi realitate istorică, p.93-106.
c) Mihai Maxim, Revista de istorie, p.1731-1765, Regimul economic al dominației otomane în Moldova şi Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, nr.9, 1979.

II. Notați pe margine cu **DA** afirmațiile pe care le considerați exacte şi cu **NU** pe cele false:
a) Bibliografia istorică a României este o bibliografie curentă.
b) Ziarul "Dreptatea" din perioada interbelică constituie un izvor primar.
c) În cadrul bibliografiei, lucrările se ordonează în funcție de titlul acestora.
III. Folosind informațiile de mai sus corectați greşelile strecurate în următoarele note infrapaginale:

1. N.Iorga, *Opere economice,* Bucureşti, ed.Georgeta Penelea, 1982, p.30.
2. Ibidem, *Domnii români după portrete şi fresce contemporane,* Sibiu, 1930, pl.130.
3. *Op.cit.,* pl.99.

……
……
……
……
……
……
……
……
……
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 32

2.4. Bibliologie. Codicologie. Miniaturistică

2.4.1.Bibliologia

Bibliologia se referă la studierea scrisului şi a cărții; mai exact, se ocupă cu istoricul scrisului, hârtia, tehnica de reproducere (scris, tipar), legătura, punerea în circulație, organizarea bibliotecilor şi alcătuirea cataloagelor.

Termenul provine din grecescul “biblos” (papirus) şi “logos” (vorbire) şi a fost pus în circulaţie de Gabriel Peignot, la începutul secolului al XIX-lea. Într-un sens mai larg, bibliologia se referă la ştiinţa cărţii, şi s-a fundamentat ca atare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind introdusă ca disciplină de studiu în 1880 la École des Chartes (Paris).

Bibliologia are mai multe ramuri, în funcţie de diversele aspecte ale cărţii pe care le studiază:

► ramura teoretică, care se ocupă de istoria scrisului, tiparului, cărţii şi bibliotecii

► ramura practică care se referă la următoarele:

a. producerea cărţii tipărite (**bibliotehnia**);
b. organizarea tehnică, funcţionarea şi conducerea bibliotecii (**biblioteconomia**);
c. descrierea cărţilor după diverse criterii, în vederea realizării cataloagelor şi

repertoriilor de cărţi (**bibliografia**).

Noţiuni

📖 Principalele noţiuni.

Cartea reprezintă modalitatea de păstrare a textelor şi este alcătuită din mai multe

file, care constituie unitatea de bază a acesteia. Filele sau foile sunt aşezate în ordine şi numerotate după un anumit sistem (cu cifre romane ori arabe în ordine crescătoare sau cu literele alfabetului, ca şi prin aşa-numita **reclamă** (în cazul manuscriselor). În schimb, cartea-manuscris **(codicele)** constituie obiect de studiu pentru o altă ştiinţă auxiliară distinctă, **codicologia**, iar cartea tipărită este studiată de **bibliologie.**

Formatele cărţii depind de numărul de îndoituri ale colii mari de hârtie şi sunt următoarele: în plan (coala neîndoită), în folio (îndoirea filei o dată şi obţinerea a 2 foi, adică 4 pagini), in quarto (prin îndoirea de două ori a foii se obţineau 4 foi, adică 8 pagini), in octavo (se obţin 8 foi, adică 16 pagini). Din această cauză, dimensiunile paginilor, respectiv ale cărţii sunt invers proporţionale cu numărul de îndoituri ale foii.

Bibliotehnia

📖 Bibliotehnia reprezintă tehnica producerii materiale a unei cărţi, care parcurge un traseu de la manuscris la forma tipărită. Factorii care asigură realizarea unei cărţi sunt următorii: autorul, editorul sau redactorul de carte (decide condiţiile tehnice, estetice şi materiale, tirajul şi ilustraţiile), tehnoredactorul (dă comanda “Bun de cules”), tipografia (unde se realizează culegerea şi paginarea textului, corecturile şi se decide “Bun de tipar”) şi librarul (asigură vânzarea şi distribuirea cărţilor).

Cele mai des folosite corpuri de literă în cadrul tipografiilor sunt cele de 10 puncte *(corpus)* pentru corpul textului, de 8 puncte *(petit)* pentru notele explicative din subsolul paginii şi 12 puncte *(cicero)* pentru titluri. Pentru afişe se folosesc corpuri de litere ceva mai mari: 24-36 puncte. Forma literelor este dreaptă pentru corpul textului, cursivă pentru citate şi aldină pentru titluri, mai ales.

Foile tipărite sunt împăturite (procedeu numit **fălţuire**) sub forma fascicolelor, care sunt introduse apoi în copertă. Legătura dintre copertă şi colile tipărite se realizează prin intermediul unei file de protecţie, numită **forzaţ** (uneori este tematic), urmat de **fila de gardă;** urmează apoi **foaia de titlu,** care cuprinde elementele bibliografice ale cărţii. La sfârşitul cărţii sau pe contrapagina copertei interioare ori a foii de titlu se găseşte **caseta tipografică***,* care conţine o serie de informaţii referitoare la tipărire: numărul colilor, locul tipăririi, indicele de clasificare în cadrul bibliotecii. Tot la sfârşitul cărţii se mai poate găsi **erata,** adică o listă a greşelilor de tipar observate după încheierea procesului tipografic şi care indică cum anume trebuie să fie citite acestea.

Alte noţiuni legate de cartea tipărită sunt: **ediţie princeps,** care se referă la prima ediţie a unei cărţi, **ediţie bibliofilă,** ca variantă a unei lucrări deosebite, tipărită în condiţii grafice şi artistice superioare, pe hârtie de calitate, cu legături şi ilustraţii de excepţie. De asemenea, **ediţia postumă** se referă la tipărirea pentru prima dată a unei opere după moartea autorului, în timp ce **ediţia antumă** se referă la lucrarea realizată în timpul vieţii şi de care se îngrijeşte autorul.

Biblioteconomia

📖 Biblioteconomia este disciplina din cadrul bibliologiei care studiază organizarea şi funcţionarea bibliotecii, a operaţiilor tehnice de inventariere şi evidenţiere a cărţii, igiena cărţii, precum şi localul împreună cu personalul bibliotecii **(bibliotecari).** Prin urmare, termenul bibliotecă care provine din grecescul “biblion” (carte) şi “theke” (dulap) înseamnă prin extensie şi localul în care se păstrează cărţile, ca şi instituţia având rolul de a colecţiona, organiza şi depozita cărţile.

La intrarea în bibliotecă, cartea este înregistrată şi catalogată (pe fişe mobile sau în calculator), în sensul notării datelor bibliografice şi a **cotei,** care reprezintă numărul sau adresa la care poate fi găsită cartea respectivă în depozitul bibliotecii. Pe baza fişelor mobile se alcătuiesc apoi cataloagele şi fişierele bibliotecii, care sunt organizate pe principiul **alfabetic** (adică în ordinea alfabetică a autorului sau titlului lucrării) sau **tematic** (pe materii). Cataloagele pot fi:

- ► generale, adică cuprind toate fişele aranjate alphabetic;
- ► speciale, care cuprind fişele anumitor colecţii;
- ► topografice, cu fişele aranjate în ordinea situării cărţilor în depozit.

De asemenea, există cataloage alcătuite în funcţie de categoriile de cititori,

respectiv cercetători, tineret sau copii. Unele biblioteci au şi cataloage interne (de serviciu) şi externe (puse la dispoziţia publicului). Deşi în multe dintre bibliotecile româneşti se păstrează încă sistemul fişelor manuscrise sau tipărite, procesul de informatizare care a cuprins marile biblioteci a făcut ca un catalog să poată fi consultat fie la terminalele de calculator ale bibliotecii respective, fie prin Internet.

Depozitul unde se păstrează cărţile dintr-o bibliotecă trebuie să îndeplinească o serie de condiţii de izolare termică, dar şi contra umidităţii sau razelor solare. În clădirea bibliotecii trebuie să mai existe: săli speciale pentru cataloage, săli de lectură cu raft liber, unde consultarea se face fără întocmirea unui buletin de cerere, birouri de

lucru pentru personalul bibliotecii, săli de conferinţe, precum şi laboratoare de microfilmare, multiplicare, întreţinere (recondiţionare) a cărţii şi legătorie.

Sistemul de clasificare a publicaţiilor reprezintă operaţia prin care se determină clasa căreia îi aparţine o carte, în funcţie de conţinutul său. Există mai multe sisteme de clasificare, însă cea mai frecvent folosită este **clasificarea zecimală,** proiectată în 1876 şi cunoscută astăzi sub denumirea de clasificare zecimală universală *(CDU).* Aceasta operează cu 10 clase mari, reprezentând câte un domeniu al cunoaşterii umane; astfel, 0. se referă la generalităţi, 3. la ştiinţe sociale, 7. la arte iar 9. la geografie, biografie şi istorie. Fiecare dintre aceste clase se împarte la rândul său în mai multe subdiviziuni, în care prima cifră desemnează domeniul mare iar grupurile următoare de cifre indică subdiviziunile tematice şi cronologice (de pildă, 949.8 reprezintă domeniul Istoria Românilor).

Unele biblioteci, considerate a fi de interes naţional beneficiază de aşa-numitul drept al **depozitului legal***,* în sensul că primesc câte un exemplar din fiecare produs al tiparului din România; acestea sunt: Biblioteca Naţională a României, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Centrală Universitară, bibliotecile judeţene (fiecare pentru cărţile tipărite în cuprinsul respectivului judeţ).

Bibliografia

📖 Bibliografia ca ramură a bibliologiei se ocupă cu realizarea unor liste de lucrări referitoare la un anumit subiect sau domeniu, prin strângerea, descrierea şi clasarea cărţilor. Elementele bibliografice sunt: autorul, titlul întreg al cărţii, inclusiv subtitlul, locul de apariţie, anul şi ele sunt preluate de pe foaia de titlu. Există mai multe tipuri de bibliografii, în funcţie de conţinutul informaţiei cuprinse în acestea:

► bibliografie simplă (cuprinde autorul, titlul lucrării, locul şi data apariţiei, numărul de pagini al lucrării)

► bibliografie analitică (oferă în plus informaţii şi aprecieri sintetice referitoare la fiecare lucrare în parte, care aparţinând autorului bibliografiei)

► bibliografie curentă (include doar lucrările apărute într-un interval limitat de timp; de obicei, apar la intervale periodice)

► bibliografie cumulativă (cuprinde toate lucrările apărute până la data redactării bibliografiei).

► bibliografie generală
► bibliografie specială
► bibliografie naţională
► bibliografie tematică
► bibliografie selectivă
► bibliografie de recomandare
► bibliografie ascunsă (cuprinsă într-o lucrare)
► bibliografie deschise (se completează pe măsura apariţiei titlurilor)
► bibliografie retrospectivă
► bibliografia bibliografiilor.

Pentru istoria românească, bibliografia curentă cea mai valoroasă este cea realizată de Academia Română sub numele *Bibliografia istorică*

a României, care foloseşte şi normele academice în privinţa redării fişei bibliografice. Până acum au fost publicate 10 volume:

I. 1944-1969; II. Secolul XIX. Tom I. Cadrul general. Ţara şi locuitorii, Tom II. Viaţa economică; III. Secolul XIX. Tom 5. Biografii; IV. 1969-1974; V. 1974-1979; VI. 1979-1984; VII. 1984-1989; VIII. 1989-1994; IX. 1994-1999.

Lucrările cuprinse în *Bibliografia istorică a României* sunt numerotate şi ordonate tematic şi cronologic, iar în cadrul fiecărei subteme şi a fiecărui segment cronologic, după criteriul alfabetic, ceea ce uşurează foarte mult consultarea. Volumele referitoare la anii 1989-1994 şi 1994-1999 conţin şi o *Addenda cuprinzând studii despre istoria României apărute în străinătate*.

Există şi o serie de bibliografii specializate pe anumite domenii de interes; de pildă, pentru a afla care sunt toate cărţile tipărite în spaţiul nostru între 1508-1830 (adică, începând cu momentul introducerii tiparului) putem folosi *Bibliografia românească veche. 1508-1830,* alcătuită de I.Bianu, Nerva Hodoş, D.Simionescu în patru volume şi apărută între 1903-1944; lucrarea este realizată pe criteriul cronologic. Pentru cărţile tipărite în perioada de după 1830 şi până la 1918 există *Bibliografia românească modernă,* lucrare în 4 volume, organizate pe criteriul alfabetic şi apărute între 1984-1996. De asemenea, pentru periodicele româneşti există *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti*, începând cu anul 1828. Alte bibliografii specializate sunt cele dedicate monumentelor medievale aparţinând lui Nicolae Stoicescu: *Bibliografia monumentelor şi localităţilor istorice din Ţara Românească* (care include şi Dobrogea, Oltenia), *Bibliografia monumentelor şi localităţilor istorice din Moldova,* şi *Bibliografia monumentelor şi localităţilor istorice din Banat.*

Codicologia

2.4.2. Codicologia

Codicologia studiază manuscrisele vechi sub formă de carte, în vederea realizării de cataloage de manuscrise. Ca disciplină ştiinţifică distinctă, ea s-a desprins din paleografie în deceniul 5 al secolului XX. Termenul provine din “codex” (carte) şi “logos” (ştiinţă).

Există o serie de dezbateri legate de obiectul acestei ştiinţe: conform lui Alphonse Dain, codicologia nu se ocupă şi de grafia manuscriselor, care revine paleografiei, în timp ce alţi cercetători consideră că ea ar trebui să se ocupe de toate aspectele unui codex, de la materialul de scris, format, grafie, liniatul filelor, filigrane, ornamente, signatura colilor, paginaţie şi legătură, până la alcătuirea instrumentelor de lucru (cataloage, repertorii, inventare). Pe de altă parte, există păreri conform cărora ar trebui fundamentată o nouă disciplină care să studieze toate aspectele referitoare la păstrarea cărţii manuscrise şi care să se numească **Arhivistica manuscriselor.** Totuşi, ceea ce îi este cu adevărat specific este studiul legăturilor acestor manuscrise, precum şi întocmirea de inventare şi cataloage de manuscrise.

Pentru toate acestea se foloseşte de ajutorul oferit de o serie de alte discipline auxiliare, cum ar fi bibliologia, paleografia, filigranologia, miniaturistica, cronologia, epigrafia (pentru descifrarea inscripţiilor de pe

copertă), criptologia sau arhivistica; de asemenea se află în strânsă legătură cu lingvistica, iconografia şi istoria artei (pentru descrierea ornamentelor) cu ramura lor, miniaturistica.

În general, textele din cuprinsul codicelor aparţin literaturii liturgice, de cult, dar ulterior au apărut şi texte juridice sau cronici sub formă de codexuri.

Dimensiunile manuscriselor- codex variază în funcţie de conţinutul textului şi de destinaţia acestuia. Astfel, exemplarele de lux erau în mod obligatoriu monumentale, având formatul in folio, caracteristică a Evului mediu timpuriu, de altfel; cu timpul, dimensiunile s-au micşorat, ceea ce a permis şi o circulaţie mai uşoară pe distanţe mari. De asemenea, legătura era realizată din plăcuţe de metal preţios, fildeş ori email pictat, spre deosebire de scoarţele de lemn, îmbrăcate cu piele de viţel sau cele din piele simplă ori carton.

Cărţile-manuscris vechi puteau avea la începutul lor un **incipit,** adică un text care începea cu formula „Hic incipit liber", în loc de titlu şi se terminau cu **explicit,** adică cu o formulă care indica sfârşitul cărţii: „Explicitus est liber". La sfârşitul textului, se mai putea găsi un **colophon,** urmat de titlul lucrării, numele autorului sau copistului, data scrierii ori copierii manuscrisului şi locul unde s-a realizat aceasta.

Specialiştii consideră că există patru categorii de manuscrise:

► manuscrise propriu-zise (texte narative, literare, istorice sau religioase);

► manuscrise miscelanee, cuprinzând texte diverse din punct de vedere al autorului sau genului;

► codexuri sau manuscrise diplomatice, care au forma condicelor sau registrelor;

► manuscrise coligate, formate din documente diplomatice sub formă de original (hrisoave, zapise legate împreună).

Un catalog de manuscrise trebuie să conţină următoarele elemente: cota sub care se păstrează codexul (cota nouă dar şi cea veche), numele autorului sau copiştilot, titlul codicelui (pe baza incipitului şi finitului), data, numărul de coloane, starea de conservare, particularităţile grafiei, materialul de scris, formatul şi dimensiunile codicelui, legătura, reclama, ornamentaţia, circulaţia codexului, la care se adaugă indicaţiile bibliografice (dacă textul a mai fost inventariat sau editat).

2.4.3.Miniaturistica

Disciplină auxiliară a istoriei apărută relativ recent, miniaturistica studiază ornamentele textelor (litere ornate, mici picturi, portrete), culoarea, concepţia, desenul, perspectiva, tehnica şi arta acestora în scopul determinării semnificaţiilor şi valorii artistice; de aceea, se află în strânsă legătură cu istoria artei. Prin portretele realizate în cadrul unor manuscrise, miniaturistica oferă informaţii importante legate de veşmintele şi podoabele purtate de un domn sau de membrii familiei domneşti. Miniatura reprezintă un desen sau o pictură de mici dimensiuni, realizate de obicei în culori, cu mare fineţe, având rolul de a ilustra sau completa conţinutul unui text, prin împodobirea frontispiciului,

titlului, începutului de capitol sau a inițialelor, în cadrul cărților manuscrise. De la codice, aceste desene au trecut şi la actele de cancelarie, unde apar în frontispiciu, deasupra primului rând, cuprinzând reprezentarea stemei oraşului sau țării, precum şi la inițiale.

În spațiul nostru, cel mai vechi manuscris miniat este Tetraevangheliarul realizat de Gavril Uric, la mănăstirea Neamț, în 1429, după un model de origine constantinopolitană. În perioada mitropolitului Anastasie Crimca, se dezvoltă o şcoală de miniaturistică la mănăstirea Dragomirna, care ridică la rangul de artă această preocupare pentru înfrumusețarea manuscriselor. După apariția tiparului, miniatura a trecut în grafica cărților.

Elementele folosite pentru decor erau mai ales de origine vegetală şi mai rar, elemente zoomorfe (şerpi încolăciți sau păsări) şi se realizau cu lichide într-o cromatică vie. La chenar şi vignete se realizau aşa-numitele miniaturi de margine sau de final, care foloseau mai ales culoarea roşie, auriul şi argintiul. Pentru frontispicii se foloseau crucea, potirele, chipurile de sfinți, care încadrate într-un chenar de formă dreptunghiulară având lățimea egală cu cea a textului.

Se realizau şi miniaturi pe suprafețe mai mari, care permit observarea artei compoziției: cei patru evanghelişti, scene de bătălie, încoronări de împărați şi regi, momente importante din timpul domniei.

Documentele au început să devină obiectul artei miniaturilor abia din secolul al XVII-lea; la început, au fost realizate astfel de compoziții în cadrul hrisoavelor solemne emise de cancelaria domnească. Cancelaria munteană a fost cea dintâi care a dezvoltat miniaturistica de documente, ajungând la forme şi compoziții artistice de mare finețe, spre deosebire de Moldova, unde miniaturile se realizau mai ales în cadrul manuscriselor. La actele emise de cancelaria Țării Româneşti erau ornamentate invocația simbolică (semnul crucii), inițiala şi monograma, folosindu-se o serie de elemente vegetale. Se mai realizau chenare frumos ornamentate, frontispicii cuprinzând stema țării sau portrete ale domnului şi familiei sale; aceste desene foloseau cu predilecție lichidul de aur.

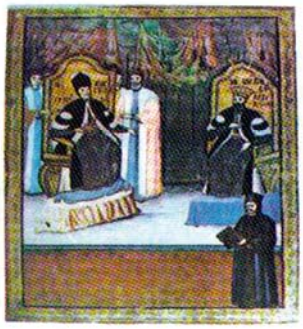

Miniatură din condica mănăstirii Cotroceni (momentul validării de către domn a condicii cu documente).

1715, iulie 20. Aşezământul mitropolitului Ţării Româneşti, Antim Ivireanu.

Frontispiciu miniat (evanghelistul Marcu), tetraevangheliar, 1583

Iniţială ornată (litera "E"), liturghierul lui Nectarie, 1631

2.5. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare

Testul 2.1.
I.a. istoricul şi paleograful vienez Teodor Sickel, a doua jumătate a secolului al XIX-lea; **I.b.** scrise şi nescrise; **I.c.** ediţii critice; **I.d.** Îngăduie verificarea informaţiei folosite (citate şi idei)
Testul 2.2.
I.a. H.H.Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti,* vol.I-III, Bucureşti, 1958-1965; **I.b.** Şerban Papacostea, *Tratatele Ţării Româneşti şi Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV-XVI: ficţiune politică şi realitate istorică,* în *Stat, Societate, Naţiune. Interpretări istorice,* Cluj-Napoca, 1982, p.93-106; **I.c.** Mihai Maxim, *Regimul economic al dominaţiei otomane în Moldova şi Ţara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea,* "Revista de istorie", 1979, nr.9, p.1731-1765.
II.a. DA; **II.b.** DA; **II.c.** NU
III: 1. N.Iorga, *Opere economice,* ed.Georgeta Penelea, Bucureşti, 1982, p.30.
2. Idem, *Domnii români după portrete şi fresce contemporane,* Sibiu, 1930, pl.130.
3. *Ibidem,* pl.99.
Nota bene: dacă trimiterea 3 se referea la *Opere economice*, ceea ce este improbabil deoarece planşele indicate de prescurtarea "pl" sugerează deja că este vorba de cealaltă lucrare citată, atunci s-ar fi notat: 3. Idem, *Opere economice…*, pl.99.
Notă: *În cazul în care nu aţi răspuns corect la două dintre aceste întrebări, re-studiaţi capitolul 2.3 şi notaţi pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf.*

2.6. Bibliografie

Aurelian Sacerdoţeanu, *Îndrumări în cercetările istorice,* <Bucureşti>, <1943>, 384 p.
Jerzy Topolski, *Metodologia istoriei,* trad, Aura Ţapu, Bucureşti, 1987, 474 p.
Bogdan Florin Popovici, *Câteva consideraţii privind metodica realizării unei lucrări ştiinţifice în domeniul istoriei*, „Hrisovul. Buletin al Facultăţii de Arhivistică", VI-VII, 2001, p.238-242.
N.Edroiu, *Introducere în ştiinţele auxiliare ale istoriei,* Cluj, 1999, p.45.
Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, Bucureşti, 1982, 268 p.

2.7. Lucrare de verificare 2

Pe baza textului de mai sus, alcătuiţi un eseu liber cu privire la etapele unei cercetări istorice. Pe parcursul eseului identificaţi şi plasaţi diferitele instrumente de lucru prezentate în această unitate de învăţare.

Instrucţiuni privind testul de evaluare:
a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini
b. se trimite prin poştă tutorelui.
c. se foloseşte în primul rând cursul dar pentru obţinerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:
- claritatea exprimării şi absenţa formulărilor nesigure,
- şirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei

Unitatea de învăţare Nr. 3

ŞTIINŢELE AUXILIARE MAJORE ŞI ŞTIINŢELE DE GRANIŢĂ

Cuprins Pagina

3.1. Obiectivele unităţii 32
3.2. Ştiinţele auxiliare majore şi ştiinţele de graniţă 32
3.3. Arheologia 34
3.4. Geografia istorică. 41
3.5. Demografia istorică. Statistica istorică 47
3.6. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare 53
3.7. Bibliografia 54
3.8. Lucrarea de verificare. 54

3.1. Obiective

- Familiarizarea cu vocabularul ştiinţific specific
- Însuşirea metodelor de lucru în arheologie; interpretarea vestigiilor materiale
- Corelarea informaţiilor oferite de geografia şi demografia istorică în reconstituirea trecutului istoric
- Descoperirea rolului şi a limitelor surselor statistice

3.2. Ştiinţele auxiliare majore şi ştiinţele de graniţă

3.2.1.Ştiinţe auxiliare majore

Geografia

Geografia este ştiinţa pământului; istoricul se foloseşte mai ales de geografia istorică, de **antropogeografie** (sau geografia umană) care urmăreşte răspândirea oamenilor pe glob şi de **geopolitică** (care susţine că politica unui stat este determinată de poziţia geografică).

Geologia

Geologia este ştiinţa care studiază modul de formare a pământului, compoziţia şi structura acestuia, atât la suprafaţă cât şi în interiorul său (unde sunt conservate urme ale trecerii omului). Ca ştiinţă, geologia este relativ nouă, ea îşi are începuturile prin secolul al XVII-lea. Pentru istorie se dovedesc foarte utile ramurile sale, **stratigrafia** şi **paleontologia** (ştiinţa fosilelor). De asemenea, zăcămintele solului permit istoricului cunoaşterea sistemului ocupaţional al diverselor grupuri umane, după cum pot lămuri o serie de conflicte provocate de existenţa sau inexistenţa acestor tipuri de resurse. Geologia conlucrează îndeaproape cu arheologia, permiţându-i datarea straturilor de cultură care se interferează cu straturile geologice.

Biologia

Biologia cu ramurile sale **Paleobotanica** şi **Paleozoologia** oferă o serie de concluzii utile cercetărilor de istorie economică, referitoare la inventarul animalier, la culturile agricole, cu impact asupra dezvoltării comunităţilor umane respective. În egală măsură, îi oferă ajutor arheologiei, prin interpretarea materialului osteologic animalier sau a vechilor culturi de plante ce se găsesc în straturile de cultură.

Filologia

Filologia este ştiinţa care studiază limba şi literatura unui popor, ca instrument esenţial al comunicării. Dintre ramurile sale, **lingvistica** (cu lingvistica istorică), **onomastica** (studiază numele proprii şi are 3 subramuri: **toponimia***,* care se ocupă cu studierea numelor de locuri, **antroponimia,** cu numele de persoane, **hidronimia***,* cu numele apelor) şi **etimologia** (studiază originea şi sensul cuvintelor) ajută ştiinţa istorică Istoria are nevoie de argumentul lingvistic pentru interpretarea vechilor surse scrise. Evoluţia cunoscută de anumiţi termeni reprezintă un indiciu al transformărilor apărute în societate. Şi istoria poate fi considerată o ştiinţă auxiliară filologiei, întrucât aceasta se foloseşte de istorie pentru a lămuri contextul elaborării unui text, după cum se foloseşte şi de paleografie, diplomatică, cronologie, filosofie ş.a. Filologia este o disciplină care s-a dezvoltat încă din antichitate, cunoscând o perioadă de dezvoltare în timpul Renaşterii.

Antropologia

Antropologia este ştiinţa care se ocupă de om, de varietatea raselor şi răspândirea acestora pe glob, în funcţie de condiţiile naturale şi cele socio-culturale; ca disciplină, ea este destul de nouă, avându-şi începuturile prin secolul al XVIII-lea.

Sociologia

Sociologia este disciplina care se ocupă de studierea vieţii sociale, de fenomenele şi procesele sociale, urmărind relaţiile interumane; investigaţiile sale sunt foarte apropiate de cele ale istoriei, de care sociologia se şi foloseşte, ca şi de etnologie (ştiinţa care urmăreşte formarea şi caracterele fizice ale raselor) sau etnografie (studiază popoarele din punctul de vedere al activităţii şi manifestărilor lor materiale). O ramură a sociologiei este **sociologia istorică,** rezultată din conlucrarea celor două ştiinţe în vederea reconstituirii societăţii.

Psihologia

Psihologia cu ramura sa, **psihologia colectivă,** oferă informaţii legate de comunităţile umane, prin analiza cadrului social de desfăşurare a evenimentelor şi fenomenelor istorice, precum şi a mentalităţilor individuale, de grup sau colective.

Dreptul

Dreptul este ştiinţa care studiază regulile şi normele prin care este organizată o societate şi instituţiile acesteia. Ca disciplină auxiliară istoriei, dreptul serveşte la stabilirea valorii documentelor şi a instituţiilor emitente, folosindu-se astfel, de diplomatică. De asemenea, studiază obiceiurile şi practicile juridice ale diverselor comunităţi umane. Istoria oferă şi ea dreptului informaţii şi concluzii cu privire la evoluţia instituţiilor juridice şi la reconstituirea izvoarelor dreptului contemporan.

Politologia

Politologia este o ştiinţă relativ nouă în grupul ştiinţelor umaniste, care studiază problemele complexe ale politicii, conducerii şi deciziei politice. Ea pune la dispoziţia istoricului o serie de concluzii importante privind modelele de analiză politică; pe de altă parte, istoria îi oferă informaţii şi date din trecutul politicii sau diverse modele politice.

Filosofia

Filosofia urmăreşte manifestările gândirii şi simţirii omeneşti.

Etnologia

Etnologia studiază structura şi evoluţia popoarelor iar **etnografia** se ocupă de originea şi răspândirea teritorială a acestora, cultura şi particularităţile de viaţă materială. Etnografia foloseşte o serie de izvoare istorice, de tip arheologic, documentar sau narativ pentru a reconstitui fenomenele culturii populare din trecut.

Folcloristica

Folcloristica poate fi considerată ca o categorie de sursă istorică, din categoria celor nescrise, orale; ea contribuie, prin creaţia populară orală, la reconstituirea unor aspecte ale evenimentelor istorice, reţinute de memoria colectivă prin mijloace artistice. La rândul său, folcloristica are nevoie de informaţia istorică pentru a descoperi şi interpreta originile în timp ale creaţiei folclorice.

În ultimul timp, se consideră că şi **statistica,** cu ramura sa, **statistica istorică,** este o ştiinţă auxiliară majoră a istoriei, ea fiind folosită de istoria economică, demografie, genealogie. De asemenea, se folosesc **metode matematice** în istorie, precum şi **informatica.**

Test de autoevaluare 1

1.1. Revedeţi întreaga listă a ştiinţelor auxiliare majore şi observaţi elementul comun care leagă toate aceste ştiinţe şi le oferă rolul de instrument pentru cercetarea istorică. Explicaţi în câteva propoziţii răspunsul.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 53

3.3. Arheologia

Definiţie

Arheologia este o disciplină cu un statut autonom şi metode proprii, care are ca scop dobândirea, interpretarea şi sistematizarea datelor, precum şi valorificarea ştiinţifică a vestigiilor materiale descoperite în pământ, la suprafaţa acestuia, în peşteri sau ape. Ea constituie un element esenţial pentru reconstituirea culturilor preistorice, şi furnizează informaţii importante pentru perioadele istorice ulterioare, informaţii ce sunt coroborate cu cele oferite de alte surse.

Termenul arheologie provine din grecescul „arhaion” (vechi) şi „logos” (cuvânt, ştiinţă) şi s-a folosit încă din Antichitate pentru a desemna preocupările în legătură cu obiectele vechi. Ea s-a dezvoltat o dată cu săpăturile arheologice din Italia, Grecia şi Orientul Apropiat. Există actualmente mai multe ramuri ale arheologiei: arheologia preistorică, clasică, medievală, submarină chiar contemporană, cu metode comune dar şi proprii de cercetare.

Scopul arheologiei este de a identifica vestigiile arheologice, de a le clasifica, ordona cronologic, compara, salva şi valorifica, prin interpretare şi valorificare.

Vestigiile materiale

Vestigiile materiale formează inventarul mobil, cu ajutorul căruia putem reconstitui cultura umană, în structura, tehnologia şi evoluţia ei. Vestigiile materiale sunt atât complexe fixe, adică resturi ale vieţii umane în contextul lor spaţial şi originar, în care au fost folosite (aşezări, necropole, morminte, sanctuare, fortificaţii, drumuri, poduri şi alte monumente), cât şi inventare mobile, cuprinzând artefacte (ceramică, unelte, obiecte casnice, arme, piese de podoabă, monede etc).

Arheologia colaborează cu o serie de alte discipline, cum ar fi: epigrafia, numismatica, sigilografia, metrologia, cronologia, istoria artei şi arhitecturii, lingvistica (cu ramura sa, toponimia), etnografia, etnologia, geografia, paleontologia, paleoantropologia, paleozoologia (studiază resturile de animale găsite în siturile arheologice), arheobotanica (studiază grăunţele de polen, resturile vegetale), informatica (pentru stocarea şi administrarea datelor) şi chiar arhivistica (îi oferă informaţii de arhivă).

Culturile arheologice

Din punctul de vedere al arheologiei există culturi vii şi culturi moarte. Cultura vie este cultura actuală a unei populaţii, poate fi observată şi e păstrată integral în toate componentele sale. Cultura moartă este o cultură arheologică şi se păstrează sub forma vestigiilor sau a resturilor materiale. Acestei culturi nu i se poate stabili apartenenţa, pentru că a dispărut şi e cu atât mai greu de reconstituit cu cât e mai îndepărtată în timp. O cultură arheologică se reconstituie în funcţie de locul şi împrejurările în care a fost descoperită şi nu întotdeauna se cunosc apartenenţa etnică, datarea sau semnificaţia unor obiecte. O astfel de cultură reprezintă rezultatul unei selecţii realizată în timp; este vorba de o selecţie naturală şi obiectivă, determinată de perisabilitatea unor materii (lemn, piele, lut nears) dar şi o selecţie subiectivă, determinată de comportamentul uman (distrugerea sau părăsirea unor aşezări, ca tip de selecţie negativă şi conţinutul unui inventar funerar, ca tip de selecţie pozitivă).

Noţiunea de cultură arheologică implică trei condiţii:

► să existe o anumită masă de vestigii materiale comune, descoperite în mod repetat, în aceleaşi situri şi având caracteristici comune;

► răspândirea acestui fenomen să fie limitată la un spaţiu bine determinat;

► să existe un cadru cronologic bine delimitat.

Denumirea unei culturi se realizează în funcţie de o aşezare eponimă (sau chiar a două localităţi), după o atribuire etnică sau după anumite manifestări caracteristice (cultura amforelor sferice).

În general, în cadrul unei culturi sunt mai bine cunoscute cimitirele decât aşezările, datorită faptului că cele din urmă sunt mult mai greu de săpat, din cauza întinderii lor.

3.3.1. Etapele unei cercetări arheologice

Cercetarea poate porni de la un cadru geografic, de la un sit, un tezaur, un mormânt izolat, după cum există cercetări care pornesc de la un singur obiect.

Etapele cercetării

1. prima etapă în cadrul acestei cercetări o constituie adunarea documentației şi constituirea unei baze de date, prin folosirea unor informații publicate sau a celor existente în cadrul muzeelor sau colecțiilor particulare şi care nu au fost publicate.

2. obținerea de date noi prin identificarea şi culegerea de materiale necunoscute.

3. începerea săpăturilor: prin activitatea de teren se dobândesc noi informații despre tema cercetată

4. prelucrarea şi înregistrarea noilor date sub forma listelor de inventar, analiza obiectelor, conservarea lor. Raportul de săpătură este prima înregistrare a obiectelor.

5. publicarea detaliată şi ilustrată a materialului arheologic. Aceste instrumente de lucru ale arheologilor pot lua diferite forme:

► rapoarte preliminare mergând până la monografia culturii respective sau a sitului.

► cataloagele pe anumite criterii, care sunt folosite atât de specialişti, cât şi de publicul vizitator.

► repertoriile arheologice

6. analiza, sistematizarea şi determinarea acestor obiecte, prin care se încearcă recompunerea tabloului cultural. Se realizează o clasificare tipologică, cu sesizarea evoluției formelor, precum şi un studiu al răspândirii în spațiu a obiectelor.

7. interpretarea istorică prin confruntarea concluziilor istorice cu rezultatele descoperirilor arheologice.

Aceste etape sunt obligatorii, însă trebuie spus că granițele dintre ele nu sunt întotdeauna foarte ferme. Pe de altă parte, există şi o altă modalitate de lucru, în funcție de operațiile realizate:

1. cercetarea de teren, adică prospecțiunea arheologică
2. cercetarea de laborator, respectiv analiza, sistematizarea şi conservarea artefactelor descoperite.

3.3.2. Prospecțiunea

Prospecțiunea este o operațiune care se desfăşoară la suprafața solului şi care nu trebuie să aibă o acțiune distructivă. Scopul ei este de a identifica şi localiza siturile, astfel: primul pas este acela al localizării, urmat de cartare şi de punerea sub protecție.

Periegeza

Principala metodă de prospecțiune este **periegeza,** care reprezintă o deplasare în teren în scopul de a culege informații de la suprafața solului. Cercetătorul pleacă întotdeauna de la informațiile precedente referitoare la zona respectivă, de la diverse descoperiri întâmplătoare care pot duce la identificarea de situri importante. De asemenea, toponimia locului poate oferi indicii importante cu privire la existența unor situri ascunse (Cetățuia, Măgura, Troian), după cum **fotogrametria** (fotografiile aeriene) pot completa informația prealabilă.

Uneori, periegeza este dictată de necesități majore, cum ar fi diverse construcții ce trebuie realizate pe locația respectivă. Din dotarea echipei care realizează periegeza nu trebuie să lipsească hărțile, busola, şpaclul, săpăliga, aparatul de fotografia, sacul pentru adunarea obiectelor, resturilor, fragmentelor. Se realizează de obicei după arătură sau după ploaie, primăvara sau toamna şi se vor urmări pante luminate, zone neinundabile şi protejate de vânt, zone cu ape curgătoare. După recunoaşterea sitului arheologic se realizează măsurători, marcarea pe hartă şi recoltarea de elemente semnificative (cioburi, oase). Apoi, după reîntoarcerea de pe teren, acestea vor fi înregistrate şi etichetate (data, locul şi condițiile de descoperire).

Alte metode de prospecțiune

Tot din categoria metodelor de prospecțiune fac parte şi **teledetecția**, **aerofotogrametria în infraroşu**, care permit o mai bună vizualizare dar sunt în egală măsură, metode foarte costisitoare. Pe scară largă se folosesc şi detectoarele de metale, ca şi metodele geofizice, care induc şocuri electrice pentru a pune în evidență anomalii ale solului.

3.3.3. Săpătura arheologică

Săpătura arheologică reprezintă un procedeu de a recupera artefacte şi de a dezveli structuri funerare sau de locuire, ce au fost acoperite de depuneri ulterioare. Ea trebuie să se realizeze metodic şi ordonat, în corelație cu stratul în care se desfăşoară, întrucât un obiect recoltat fără context are o valoare redusă.

Principiile săpăturii

Principiile şi regulile săpăturii sunt următoarele:

► săpătura realizată trebuie să permită dezvelirea completă a structurilor şi recoltarea obiectelor pe categorii

► săpătura trebuie să permită înregistrarea stratigrafică şi a obiectelor conform stratigrafiei (claritatea în plan vertical sau orizontal).

3.3.4. Clasificarea săpăturilor

În funcţie de scopul propus şi de mijloacele materiale şi umane folosite putem identifica următoarele tipuri de săpături arheologice:

Tipuri de săpături

► săpătura de salvare, care se realizează în urma descoperirilor întâmplătoare şi are ca scop salvarea obiectelor, reconstituirea condiţiilor de descoperire şi luarea măsurilor de protecţie;

► săpătura preventivă, atunci când există pericolul unei distrugeri prin construcţia de locuinţe, şosele, fabrici);

► sondajele de informare şi verificare, prin realizarea unor săpături de mici dimensiuni pentru a determinarea grosimea stratului, culturile şi întinderea sitului; aceasta poate constitui o etapă preliminară a unei săpături complexe.

► cercetarea arheologică sistematică sau săpătura în scopul realizării unei cercetări este de lungă durată şi tinde să analizeze în întregime monumentul sau situl respectiv.

Printre categoriile de descoperiri arheologice se găsesc şi descoperirile întâmplătoare.

Săpătura este precedată de stabilirea finanţării, a modului de valorificare a rezultatului şi alcătuirea echipei. Arheologul va trebui să ţină şi un jurnal de săpătură şi să realizeze fişe speciale.

Analiza descoperirilor arheologice presupune datarea aşezării şi analizarea obiectelor descoperite. În activitatea sa de investigaţie, arheologul foloseşte o serie de metode:

Metode de investigaţie

► metoda stratigrafică, care are în vedere observarea succesiunii pe verticală a depunerilor de sol vegetal şi a stratului de cultură (marcat de o prezenţă umană); există şi situaţii în care apare un strat steril din punct de vedere arheologic, care face trecerea între două culturi, reprezentând întreruperea de locuire şi folosire a zonei. Un strat de cultură poate avea mai multe nivele, care reprezintă etape succesive ale acţiunii umane. Stratigrafia poate fi uneori alterată de către aluviuni sau eroziunea solului;

► metoda tipologică se aplică în cazul artefactelor, mormintelor, diverselor structuri sau monumente fixe; ea are ca scop realizarea unei clasificări a obiectelor pe tipuri, subtipuri sau variante ale acestora. Clasificarea se realizează în funcţie de criteriul funcţional sau morfologic şi permite observarea unei evoluţii cronologice a tipurilor respective;

► metoda analizei combinatorii porneşte de la tipologie şi analizează frecvenţa cu care apar anumite tipuri;

► metoda comparativă;

► metoda cartografică;

► analiza polenului;

► testul fluorului;

► dendrologia;

► metoda arheomagnetică şi radioactivă (carbon 14).

3.3.5.Cercetarea de laborator

Cercetarea de laborator constituie o etapă importantă a activităţii arheologului şi presupune prelucrarea materialului descoperit. Această etapă începe de altfel, încă de pe şantier, prin tratarea pieselor descoperite, ca şi prin desenarea, fotografierea şi etichetarea acestora.

În laborator se trece la realizarea unor operaţiuni de curăţare chimică sau mecanică, stabilizarea pieselor, completarea părţilor lipsă şi conservarea. Tratarea pieselor este precedată de o investigaţie tehnică care are ca scop stabilirea unui tratament adecvat.

În cadrul acestei investigaţii se urmăresc şi tehnologia de fabricare sau structura materiei prime. În afară de conservare, laboratorul aplică şi metode de datare:

Operaţiuni de laborator

► metoda carbon 14 care permite datarea cu o eroare de cel mult 3.000 de ani (plus-minus);

► metoda potasiu-argon care poate stabili o vechime de până la 200.000 ani;

► dendrocronologia (în funcţie de numărul inelelor de creştere ale unui copac se poate stabili vârsta acestuia), etc.

De asemenea, în laborator se realizează fişe pentru fiecare obiect în parte, care cuprind descrierea acestuia, din punct de vedere al tipului, folosinţei (utilitate), materialului, stării de conservare şi tratamentului propus. Fişa mai cuprinde datele de păstrare sau trimiterile bibliografice, în cazul în care piesa a fost publicată.

Test de autoevaluare 2

2.1. Precizaţi diferenţa dintre culturile arheologice vii şi moarte.
……
……
……

2.2. Indicaţi tipurile de săpături arheologice.
……
……

2.3. Care sunt cele mai cunoscute metode de datare ?
……
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 53

3.4. Geografia istorică

Geografia istorică a rezultat din legăturile strânse dintre istorie şi geografie; mai exact, ea preia mediul de la geografie şi evoluţia socială de la istorie, reprezentând „studiul interdependenţei, în timp, a mediului natural şi societăţii umane". Într-o oarecare măsură, ea este înrudită şi cu demografia istorică întrucât răspândirea populaţiei o studiază ambele ştiinţe, fiecare însă cu metodele şi obiectivele sale proprii.

Geoistoria

Orice istorie globală trebuie să aibă în vedere şi aspectele geografice ale evoluţiei umanităţii, adică cadrul geografic în care s-a desfăşurat aceasta. **Fernand Braudel** arăta necesitatea unei **geoistorii** sau a unei **geografii umane retrospective,** care să aibă în vedere

mediul natural de dezvoltare şi spaţiul, în condiţiile în care trecutul trebuie analizat în spirit interdisciplinar. Probleme de istorie locală, regională sau cele de istorie a civilizaţiilor pot fi înţelese şi prin apelul la aspectele geografice sau de raport cu mediul înconjurător. De asemenea, istoricul are nevoie să localizeze evenimentele istorice şi să identifice în teren informaţia.

Domeniile abordate de geografia istorică în cadrul diferitelor şcoli istorice apar ca fiind foarte diverse, de la geografia regională, evoluţia oraşelor, căilor de comunicaţie, transporturilor sau economiei agrare, la dinamica populaţiei sau problemele mediului înconjurător. Pentru că multă vreme geografia s-a ocupat cu descrierea reliefului, hărţile întocmite în Antichitate şi Evul mediu constituie astăzi o categorie importantă de surse istorice: **izvoarele cartografice.**

În principiu, se poate spune că geografia istorică, ca disciplină de graniţă, preia discuţiile despre mediu de la geografie şi pe cele de evoluţie socială, de la istorie, reprezentând studiul interdependenţei dintre mediul natural şi societatea umană, de-a lungul timpului.

Istoricul ştiinţei

Începând din antichitate, istoria şi geografia s-au aflat într-o strânsă legătură, încercându-se a se da explicaţii de natură geografică unor fenomene istorice, sociale sau politice. De pildă, s-a considerat, până în epoca modernă, că oamenii sunt influenţaţi de climă, că variaţiile de climat ar explica varietatea civilizaţiilor sau chiar psihologia popoarelor. În secolul al XVI-lea, o discuţie despre rolul factorilor geografici în istorie a fost iniţiată de **Jean Bodin**, care vorbea despre diferenţele de mentalitate ale popoarelor din emisfera nordică şi sudică; ulterior, în secolul al XVIII-lea, s-a format teoria factorilor care influenţează istoria (factori geografici, demografici, economici).

Apoi, o dată cu progresul geografiei ca ştiinţă, prin depăşirea manierei strict descriptive, în secolul al XIX-lea se va încerca legarea fenomenelor naturale într-o interpretare de ansamblu, prin eforturile lui **Alexander von Humboldt** (1769-1859) şi **Karl Ritter** (1779-1859). Despre răspunsul societăţii la stimulii de mediu discuta şi **Fr.Ratzel**, întemeietorul antropogeografiei şi geopoliticii. La noi, preocupări de geografie istorică au existat la **Simion Mehedinţi**, **G. Vâlsan**, **Gh. Brătianu**, **N.Iorga**, **V.Mihăilescu**, **I.Conea** etc.

Cert este că între om şi mediu au existat şi există interdependenţe permanente, cu evoluţii istorice specifice, de la o perioadă la alta. Pe de altă parte, nu numai natura exercită influenţe favorabile sau nefavorabile, dar şi intervenţia omului poate modifica factorii naturali.

Identificarea şi localizarea în teren a informaţiei istorice se realizează şi cu ajutorul geografiei istorice. De pildă, există o serie de evenimente istorice care nu au fost plasate într-o locaţie precisă, după cum observarea în general a terenului slujeşte istoriei militare.

Metoda cartografică

De asemenea, plasarea pe hartă a informaţiei istorice permite, prin interpretarea hărţilor, o serie de concluzii preţioase istoricului, care poate sesiza iradierea fenomenelor culturale şi de civilizaţie. În felul acesta, s-a constituit **metoda cartografică,** care alături de metoda comparativă, critică sau statistică poate să ofere concluzii noi cercetătorului.

Climatologia istorică

Dintre domeniile de studiu privitoare la raporturile om-mediu, în istoriografia ultimelor decenii de un interes deosebit s-a bucurat **climatologia istorică.** Interesul pentru acest domeniu se explică prin preocupările actuale ale omenirii în legătură cu mediul înconjurător. Investigaţiile de climatologie istorică au în vedere stabilirea cât mai precisă şi în amănunt a variaţiilor climatice, prin alcătuirea de serii coerente şi degajarea unor modele sau cicluri climatice.

O primă sursă de informaţie este cea oferită de izvoarele scrise, destul de puţin consistente în spaţiul românesc însă, până în jurul secolului al XIX-lea. Pentru perioadele istorice mai recente, o sursă de bază o constituie observaţiile meteorologice înregistrate. Mecanismul care a funcţionat până în epoca modernă avea, în esenţă, următorul scenariu: dereglările climatice (ger, ploi) provocau foamete, care ducea la slăbirea organismului, facilitând răspândirea epidemiilor.

De aceea, se consideră că fenomenele climatice au contribuit la procesul de autoreglare demografică a societăţilor preindustriale, care nu puteau depăşi un anumit nivel de populare, datorită lipsei mijloacelor de subzistenţă adecvate. Prin urmare, avem de-a face cu o reacţie în lanţ, rezultat al interacţiunii dintre mediul natural – economie – demografie.
Pătrunderea acestui mecanism este esenţială în înţelegerea societăţilor preindustriale. Pe de altă parte, nu se poate discuta în mod serios despre agricultură fără apelul la analiza climei şi meteorologiei, mai ales că până pe la 1800, civilizaţia era precumpănitor agrară. Aceste societăţi rurale erau dependente de sol şi, prin urmare, sensibile la variaţiile climei. Totuşi, este abuziv să considerăm că istoria unui secol a fost determinată doar de dificultăţile climatice; de aceea, se consideră, în general, că variaţiile climatice pot explica mai bine unele evenimente aparţinând **timpului scurt** al istoriei, decât evoluţiile istorice profunde şi de durată.

Dendroclimatologia

De asemenea, un domeniu distinct de cercetare îl constituie **dendroclimatologia,** care pleacă de la interpretarea aspectului inelelor de creştere concentrice ale arborilor. Se ştie că, în fiecare an, arborele îşi adaugă un nou inel, iar prin numărarea acestora se poate stabili cu exactitate vârsta fiecărui arbore. O altă observaţie importantă ţine de faptul că aceste inele nu sunt identice, grosimea lor variind în funcţie de condiţiile meteorologice ale anului respectiv: un inel ceva mai larg indică un an favorabil, în timp ce, subţirimea inelului arborelui este indiciul pentru existenţa unor condiţii dificile. În felul acesta, trunchiurile vechi descoperite în complexe arheologice databile pot oferi indicii despre fazele de umiditate sau secetă ale regiunii respective.

Un exemplu pentru modul în care concluziile oferite de dendroclimatologie vin să întărească o serie de informaţii istorice este cel oferit de cercetătorii germani, care au analizat inelele largi (sugerând un climat ploios) ale trunchiurilor unor stejari de la începutul secolului XIV, perioadă în care Europa apuseană a fost afectată de o foamete cronică; aceştia au demonstrat faptul că umiditatea excesivă existentă în epocă a distrus recoltele.

Fenologia

De asemenea, din aceeaşi sferă provine şi o altă metodă înrudită cu dendroclimatologia, şi anume **metoda fenologică.** Este vorba, în principal, despre observarea fenomenelor vegetale ca înflorirea, coacerea fructelor sau strângerea recoltelor, influenţate de anotimpul călduros. Din păcate, izvoarele consemnează destul de rar astfel de fenomene vegetale. În Franţa, s-a reuşit totuşi observarea acestor fenomene, în funcţie de momentul culesului viilor, care era o decizie oficială, regăsibilă în arhivele locale, încă de la sfârşitul secolului XVI.

Metoda glaciologică

Rezultate interesante oferă şi **metoda glaciologică,** care observă perioadele succesive de răcire şi încălzire a vremii, cu influenţe asupra dimensiunii gheţarilor. Sursele folosite sunt ceva mai diverse: izvoare scrise care semnalează, în Europa apuseană, înaintarea maselor de gheaţă către unele oraşe, sursele iconografice, precum şi analiza pe teren a morenelor şi datarea prin carbon 14 a resturilor vegetale cuprinse în acestea.

Palinologia

Pentru perioadele mai vechi, istoricul poate face apel şi la **palinologie,** adică la studierea resturilor de polen păstrate în sol, de-a lungul timpului. Acestea oferă informaţii cu privire la aspectul şi evoluţia vegetaţiei, care era, la rândul ei, influenţată de climă. De pildă, cercetarea palinologică a indicat faptul că, în neolitic zonele nordice au cunoscut un nivel termic ceva mai ridicat, prin urmărea extinderii vegetaţiei, mult mai la nord, în raport cu perioada actuală.

Unele observaţii interesante au fost rezultatul studierii **sedimentelor** depuse pe fundul mărilor, oceanelor sau lacurilor. Probele de sedimente (*carote*) reflectă, prin compoziţia şi structura lor, evoluţia climei. Mult mai avantajoase de analizat sunt depunerile din lacuri, întrucât aici straturile se aşează mult mai repede în raport cu oceanele, de pildă, iar precizia este mai mare.

Lichenometria

O altă metodă de cercetare climatologică este aceea care foloseşte datele oferite de studierea ritmului de creştere a lichenilor (**lichenometrie**). Se mai pot realiza determinări absolute, cu metode fizice, de tip radio-carbon sau izotopi de oxigen.

De asemenea, o observaţie importantă este aceea că civilizaţiile sunt marcate de raporturile multiple dintre om şi profilul biologico-vegetal şi animal al regiunii respective. De pildă, nomadismul ca trăsătură a unei populaţii se explică prin faptul că turmele consumă repede iarba dintr-o regiune limitată şi de aceea ele trebuie deplasate continuu. Triburile crescătoare de animale se caracterizează printr-o mare mobilitate, în contrast cu civilizaţiile sedentare; există momente în care cele două tipuri de civilizaţie s-au confruntat, atunci când dificultăţile climatice şi de aprovizionare au determinat triburile nomade să-şi părăsească teritoriile şi să invadeze alte zone.

Pe de altă parte, această mobilitate specifică triburilor nomade a contribuit la asigurarea legăturilor comerciale, dar şi la o serie de transformări politice, prin crearea de mari imperii, rezultat al cuceririlor.

Probleme la fel de importante sunt cele legate de raportul dintre civilizaţii şi agricultură, speciile de animale sau insecte. Dintre acestea, ultimele marchează istoria medievală a Europei, datorită efectelor grave ale invaziilor de lăcuste: distrugerea recoltelor conducea la foamete şi la creşterea mortalităţii.

Resursele naturale

Caracteristică pentru problema raportului dintre om şi mediu este şi problema **resurselor minerale**: hidrosfera, atmosfera şi scoarţa pământului. Hidrosfera reprezintă apa, care acoperă circa 70% din suprafaţa pământului, atmosfera presupune folosirea gazelor de tip oxigen, azot sau argon iar scoarţa pământului reprezintă cea mai importantă sursă de resurse naturale: sarea, aurul, petrolul. De pildă, afluxul de aur şi argint american a influenţat economia europeană (fenomenul „revoluţiei preţurilor” din secolul XVI) şi a fost la rândul lui influenţat de cerinţele acesteia. În acelaşi timp, goana după aur a contribuit la colonizarea şi punerea în valoare a continentului american.

Pe de altă parte, în perioadele mai recente, goana după petrol („aurul negru”) a reeditat în condiţii noi, goana după aur, cu toate efectele economice, sociale şi politice ce decurg de aici.

Factorii microbieni

Un aspect esenţial al raporturilor dintre om şi mediu este cel referitor la rolul **factorilor microbieni** şi al **epidemiilor**, de-a lungul istoriei. Cercetările recente au scos în evidenţă faptul că există un fond microbian specific fiecărei zone de populaţie, împotriva căruia, aceasta ajunge să capete treptat imunitate. Dezechilibre majore se produc în momentul când două civilizaţii diferite, relativ sau complet izolate unele de altele şi având fiecare un echilibru ecologic specific intră brusc în contact. Urmările sunt de-a dreptul dezastruoase, ducând la decimarea populaţiei respective.

Se consideră că o dată cu începutul epocii moderne s-a petrecut treptat fenomenul de unificare microbiană a lumii, proces însoţit de o serie de epidemii distrugătoare, până la momentul stabilirii unui fel de echilibru mondial. Totuşi, epidemiile nu au acţionat singure, ci în strânsă legătură cu foametea, războaiele, dereglările climatice sau alte carenţe ale mecanismului ecologic, social ori economic.

Seismologia

În condiţiile în care orice civilizaţie este dependentă de stabilitatea solului pe care se dezvoltă, şi **cutremurele de pământ** influenţează raporturile complexe dintre om şi mediu. Înregistrarea intensităţii cutremurelor şi clasificarea lor se realizează cu ajutorul a două metode, numite şi „scări”:

► scara Richter, stabilită în 1949, care ţine seama de magnitudinea cutremurului, adică de energia globală degajată de acesta şi este gradată de la 1 la 10
► scara Mercali, care ţine cont de intensitatea seismelor, adică de efectele reale ale unui cutremur şi este gradată de la I la XII.

Istoria este interesată mai ales de urmările umane ale seismelor. Pe lângă şocul seismic propriuzis, gradul de mortalitate este influenţat şi agravat de fenomene secundare: mareele seismice (*tsunami)*, în cazul regiunilor de pe coastă, incendiile sau epidemiile, şi desigur, distrugerile materiale. De asemenea, cutremurele pot deplasa izvoarele şi pânzele freatice, ducând la prăbuşirea producţiei agricole a unei regiuni.

Alte dezechilibre în raportul dintre om şi mediu sunt provocate de o serie de factori, extrem de actuali: poluarea industrială, radioactivitatea sau defrişarea (junglă sau pădure).

Prin urmare, raportul dintre om şi natură a înregistrat o evoluţie istorică, marcată de interdependenţe între cei doi factori. Asupra societăţii contemporane nu acţionează factori naturali în stare pură, ci factori modificaţi într-o măsură mai mare sau mai mică de către om, prin acţiunile sale.

Test de autoevaluare 3

3.1. Explicaţi raportul dual între ştiinţa geografică şi cea istorică.
……
……
……

3.2. Enumeraţi sursele investigaţiei istorice ce provin din câmpul ştiinţelor geografice.
……
……
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 53

3.5. Demografia istorică. Statistica istorică

3.5.1.Demografia istorică

Populaţia a constituit un factor important al evoluţiei istorice, aşa cum a reprezentat un domeniu de cercetare şi pentru alte ştiinţe, ceea ce le deosebeşte fiind metodele şi interesele proprii. Demografia beneficiază de o metodologie specifică, dar se foloseşte, în egală măsură de statistică şi teoria probabilităţilor.

Termenul demografie provine din grecescul „demos" (popor) şi „graphein" (descriere), fiind aşadar, ştiinţa care se ocupă de studiul populaţiilor. Pentru interpretarea epocilor trecute, demografia are nevoie de ştiinţa istorică, din acest contact rezultând demografia istorică. Există şi o comisie internaţională specializată de demografie istorică, care s-a constituit pe lângă Comitetul Internaţional de Ştiinţe Istorice.

Disciplinele de graniţă

Populaţia se află în strânsă legătură cu societatea, economia, mediul înconjurător, habitatul. Pentru a analiza aspectele demografice este necesară colaborarea sociologiei şi economiei; de asemenea, pentru a explica tendinţele de lungă durată, se face apel la istorie, antropologie, etnografie, folcloristică. Din aceste colaborări au luat naştere o serie de discipline de graniţă, cum ar fi demografia istorică, paleodemografia sau etnografia demografică.

Rolul demografiei este de a descrie şi analiza populaţia (analiza familiei, structura pe vârstă a populaţiei, dinamica, fluxurile migratorii, urbanizarea) şi fenomenele demografice (natalitatea, fertilitatea, nupţialitatea, divorţialitatea, mortalitatea). De asemenea, demografia istorică are menirea de a căuta cauzele unor fenomene demografice, pentru a ajunge la esenţa acestora. Studiile de demografie vizează în egală măsură şi politicile demografice, inclusiv legislaţia în domeniu, politicile sociale cu impact demografic, metodele şi modelele de analiză şi estimare prospectivă a populaţiei, precum şi teoriile privind populaţia şi fenomenele demografice (biopolitica, eugenia).

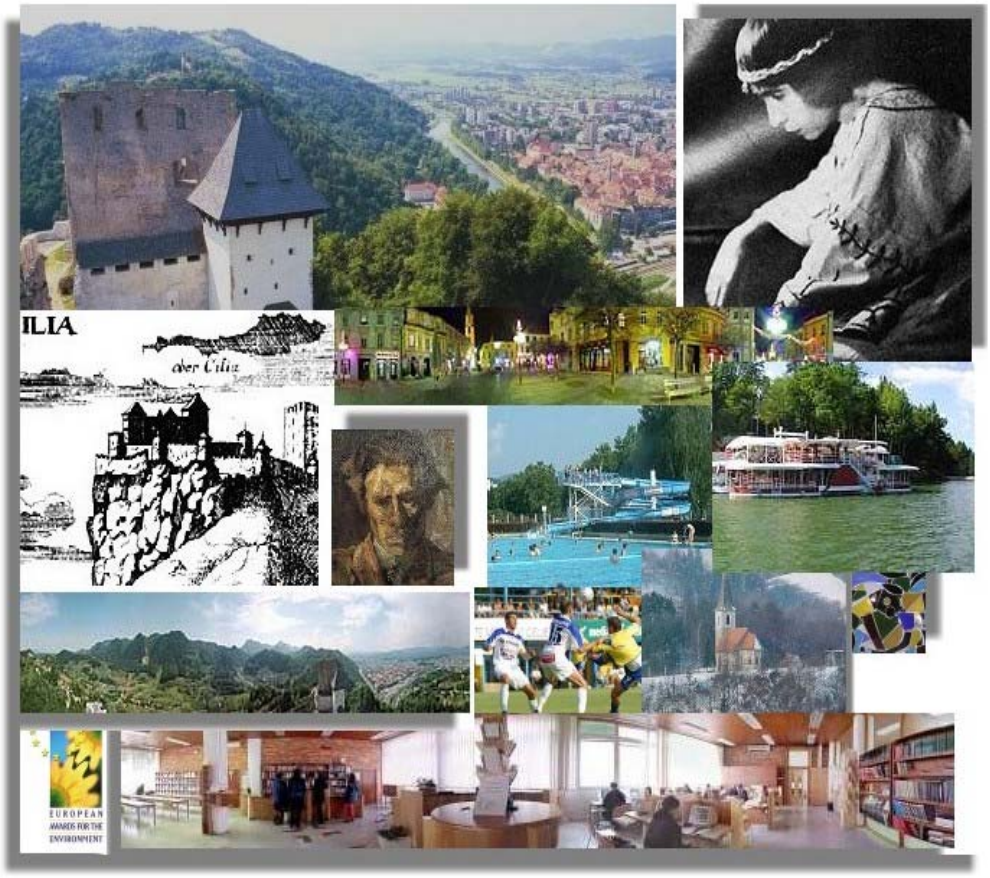

Sursele demografiei

Sursele demografiei istorice sunt inventarele, socotelile, urbariile, registrele de dijmă, acte de stare civilă, anchete sau diverse lucrări cu caracter statistic, întocmite prin metoda recenzării locale, precum şi recensămintele. Desigur că istoricul trebuie să țină seama de tendința de evaziune a bunurilor şi chiar a persoanelor, în condițiile în care posibilitățile de înregistrare ale conscriptorului medieval erau limitate. Această evaziune poate conduce la concluzii viciate, adică la observarea unor creşteri, stagnări sau involuții statistice anormale, care nu sunt indicate şi de alte surse.

Cazul românesc

În spațiul nostru, până în secolul al XIX-lea, ne aflăm în perioada prestatistică, pentru care nu se pot realiza calcule demografice exacte. Se consideră că istoria statisticii româneşti începe cu domnul moldovean Dimitrie Cantemir, care foloseşte mai degrabă o statistică de tip descriptiv. De asemenea, medicii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au avut şi preocupări de demografie. Printre explicațiile date fenomenelor demografice s-au aflat în această perioadă mai ales, variabilele ecologice, adică calitatea aerului, apei sau alimentelor folosite. De asemenea, variabile explicative ale fenomenelor demografice sunt modelele culturale, comportamentul demografic şi mentalitățile epocii.

Pentru a reconstitui seriile statistice, mai lungi sau mai scurte, demo-istoricul se izbeşte de lacunaritatea surselor, fie sub aspectul teritorial, fie sub cel al categoriilor de populaţie incluse. De asemenea, se poate confrunta cu o serie de dificultăţi legate de unităţi de măsură, al căror conţinut îi este necunoscut.

Reconstituirea familiilor

Un domeniu de activitate al demografiei istorice este acela al **reconstituirii familiilor**, pe baza registrelor parohiale şi ale vechilor evidenţe de stare civilă. Reconstituirea familiilor se realizează, în măsura posibilului, prin corelarea informaţiilor referitoare la botez, căsătorie şi deces, pentru fiecare soţ în parte, apoi, prin unificarea datelor referitoare la cei doi soţi şi adăugarea elementelor referitoare la botezul, căsătoria şi, eventual, decesul copiilor. Toate aceste date sunt apoi prelucrate sistematic, calculatorul ajutând la reconstituirea familiilor. Limitele acestui procedeu sunt date de faptul că el se poate aplica mai ales familiilor care nu şi-au schimbat rezidenţa. Pentru aflarea mai multor informaţii, demografia se întâlneşte în acest punct cu genealogia, care permite urmărirea indivizilor de la naştere până la moarte, indiferent de habitat.

Istoria socială

Pe de altă parte, informaţiile oferite de genealogie şi demografie permit concluzii de **istorie socială**. De pildă, se poate evidenţia vechimea unei familii şi ascensiunea ei socială, după cum, originea soţului/soţiei pune în evidenţă strategiile matrimoniale. Cercetarea demo-istorică a genealogiilor permite investigarea evoluţiei prenumelor, ajutând, în felul acesta onomastica, ca ramură a lingvisticii. De asemenea, se dovedeşte de ajutor şi antropologiei culturale, prin urmărirea comportamentului social şi a mentalităţilor. În problemele legate de fertilitate sau mortalitate, demografia se intersectează şi cu medicina, motiv pentru care s-a pus problema studierii „medico-demografice” a populaţiei.

Pe baza datelor obţinute statistic se realizează analiza mişcării populaţiei, obţinându-se date privind **nupţialitatea** (raportul dintre numărul de căsătorii şi numărul locuitorilor dintr-o regiune sau ţară), **natalitatea** (raportul dintre numărul de naşteri şi numărul locuitorilor), şi **mortalitatea** (raportul dintre numărul deceselor şi numărul locuitorilor).

Fertilitatea populaţiei este urmărită în nivelul şi dinamica ei, cu variaţii în funcţie de caracteristicile demografice, sociale, educaţionale, raporturile cu structura demografică a populaţiei, specificul perioadei istorice, a zonei geografice sau a modelului cultural, precum şi cu alte fenomene (nupţialitatea, mortalitatea), locul fertilităţii în cadrul ciclului de viaţă familială. Aşadar, fertilitatea este determinată şi de o serie de factori extrademografici, de la cei genetici, până la factorii culturali. De aceea, pentru a răspunde la întrebări privind fertilitatea este necesară conlucrarea mai multor ştiinţe.

Mediul geografic

Interdependența dintre fenomenele demografice şi mediul ambiant, respectiv evoluția subzistenței a dus la apariția tezelor referitoare la supra- sau subpopulate. Un factor esențial în evoluția populației a fost mediul geografic, care a influențat densitatea demografică, constituind cadrul în care fenomenele demografice s-au desfăşurat. Epidemiile ca şi regimul climatic au influențat, de asemenea, evoluția demografică. Pe de altă parte, şi politica demografică a unui stat poate avea profunde urmări asupra evoluției populației. De pildă, politica natalistă forțată a regimului comunist din România, conjugată cu criza societății din anii 1980 au condus la o situație demografică gravă.

Studiile demografice actuale se bazează pe datele oferite de statistică şi au ca unitate de timp, de regulă, anul. Recensămintele populației sunt o analiză statistică şi statică care furnizează acele date necesare cunoaşterii structurilor demografice: numărul şi repartiția populației, în funcție de sex, vârstă sau stare civilă, repartiția după nivelul de instruire, după profesie, venituri, domiciliu, loc al naşterii. De asemenea, fertilitatea poate fi observată tot pe baza acestor recensăminte, care urmăresc acest fenomen, pe generații şi clase de vârstă, pe mediu urban sau rural, în funcție de nivelul de educație. Un instrument modern care poate fi folosit ca sursă de informație este cel oferit de anchetele demografice.

Unitatea de timp cu care se măsoară modificările demografice este durata unei generații.

Mişcările de populație

Populația raportată la suprafața geografică locuită de aceasta constituie **densitatea populației,** care vizează analiza distribuirii în teren (geografică şi spațială) a populației, gradul de ocupare a mediului, repartiția resurselor naturale şi a mijloacelor de subzistență.

Mişcarea populației reprezintă constatarea existenței unui spor de populație sau a unei scăderi a acesteia, ceea ce constituie **mişcarea internă** a populației. Există şi o **mişcare externă** a populației, care se referă la **emigrare** şi **imigrare**. Emigrarea reprezintă deplasarea spre exterior a populației, ceea ce conduce la micşorarea numărului acesteia; ea poate fi temporară sau definitivă. Imigrația constituie venirea de populație din altă regiune şi aşezarea ei într-un spațiu nou, lent sau prin colonizări în proporții diferite. Imigrația conduce la mărirea numărului de locuitori din noua regiune unde s-au stabilit, precum şi la schimbarea parțială a structurii acesteia.

Revoluția demografică

Tranziția populației sau **revoluția demografică** este un fenomen care a apărut la nivel european în secolul al XVIII-lea şi a constat în trecerea de la regimul demografic vechi la cel modern. Regimul demografic vechi s-a caracterizat prin nivelul înalt al natalității, dar şi al mortalității, în timp ce regimul demografic modern presupune niveluri scăzute ale acestora. Tranziția populației se observă mai întâi în țările din nordul Europei (Suedia, Norvegia, Danemarca, Finlanda), apoi în cele din apusul Europei, ceva mai târzie fiind în sudul şi estul Europei.

În cursul tranziției demografice a unei populații se produce şi schimbarea structurii pe vârste, în sensul că se trece de la o populație tânără la una bătrână. Îmbătrânirea demografică a unei populații presupune creşterea ponderei (a frecvenței relative) persoanelor vârstnice în cadrul populației totale.

Piramida vârstelor

În mod convențional, populația se împarte în trei grupe:

- ► tânără: între 0-14 ani
- ► adultă: între 15-59 ani
- ► bătrână: de la 60 de ani în sus.

În condițiile creşterii duratei medii de viață, s-a ajuns chiar şi la vârsta a patra, de peste 75 de ani.

Piramida vârstelor ne furnizează prima imagine despre aspectul unei populații: o piramidă cu o bază largă şi vârful îngustat caracterizează o populație tânără, în timp ce o piramidă cu baza îngustă şi vârful hipertrofiat, caracterizează o populație îmbătrânită.

Cauzele îmbătrânirii demografice (sau a schimbării structurii populației pe vârstă) sunt directe (de ordin demografic) şi indirecte. La o populație închise (fără migrație), îmbătrânirea demografică este determinată de scăderea fertilității şi creşterea duratei medii de viață; primul dintre factorii menționați duce la diminuarea proporției populației tinere iar cel de-al doilea conduce la mărirea numărului populației vârstnice. Totuşi, de regulă, îmbătrânirea populației se realizează mai ales datorită scăderii fertilității.

În cazul unei populații deschise (cu migrație), un factor care afectează îmbătrânirea, respectiv, reîntinerirea populației este migrația (internă sau internațională).Îmbătrânirea demografică are consecințe pe multiple planuri: scade fertilitatea populației feminine, creşte mortalitatea, iar în plan economic se poate observa o îmbătrânire a populației active.

Demografia familiei

Căsătoria şi frecvența acesteia în cadrul unei populații (nupțialitatea) face obiectul de studiu a mai multor ştiințe: sociologia, antropologia culturală, etnografia, demografia şi altele. Nupțialitatea generează o serie de consecințe şi implicații pe mai multe planuri. Dintre multiplele aspecte ale căsătoriei, demografia se apleacă mai ales asupra influenței nupțialității asupra **fertilității** şi a rolului ei în **demografia familiei.** În analiza nupțialității trebuie însă avute în vedere şi aşa numitele uniuni consensuale (concubinaj), ca şi fertilitatea nelegitimă (matrimonială). Comportamentul nupțial este expresia unui model cultural. Nupțialitatea influențează fertilitatea prin:

- ► vârsta la căsătorie
- ► ritmul de constituire a familiilor
- ► proporția persoanelor căsătorite, respectiv frecvența celibatului definitiv.

Indicii avuți în vedere pentru nupțialitate sunt: proporția căsătoriilor, vârsta medie la prima căsătorie, frecvența populației căsătorite la vârste tinere, frecvența populației necăsătorite la vârste de 45-49 ani, ca indice al celibatului definitiv, vârsta medie a persoanelor celibatare la căsătorie, etc.

Căsătoria reprezintă începutul primei secvențe a **ciclului de viață familial**; ideea care stă la baza acestuia este că din momentul constituirii familiei prin căsătorie şi până la dizolvarea ei prin deces sau divorț, aceasta parcurge o serie de etape, marcate prin evenimente demografice, ca naşterea primului, respectiv a ultimului copil, căsătoria ultimului copil, etc. De acest domeniu se ocupă mai ales microdemografia, o orientare nouă în cadrul demografiei contemporane, în timp ce tipul macrodemografic al analizei se referă la evenimentele demografice ale indivizilor, ca natalitate, mortalitate, nupțialitate.

Sporul natural

Ca şi celelalte fenomene demografice, şi mortalitatea se poate observa la mai multe niveluri: în plan biologic sau social, în mediul urban sau rural, pe categorii profesionale, pe zone geografice. Indicele obişnuit al mortalității (reprezentat prin numărul de decese/1000 locuitori) este puternic influențat de repartiția pe sex şi vârstă a populației. Din jocul evoluției natalității şi mortalității rezultă **excedentul (sporul) natural.**

Analizele realizate de demografie sunt utile în egală măsură şi economiei politice, întrucât pe baza lor se pot urmări raporturile populației cu producția, repartiția şi consumul bunurilor şi bogățiilor naturale existente în acelaşi spațiu. De asemenea, istoria politică are de câştigat de pe urma analizelor demografice, prin observarea raportului dintre populație şi guvernare, impozite sau capacitatea economică şi militară.

3.5.2.Statistica istorică

Statistica socială şi statistica istorică

Această ştiință permite istoriei să obțină concluzii cantitative în legătură cu faptele şi evenimentele istorice din prezent şi trecut. Există o **statistică socială,** care se referă la realitatea socio-umană şi o **statistică istorică** care foloseşte instrumentele, tehnicile şi metodele statistice (matematice) pentru a studia trecutul omenirii.

Termenul de statistică a fost folosit pentru prima dată la 1746, de către Gottfried Achenwall, profesor din Göttingen. Ulterior vor apărea ramuri ale statisticii, ca Statistica demografică, Statistica socială, Statistica economică şi desigur, Statistica istorică, care studiază realitățile trecute.

Conlucrarea dintre statistică şi istorie s-a realizat grație folosirii metodei statice în investigarea fenomenelor istorice, pentru cuantificarea acestora. Informațiile de tip statistic extrase din izvoarele istorice sunt prelucrate după metode de calcul statistic, istoriei fiindu-i puse la dispoziție estimări de natură cantitativă necesare interpretării istorice.

Dificultăţile apar pentru perioada prestatistică, când datele statistice lipsesc ori sunt incomplete; de aceea, istoricul trebuie să realizeze reconstituiri parţiale pe baza prelucrării statistice a unor date lacunare.

Test de autoevaluare 4

4.1. Ce înseamnă demografia ?
……

4.2. Indicaţi domeniile istorice în care demografia asistă cercetarea propriu-zisă
……
……

4.3. Precizaţi care este unitatea de timp cu care se măsoară modificările demografice
……

4.4. Indicaţi diferenţa dintre statistica socială şi cea istorică.
……
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 53

3.6. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare

Test 1

1.1. Este vorba de elementul central al cercetării şi studierii istoriei şi anume anchetarea acţiunilor, gesturilor umane (ale indivizilor sau ale grupurilor) a factorilor care le influenţează şi a consecinţelor acestora asupra mediului natural, social, politic, mental etc.

Test 2

2.1. Cultura vie este cultura actuală a unei populaţii, poate fi observată şi e păstrată integral în toate componentele sale. Cultura moartă este o cultură arheologică şi se păstrează sub forma vestigiilor sau a resturilor materiale
2.2. săpătura de salvare, săpătura preventivă, sondajele de informare şi verificare, cercetarea arheologică sistematică
2.3. metoda carbon 14, metoda potasiu-argon, dendrocronologia

Test 3

3.1. Istoricul anchetează evoluţiile comunităţilor umane în mediul lor geografic urmărind factorii de mediu, localizând geografic evenimentele şi faptele istorice, în timp ce geograful observa modificările în timp şi spaţiu produse de către om asupra mediului înconjurător.
3.2. cartografia, climatologia istorică, dendroclimatologia, fenologia, metoda glaciologică, palinologia, studierea sedimentelor, lichenometria, studierea resurselor minerale, a factorilor microbieni, seismologia

Test 4

4.1. Termenul demografie provine din grecescul „demos” (popor) şi „graphein” (descriere), fiind aşadar, ştiinţa care se ocupă de studiul populaţiilor.
4.2. genealogia, istoria socială, politică, culturală, economică şi militară
4.3. durata unei generaţii
4.4. statistică socială se referă la realitatea socio-umană iar statistica istorică foloseşte instrumentele, tehnicile şi metodele statistice pentru a studia trecutul omenirii
Notă: ***În cazul în care nu aţi răspuns corect la două dintre aceste întrebări, restudiaţi capitolul 3.5. şi notaţi pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf***

3.7. Bibliografia

Nicolae Edroiu, Introducere în ştiinţele auxiliare ale istoriei, Cluj-Napoca, 1992.

Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei, Bucureşti, 1985

3.8.. Lucrarea de verificare 3

Pe baza textului unităţii şi a bibliografiei, construiţi un plan de cercetare pe o temă liber aleasă utilizând fie instrumentele geografiei istorice, fie pe cele ale demografiei şi statisticii istorice. Indicaţi etapele cercetării, precizaţi instrumentele folosite şi imaginaţi concluzii argumentate.

Sugestie: plecaţi de la situaţii, evenimente, fapte, fenomene apropiate fie de locaţia, fie de familia, prietenii, cunoscuţii dumneavoastră.

Instrucţiuni privind testul de evaluare:

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini

b. se trimite prin poştă tutorelui.

c. se foloseşte în primul rând cursul dar pentru obţinerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:
- claritatea exprimării şi absenţa formulărilor nesigure,
- şirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei

Unitatea de învățare Nr. 4

ŞTIINȚELE AUXILIARE MINORE SPECIFICE CERCETĂRII ÎN CADRUL ARHIVELOR (I)

Cuprins Pagina

4.1. Obiectivele unității 55
4.2. Arhivistica 55
4.3. Paleografia 62
4.4. Filigranologia. Criptografia 69
4.5. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare 72
4.6. Bibliografia 73
4.7. Lucrare de verificare 73

4.1. Obiective

- Familiarizarea cu procedeele de editare a documentelor vechi; critica de text.
- Familiarizarea cu analiza caracterelor interne şi externe ale documentelor
- Folosirea grafiei, suportului şi lichidelor scrisului pentru datarea documentelor şi pentru stabilirea autenticității acestora.

4.2. Arhivistica.

4.2.1. Arhivistica

Arhivistica

Arhivistica este ştiința care se ocupă de crearea, conservarea şi folosirea arhivelor, atât ca documente, cât şi ca instituție şi loc de păstrare a acestora. Arhivistica permite realizarea de cercetări fundamentale şi aplicative a documentelor scrise pe suport friabil (perisabil), în vederea stabilirii celor mai bune soluții de ordonare, selecționare, inventariere, conservare şi valorificare a acestora. În plus, arhivele desfăşoară şi o activitate de îndrumare şi control la factorii creatori de arhivă, în vederea respectării normelor privind etapele şi operațiunile necesare în vederea constituirii arhivei instituțiilor respective.

Istoricul ştiinței

Termenul provine din grecescul „archeion” (locul unde se păstrau actele scrise ale arhonul, ca înalt magistrat), preluat de romani sub forma „archivum”. Primele lucrări de arhivistică se datorează lui Johan Peter Zwengel (*New Grosse Formular,* 1568), Iacob de Raemingen (*Von der Règestratur und Ihren Gebänwessen,* 1571), Bonifaciu Baltasar (1632) şi George Aebltin (1669); aceştia au discutat despre modul de organizare al cancelariei şi registraturii (organizează intrarea şi ieşirea

documentelor, precum şi pe cele elaborate pentru uz intern). În secolele XIX-XX, s-au formulat regulile privitoare la păstrarea şi folosirea documentelor şi s-au făcut încercări de alcătuire a unei terminologii adecvate. Arhivistica şi-a lărgit treptat câmpul de cercetare şi a perfecţionat metodele de cercetare. Astăzi ea se împarte în două ramuri mari: **teoria arhivistică** sau **arhivologia** (se ocupă de terminologie, metodologie, istoricul arhivelor, dreptul arhivistic) şi **practica arhivistică** sau **arhivotehnia** (se ocupă de probleme legate de registratură, evidenţă, selecţionare şi valorificare). De asemenea, există şi o **arhivoeconomie,** care se referă la conservarea documentelor şi fondurilor arhivistice.

Ramurile arhivisticii

Cele mai vechi arhive datează din Antichitate şi au apărut în Orient, la greci şi romani. În Evul mediu, arhivele s-au diversificat şi şi-au constituit funcţii ceva mai precise. Alături de arhiva puterii centrale (pe lângă cancelarie, ca factor creator de arhivă) au apărut arhive ale instituţiilor administrative teritoriale şi locale, ale oraşelor, breslelor şi chiar ale unor particulari. Spre sfârşitul Evului mediu, comunităţile săteşti libere îşi creau şi ele arhive. În secolele XV-XVI, arhivele au devenit secrete, accesul la ele fiind restricţionat; împotriva acestei practici s-au ridicat cărturarii şi mai târziu iluminiştii francezi, care doreau să studieze materialul istoric.

Cazul românesc

Istoria arhivelor româneşti este destul de veche, chiar dacă nu există date certe privind începuturile arhivelor pe teritoriul nostru. Există puncte de vedere care afirmă că începutul arhivelor la noi se leagă de plăcuțele de lut ars descoperite la Tărtăria, jud. Mureş, întrucât aceste plăcuțe conțineau şi în Orient texte de tip arhivă. În mod cert, istoria arhivelor din spațiul nostru începe cu perioada Daciei romane, timp din care s-au păstrat tăblițele cerate de la Roşia Abrudului, reprezentând acte de vânzare-cumpărare.

În Evul mediu s-au constituit arhivele particulare, ale marilor familii, precum şi cele ale instituțiilor, inclusiv cele bisericeşti. Constituirea statelor a condus la organizarea cancelariilor şi la apariția arhivelor organizate pe lângă acestea. În Transilvania sunt atestate încă din sec.XIII aşa-numitele *loca credibilia,* care aveau dreptul de a emite şi copii autentice, la capitolul de la Alba Iulia şi la conventul din Cluj-Mănăştur. În cancelariile munteană şi moldoveană a existat o condică în care erau trecute toate actele emise; prezența sa este amintită de unele documente care menționează că "s-au trecut la condică" ori "s-au scris în condică". Aceste mențiuni demonstrează existența unor arhive organizate rudimentar, printre care, arhiva la destinatar, în secolele XIV-XV; destinatarul (aşezământ ecleziastic, sfat orăşenesc, breaslă sau chiar particular) păstra cu mare grijă toate documentele primite, organizându-şi arhive. Ele permiteau susținerea unei cauze în fața justiției şi demonstrarea proprietății. A urmat apoi arhiva la emitent sau arhiva de registru (în secolele XV-XVIII), când emitentul îşi făcea arhivă din copiile actelor trimise şi din originalele actelor intrate.

Arhivele cancelariei domneşti

Arhive au existat nu numai pe lângă cancelaria domnească, ci şi pe lângă principalele instituții sau dregătorii. Mare parte din ele au fost însă distruse de invaziile şi războaiele purtate în acest spațiu. În perioada fanariotă, arhivele erau ceva mai bine organizate, prin grija statului. Constantin Mavrocordat hotăra, la 1741, ca prefecturile, judecătoriile şi consiliul domnesc să posede registre cuprinzând copiile tuturor actelor emise de instituția respectivă. În afară de instanțele administrative şi judecătoreşti, o organizare a arhivelor se poate constata şi la nivelul mitropoliilor la începutul sec.XIX.

Registraturile

A existat şi o arhivă de registratură, care se întâlneşte în Transilvania de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în Țara Românească şi Moldova, după 1831. Abia prin Regulamentele Organice, erau înființate arhivele de stat moderne ale Țării Româneşti (1 mai 1831) şi Moldovei (1 ianuarie 1832). În 1862, după Unirea Principatelor s-au unit şi cele două arhive, rezultând Direcția generală a Arhivelor Statului, la Bucureşti, aflată în subordinea Departamentului cultelor şi instrucțiunii publice; în 1951 ele vor fi puse în subordinea Ministerului de Interne. Astăzi Arhivele Naționale (denumire dată de legea 16/1996) cuprind atât o direcție generală în Bucureşti, cât şi filiale (direcții) la nivelul fiecărui județ şi a municipiului Bucureşti. Conducerea Arhivelor a fost asigurată de o serie de valoroşi oameni de ştiință, care le-au sporit prestigiul: Gh.Asachi în Moldova şi I.Heliade Rădulescu în Țara Românească

(până la 1862), B.P.Haşdeu, D.Onciul, Constantin Moisil, Aurelian Sacerdoţeanu.

În fostele provincii ale Austro-Ungariei arhivele erau organizate pe baza principiului centralist, în sensul că erau strânse la Viena şi Budapesta. Ungaria nu a avut nici ea o arhivă a statului modern până la 1875, dată la care a început strângerea unora dintre arhivele transilvănene. Abia în 1920, Consiliul Dirigent a hotărât înfiinţarea unei arhive la Cluj. Tot atunci, au fost înfiinţate direcţiile regionale de la Bucureşti, Iaşi şi Chişinău.

4.2.2. Noţiuni arhivistice

Arhiva

Arhiva are astăzi trei accepţiuni: instituţia care administrează arhivele, partea de clădire în care se păstrează documentele în cadrul instituţiilor, ansamblul de documente create de o instituţie, persoană, familie, destinate, prin natura lor a fi conservate. **Arhiva curentă** este reprezentată de totalitatea documentelor aflate la compartimentele care le-au creat într-o instituţie, documente folosite la rezolvarea unor probleme curente. Această arhivă se predă la doi ani de la crearea sa. **Arhiva de depozit** a instituţiei: în această arhivă de depozit documentele se păstrează 30 ani, în România. În perioada cât stau în arhiva de depozit se realizează **selecţionarea** documentelor, fiind separate documentele cu valoare permanentă de cele cu valoare temporară, care vor fi eliminate. Documentele cu valoare permanentă se vor depune apoi la Arhivele Naţionale, devenind **arhivă istorică.**

Fondul arhivistic

Fondul arhivistic reprezintă totalitatea documentelor create în decursul activităţii unei instituţii, persoane sau familii, structurate după criterii istorice sau logice; limitele sale cronologice corespund cu limitele existenţei sau funcţionării creatorului arhivei. Denumirea fondului arhivistic este identică cu cea a creatorului său; în cazul în care numele instituţiei s-a schimbat, se foloseşte fie cea mai recentă denumire, fie cea mai cunoscută.

Colecţia arhivistică

Colecţia arhivistică este o unitate artificială, alcătuită din documente de proveniență diferită, pe diverse criterii: tematic, cronologic, în funcţie de suportul scrisului sau de limba documentului. Fondul arhivistic şi colecţia arhivistică pot fi închise, atunci când creatorul şi-a încetat activitatea sau deschise, când creatorul varsă periodic documente la Arhivele Naţionale.

Unitatea arhivistică

Unitatea arhivistică reprezintă elementul component al unui fond sau colecţie şi ocupă un loc distinct în inventarul de arhivă. Ea poate fi compusă dintr-un dosar cu mai multe file, o condică de documente, o fotografie, o stampă, o hartă, un document.

Documentul

Documentul este elementul de bază al fondului şi el reprezintă un înscris prin care se adevereşte, se constată sau se precizează un anumit fapt de importanţă istorică.

Creare arhivelor

Crearea unei arhive începe o dată cu înregistrarea actelor la Registratură sau la Secretariat, după care acestea sunt trimise spre diferitele compartimente ale instituției. Apoi, documentele se grupează în dosare, pe criteriu cronologic şi pe probleme sau în funcție de termenele de păstrare. Pentru a stabili termenul de păstrare specific fiecărui tip de document (2, 5, 10 ani sau permanent) se foloseşte Nomenclatorul dosarelor şi Indicatorul termenelor de păstrare. După ce au stat 2 ani în diversele compartimente ale instituției, documentele se inventariază şi se depun la arhiva de depozit. Aici se realizează selecționarea documentelor, stabilindu-se care dintre ele vor fi păstrate permanent şi care vor fi eliminate, ca nefolositoare. Selecționarea se face şi la Arhivele Naționale, de către o comisie, pe baza criteriilor de vechime (nu se înlătură nici un document mai vechi de 1821, iar pentru perioada 1821-1875, eliminarea se face doar cu aprobarea directorului general), frecvență sau valoare practică. Altă operațiune este cea de ordonare a documentelor, adică a grupării pe fonduri şi colecții. Ordonarea se face pe criteriu structural-cronologic, strict cronologic sau alfabetic.

Specialiştii care lucrează în cadrul arhivelor se numesc **arhivişti,** iar cei care funcționează pe lângă instituții, **arhivari.**

4.2.3. Legislația arhivistică

Legislația

Arhivele publice conțin o mare varietate de acte şi documente. Potrivit legislației referitoare la arhive, Arhivele Naționale au dreptul (şi obligația) de a supraveghea felul cum diferitele instituții publice şi private îşi păstrează arhivele curente, şi de a prelua după o perioadă de timp (30 ani) arhivele instituțiilor publice (doar documentele cu valoare permanentă care au fost selecționate) în cadrul Arhivei istorice naționale. În practică însă, multe instituții (inclusiv Ministerul de Externe, de exemplu) îşi păstrează ele însele arhivele chiar şi după expirarea termenului legal.

Arhivele Naționale

Pe de altă parte însă, Arhivele Naționale oferă spre consultare şi un număr apreciabil de microfilme după fonduri arhivistice aflate în străinătate, dar conținând informații relevante pentru istoria românească. Dacă bogăția izvoarelor accesibile în arhivele publice este considerabilă, există şi unele restricții, dintre care cele mai importante au la origine prevederea legală că actele oficiale se oferă spre consultare doar după un număr de ani de la constituirea lor, de obicei după 30 de ani, dar în unele cazuri şi mai mult. La aceasta se mai adaugă încetineala cu care se inventariază anumite fonduri arhivistice, precum şi posibilitatea ca anumite izvoare să se fi distrus accidental, sau din cauza unor reguli defectuoase de selecție a documentelor care se conservă în arhivele istorice.

Dreptul arhivistic vizează probleme legate de aspectele esențiale ale activității arhivistice: normele de creare a arhivelor, conservarea fondului arhivistic, etc. Prima lege mai amplă cu privire la organizarea şi funcționarea arhivelor a fost adoptată în 1925, ocazie cu care se stabilea

reţeaua arhivistică, crearea de depozite corespunzătoare şi se fixa termenul de depunere a documentelor de tip arhivă la 30 de ani. Decretul din 1957 stipula juridic existenţa Fondului Arhivistic Naţional, concept reafirmat prin Legea Arhivelor Naţionale adoptată în 1995.

4.2.4. Practica arhivistică

Inventarierea

Inventarierea reprezintă acea operaţiune de luare în evidenţă a documentelor dintr-un fond sau colecţie şi înregistrarea lor într-un inventar. Înregistrarea se face pe baza fişei documentului de arhivă care cuprinde următoarele elemente: data, genul documentului, emitentul (cu toate calităţile şi funcţiile), acţiunea, destinatarul (cu nume complet), cota documentului (cuprinde denumirea fondului, numărul de pachet şi numărul de ordine al documentului în pachet), caracteristicile documentului (autenticitatea, forma sub care s-a transmis documentul, limba, suportul, în afara celui de hârtie, semnele de validare, starea de conservare). Principalul instrument de cercetare la sala de studiu este **inventarul** care cuprinde informaţii despre conţinutul documentelor şi de unde se extrag cotele documentelor sau dosarelor care ne interesează. Documentele de arhivă se folosesc fie pentru eliberarea de certificate, copii, extrase, ca urmare a solicitării cetăţenilor, fie pentru cercetare, la sălile de studiu.

Unul dintre obiectivele actuale presante ale arhivotehniei este acela de prelucrare electronică a informaţiilor documentare, în contextul informatizării folosite pe plan internaţional.

4.2.5. Publicaţiile specifice Arhivelor

Publicaţii

Arhivele au o importantă funcţie de cercetare ştiinţifică; ele publică inventarii, repertorii şi cataloage cuprinzând fondurile de documente pe care le deţin. Informaţii succinte despre toate arhivele din ţară se găsesc în *Inventarul general de arhivă*, al cărui prim volum a apărut în 1939; ulterior, s-a renunţat la el în favoarea *Îndrumătorului arhivistic* care cuprinde prezentarea fondurilor şi colecţiilor, cu un scurt istoric al creatorului, conţinutul documentelor, bibliografie, indici, facsimile, glosar.

Există şi un *Indice cronologic al documentelor*, mai ales pentru arhivele medievale, alcătuit din 23 de volume. Cataloagele documentelor de arhivă publicate prezintă toate documentele din arhivă, grupate cronologic sau tematic, sub formă de regest (rezumat mai larg). Arhivele mai publică diverse ediţii de documente, albume de documente, lucrări din domeniul ştiinţelor auxiliare, diverse bibliografii arhivistice sau periodice arhivistice (“Revista arhivelor”, începând cu 1924, cu o întrerupere între 1947-1958). Arhivele organizează şi expoziţii pentru punerea în valoare a tezaurului arhivistic; ele sunt organizate cu ocazia unor aniversări istorice sau manifestări ştiinţifice. De asemenea, ele pot pune la dispoziţia muzeelor o serie de facsimile după documente istorice importante.

4.2.6. Arhiveconomia

Regulile ariveconomiei

Localul unde sunt adăpostite arhivele trebuie să întrunească o serie de condiţii, legate de amplasament, izolare de exterior, dotarea cu săli speciale pentru depozitare, de cabinete de lucru ale arhiviştilor, săli de studiu, pentru conferinţe, expoziţii, săli ale inventarelor şi fişierelor, laboratoare ş.a. În depozite trebuie păstrate condiţii speciale de climatizare, respectiv temperatură, umiditate şi puritate a aerului la parametri optimi pentru conservarea documentelor. Factorii care pot cauza distrugerea unui fond de documente pot fi naturali (intemperii, cataclisme) sau chimico-biologici (flora şi fauna specifică arhivelor). Depozitele trebuie aerisite regulat, pentru a se evita acumularea de substanţe nocive rezultate din îmbătrânirea hârtiei; de asemenea, se pulverizează un lichid sub formă de aerosoli, care se depun pe documente şi le dezinfectează.

O altă problemă este legată de depozitarea şi manipularea fondurilor arhivistice; acestea trebuie să fie ordonate, verificate, numerotate (cotate) şi să se aplice ştampila de depozit a instituţiei arhivistice păstrătoare. Apoi, documentele sau dosarele sunt împachetate cu grijă şi aşezate la raftul destinat fondului arhivistic corespunzător. Manipularea fondurilor arhivistice se realizează de către persoane autorizate.

Laboratoarele de restaurare folosesc în cazul actelor deteriorate metoda adezivă (lipire) şi metoda chimică (pentru înviorarea scrisului). Tot aici, documentele sunt curăţate de impurităţi, sunt netezite, pentru a se corecta eventualele îndoiri, şifonări ori scorojiri sau sunt neutralizate, în sensul corectării acidităţii hârtiei şi aducerii la valori slab alcaline, care asigură o păstrare de durată.

Arhivele Naţionale, prin intermediul direcţiilor judeţene sunt împuternicite conform legii să controleze starea de conservare a arhivelor private, păstrate de persoane particulare; de asemenea, pot să le ofere acestora un loc de păstrare.

Test de autoevaluare 1

1.1. Definiţi arhivistica.

……
……

1.2. Precizaţi diferenţa dintre arhiva curentă şi arhiva de depozit.

……
……

1.3. Ce presupune inventarierea documentelor ? Ce cuprinde fişa documentului ?

……
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 72

4.3. Paleografia

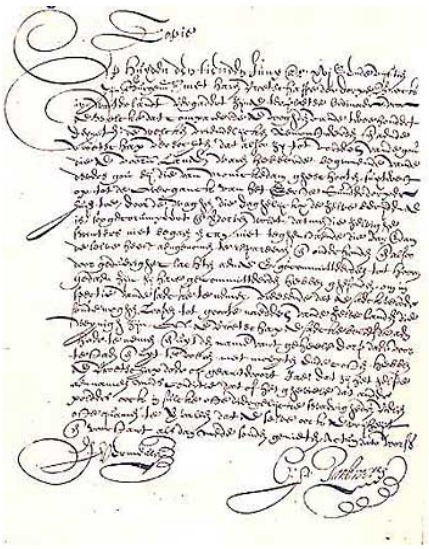

Ramurile paleografiei

Paleografia este acea ştiință auxiliară istoriei care pune la dispoziție mijloacele necesare descifrării (citirii) scrierilor vechi pe material organic (fragil). La început, paleografia s-a ocupat de studierea tuturor textelor scrise, dar treptat au apărut specializările şi discipline distincte ca epigrafia, sigilografia, numismatica, codicologia. Între preocupările paleografiei a intrat şi scrierea rapidă, numită **tahigrafie**, **semiologia** (se ocupă de semnele muzicale) sau **qumranica** (studiază manuscrisele descoperite la Marea Moartă). De asemenea, o ramură a paleografiei a constituit-o **criptografia**, devenită ulterior disciplină aparte. Paleografia studiază totodată şi suportul (materialul) pe care s-a scris, precum şi instrumentele sau lichidele scrisului, după cum furnizează informații despre evoluția semnelor grafice Dincolo de descifrarea propriuzisă a textelor (editate cu ajutorul tehnicilor oferite de **arheografie**), paleograful recurge la ajutorul oferit de o serie de ştiințe auxiliare.

Astfel, paleografia se află în strânsă legătură cu **codicologia***,* care studiază manuscrisele sub formă de codexuri, cu **epigrafia,** care studiază inscripțiile de pe materiale dure şi cu **diplomatica,** deoarece studiază aceleaşi categorii de documente, dar în timp ce paleografia cercetează particularitățile externe ale documentelor, grafia şi materialele folosite la scriere, diplomatica studiază particularitățile interne ale acestora (formularul diplomatic şi elementele de validare). Diplomatica se foloseşte de paleografie în cercetarea autenticității unui document, la deosebirea copiilor de original sau de concept (ciorna), precum şi la localizarea şi datarea textelor neidentificate.

Legăturile cu alte ştiințe

Există o legătură strânsă şi cu alte ştiințe auxiliare: sigilografia (legendele sigiliilor formează obiectul cercetării paleografice), cronologia (foloseşte grafia pentru a descifra datele şi de asemenea evoluția scrierii ajută la stabilirea datării unui document), criptologia (pune la dispoziția paleografiei cheia descifrării textelor cifrate), papirologia (care studiază

documentele scrise pe papirus şi s-a desprins din paleografie), genealogia, heraldica, metrologia filigranologia (ajută de asemenea, la datarea surselor paleografice), bibliologia, iconografia, lingvistica (studiul limbii permite o datare mai strânsă şi ajută la stabilirea autenticității), onomastica şi toponimia. De asemenea, paleografia este înrudită cu **grafologia,** care este ştiința scrisului, urmărind particularitățile individuale ale acestuia, în vederea stabilirii autenticității unor documente, precum şi ale trăsăturilor de caracter ale autorului documentului. Grafologia permite identificarea scrisului unei persoane şi se dovedeşte a fi de mare ajutor nu numai paleografiei, ci şi diplomaticii, ajutând la datarea unor acte sau la stabilirea autenticității acestora.

Termenul paleografie este de origine greacă, fiind format din "palaios"(vechi) şi "graphos" (scriere). Prima lucrare ştiințifică din domeniul paleografiei îi aparține lui Bernard de Montfaucon, care punea în circulație acest termen în cadrul unei lucrări intitulate *Palaeographia graeca* (Paris, 1708). Metoda folosită de acesta se referea la observarea grafiei textelor datate şi aplicarea rezultatelor obținute asupra textelor nedatate. Acest manual de paleografie discuta despre material şi instrumentele de scris, periodizarea scrierii, prescurtările, critica textelor şi datarea.

Paleografia este absolut indispensabilă oricărui specialist care se cercetează scrierile vechi; citirea corectă a acestor izvoare permite înțelegerea exactă a fenomenelor specifice diverselor perioade istorice. Paleograful trebuie, prin urmare, să deosebească copia de autentic şi falsul de original, să poată identifica, localiza şi data textele, în funcție de particularitățile grafice ori de conținut, ca şi de cele legate de formular. Trebuie avut în vedere că manuscrisele au cunoscut o evoluție mai înceată a scrierii, aceasta fiind uneori foarte conservatoare în cadrul mănăstirilor.

Limbile paleografiei

Ca ştiință, adică prin metodă, principii şi scop, paleografia este una singură, însă ea este legată de limba în care sunt scrise textele ce urmează a fi citite. De aceea, în practică avem de-a face cu paleografia greacă, latină, neogreacă, slavă, româno-chirilică, turco-osmană, etc.

4.3.1. Suportul scrisului. Materia subiacentă

S-a scris de-a lungul timpului pe diverse materiale: papirus, lemn (bisericuțele de lemn), piatră (pisanii, pietre votive, cruci, lespezi tombale), tencuială (cu culoare sau prin zgâriere, adică *grafitti*), sticlă (icoane), țesături (cu fir de mătase, din metal prețios sau imprimat cu cerneală pe mătase, în epoca modernă), sidef, tăblițe cerate, metal. Cel mai mult, însă s-a scris în Evul mediu pe pergament şi hârtie.

Pergamentul era un suport de scris obținut din piele de oaie, capră, miel, ied, vițel sau chiar căprioară. Pentru a se putea scrie pe ea, trebuia preparată, în sensul răzuirii de peri, pe una din părți şi de carne ori grăsime, pe cealaltă parte, apoi era frecată cu piatra ponce, pentru a fi îndepărtate toate impuritățile, apoi înălbită cu praf de cretă.

Tipuri de pergament

În funcție de modul în care era pregătit pentru scriere, pergamentul era de două sortimente:

► pergamentul sudic sau italian, folosit în Europa meridională şi mai ales în Italia, care se pregătea pentru scris doar pe una dintre fețe, cea dinspre carnea animalului, în timp ce fața cealaltă se lustruia superficial şi rămânea cu o culoare gălbuie, spre deosebire de prima, care avea o culoare albă sau albă-gri; erau folosite mai ales pielea de oaie şi capră;

► pergamentul nordic sau german, specific țărilor de la nordul Alpilor, şi mai ales Germaniei, care se obținea prin pregătirea ambelor fețe ale pielii; se folosea îndeosebi pielea de vițel, din care cauză, acest tip de pergament era mai gros, dar uneori se apela şi la pielea de oaie.

În spațiul românesc s-a folosit mai ales pergamentul de tip german, care presupunea pregătirea pentru scris a ambelor fețe. Cu cât animalul sacrificat era mai tânăr, cu atât pergamentul era mai subțire şi mai fin. La începuturile cancelariei din spațiul extracarpatic, pergamentul se importa, din Transilvania sau Polonia; ulterior, anumite tipuri de pergament, mai grosolane şi aspre la pipăit, având culoarea galbenă închisă pe o față şi gri pe cealaltă au fost considerate ca provenind din producția internă.

Nu a existat un format standard al pergamentelor, acesta fiind determinat de dimensiunea pieii animalului sacrificat şi de calitatea acesteia; totuşi, o evoluție se poate observa, şi anume că de la formele relativ neregulate, pe măsura dezvoltării activității cancelariei, se ajunge la forme regulate. În general, documentele moldoveneşti şi munteneşti sunt scrise pe pergamente de formă dreptunghiulară. Totuşi, dacă până la sfârşitul secolului al XVII-lea, în Țara Românească se scria pe axul lung al pergamentului (pe lățime), ulterior, şi mai ales în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu s-a preferat scrierea pe axa transversală. Nu se scria însă, decât pe una dintre fețe, chiar dacă erau pregătite ambele.

La începutul secolului al XIX-lea se renunța treptat la pergament, care rămânea a fi folosit mai ales pentru diplome de ranguri civile sau ostăşeşti. Pergamentul a cunoscut diverse denumiri: în paleografia latină s-a numit *membrana*, *charta pergamena* sau *pergamenum* iar în cea româno-chirilică apare mai ales sub forma *coajnic*.

Palimpsestul era un pergament răzuit a doua oară (prima oară fusese răzuit când se pregătise pentru scris), în condițiile în care pergamentul era destul de scump şi uneori, putea chiar să lipsească de pe piață. Anumite documente considerate „netrebnice”, adică fără valoare erau răzuite sau spălate pentru a permite scrierea altui text. Uneori, palimpsestul se folosea şi pentru actele falsificate, pentru a conferi autenticitate documentului fabricat.

Hârtia se fabrica din cârpe de in şi cânepă şi de la sfârşitul secolului XV devenise mai ieftină decât pergamentul. Cele mai vechi texte scrise pe hârtie datează din secolele XV-XVI, printre ele găsindu-

se manuscrisele rotacizante (*Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, Codicele Voronețean* şi *Psaltirea Hurmuzaki*) sau scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung. De asemenea, începând cu secolul al XVII-lea, cea mai mare parte a actelor emise de cancelaria domnească erau scrise pe hârtie, după cum şi actele cu caracter privat (scrisori, zapise, diate) foloseau acelaşi suport al scrisului.

Tipuri de hârtie

Hârtia se importa mai ales în Transilvania şi Polonia şi era prevăzută cu filigran, adică marca fabricii (morii) de hârtie era imprimată în structura hârtiei. În secolul al XVII-lea se înființa şi în Țara Românească o moară de hârtie la Călimăneşti, din inițiativa domnului Matei Basarab, urmată de altele în secolul următor. Filigranul acestei hârtii autohtone de secol XVII conținea pasărea cruciată a țării, stilizată heraldic. Folosirea, în această perioadă şi a altor tipuri de hârtie, indică faptul că producția internă nu acoperea consumul. De asemenea, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea se foloseşte şi o hârtie groasă şi lucioasă, având ca filigran, trei semilune de dimensiuni inegale, suprapuse; este vorba despre aşa-numita **hârtie turcească,** fabricată în nordul Italiei pentru Imperiul otoman. În secolul al XVIII-lea şi la începutul celui de-al XIX-lea veac s-a mai folosit în spațiul nostru şi o hârtie albă numită **tricapel,** de la filigranul său care reprezenta trei pălării. Tot o hârtie de origine italiană, dar ceva mai scumpă era aşa-numita hârtie **leon,** având o culoare albă foarte pronunțată.

4.3.2. Lichidele scrierii

Cerneala

Cerneala. Cernelurile folosite pentru scriere erau de extracție vegetală, obținute din boabe de soc, din coji de nucă, din fructe de boz. În general s-a folosit pentru scriere o cerneală de culoare închisă, care începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea era obținută din funingine, la care se adăugau spirt şi clei vegetal. Totodată, în secolele XVIII-XIX se folosea o cerneală pe bază de fier, obținută din gumă arabică, sulfat de fier, gogoaşe de ristic şi vin pelin, conform unei rețete din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Chinovarul

Chinovarul era cerneala de culoare roşie folosită în cazul manuscriselor la scrierea titlurilor de capitole, a inițialelor, numelor proprii, semne de punctuație. În cazul actelor, chinovarul se folosea doar la cele emise de cancelaria domnească, întrucât culoarea roşie era un privilegiu domnesc; se scriau cu roşu titulatura domnului, monograma sau unele inițiale majuscule. De asemenea, cerneala de culoare roşie se folosea la modificările aduse unui text, realizate prin aşa-numitul procedeu al „ocolirii" (încercuirii) cu chinovar; scopul era de a se evita alcătuirea unui nou act domnesc, respectiv a cheltuielilor mari legate de emiterea acestuia. Chinovarul se obținea din sulfura de mercur, de culoare roşie, la care se adăugau diferite alte ingrediente.

Alte lichide

Alte lichide folosite la scriere erau: **lichidul de aur***,* pentru unele părți din manuscrise, precum şi la actele emise de cancelaria domnească (invocația simbolică, titulatura şi monograma domnească, majusculele inițiale, punctuația şi unele elemente de decor) după secolul al XVII-lea sau **lichidul de argint,** deşi pentru ultimul nu există încă texte propriuzise păstrate, ci doar rețete care au circulat. **Culorile de apă,** un fel de acuarele erau folosite de asemenea, la monogramele domneşti, frontispicii, chenare sau miniaturi, în special la actele scrise pe hârtie.

4.3.3. Instrumentele scrierii

Inventarul de instrumente necesare scrierii cuprindea, de regulă, următoarele: pene de scris, condei de trestie, călimara cu cerneală, precum şi cea cu chinovar, plaivazul sau plumbul (creionul), burete, linie, compas, foarfece, cuțitaş, nisiparniță şi haragul.

Vom discuta pentru început despre instrumentele folosite la pregătirea pentru scriere.

Punctorium

Astfel, pentru liniatul foilor de manuscrise se folosea **linia** şi **perghelul** (în latină, *punctorium,* adică un fel de compas*),* care aveau rolul de a trasa liniile prin stabilirea distanțelor egale între rânduri. Uneori, liniile zgâriate cu un obiect ascuțit din metal sau os reuneau nişte înțepături făcute cu acul sau cu sula (care servea şi la legatul manuscriselor sau cărților). Se mai folosea şi plumbul, pentru trasarea acestor linii pe spatelor manuscrisului.

Haragul

Tot pentru liniatul foilor, în general a manuscriselor cu mai multe file se utiliza un instrument numit **harag.** Acesta era un fel de cadru din lemn, de mărimea formatului hârtiei sau pergamentului, pe care se fixau la distanțe egale fire de sfoară sau vine de bou de o anumită grosime. Prin apăsarea acestor fire pe suportul de scris se obținea un fel de liniatură indirectă sau oarbă, fără zgârieturi.

Scalpellum

Apoi, **cuțitaşul** sau briceagul (în latină *scalpellum)* era folosit la despicarea penelor pentru scris, în sensul obținerii unui vârf ascuțit.

De asemenea, **foarfecele** se utiliza la tăierea marginilor pergamentului după dimensiunea şi forma dorită.

Pana

La scriere se folosea **pana,** obținută în general din pene de pasăre (*penna,* în latină), cea mai rezistentă dintre acestea fiind considerată pana de gâscă, urmată de cea de curcă, găină, barză, cocor, lebădă. Pana aleasă trebuia să fie nici prea tare, nici prea moale, dreaptă, după care era prelucrată: se tăia în partea din față până se obținea un fel de vârf, care să nu fie foarte lung şi se mai practica o despicătură pentru cerneală.

Pana sau condeiul trebuia ținută drept şi nu se apăsa cu ea prea mult pe suportul de scris. Se mai folosea şi condeiul din trestie (*calamus),* mai ales la scrierea inițialelor majuscule, a titlurilor în cazul manuscriselor sau a titulaturilor, monogramelor domneşti, chenarelor sau frontispiciilor, în general acolo unde era nevoie de scrierea unor slove de dimensiuni mai mari sau un contur mai gros.

Condeiul din metal a apărut în apusul Europei în secolul al XVIII-lea iar penița din oțel, la 1803, pentru ca folosința lor să se generalizeze după 1830. În spațiul nostru, ele sunt atestate către jumătatea secolului al XIX-lea, dar se răspândesc relativ încet.

De asemenea, se mai folosea şi **pensula,** care servea la realizarea desenelor şi miniaturilor din texte.

Călimara

Călimara (*calamaria,* în latină) se purta fie la brâu, după moda orientală şi în acest caz se realiza din alamă, fie se folosea călimara de masă, din sticlă, faianță sau argilă smălțuită. Textele fac referire şi la călimări mari sau călimări mici, după cum chinovarul, care se folosea în cantități mai mici, se păstra în sticluțe. Călimările se păstrau împreună cu penele, care la călimara de brâu erau ținute într-un fel de teacă dreptunghiulară.

Nisiparnița

Nisiparnița era un vas mic prevăzut cu găuri care avea rolul de a păstra cenuşa sau nisipul special pregătit pentru a se presăra deasupra cernelii în vederea uscării mai rapide a acesteia. Nisipul pregătit special era înmuiat într-o substanță sicativă, de culoare închisă, care dădea reflexe metalice compoziției.

Test de autoevaluare 2

2.1. Definiți paleografia şi indicați originea termenului.
……
……
……

2.2. Indicați diferite suporturi pentru scriere.
……
……
……

2.3. Enumerați instrumentele scrierii.
……
……
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 72

4.4. Filigranologia. Criptografia.

4.4.1.Filigranologia

Definiție

Filigranologia sau **filigranistica** este privită de unii cercetători ca fiind o ramură specializată a paleografiei şi studiază reprezentările (figuri, litere) şi liniile imprimate în hârtie, în timpul fabricării acesteia şi care pot fi observate prin expunerea la lumină. De asemenea, se ocupă cu realizarea cataloagelor de filigrane.

Cercetările de filigranologie ajută la identificarea morilor/fabricilor de hârtie, la realizarea istoricului acestora, conducând la concluzii importante privind circulația hârtiei sau contactele ce se stabileau între diferite regiuni; de asemenea, se constituie într-un ajutor prețios pentru diplomatică şi cronologie, ajutând la datarea documentelor fără dată sau la stabilirea autenticității acestora.

Pe baza repertoriilor regionale şi locale s-a realizat la începutul secolului trecut marele dicționar al lui Ch.M.Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier des leurs apparition vers 1282 jusqu'en 1600,* Paris, 1907 (cuprinde 16.112 facsimile de filigrane). De asemenea, pentru spațiul răsăritean un catalog foarte util a fost alcătuit de N.P.Lihacev.

În spațiul nostru, morile de hârtie au apărut mai întâi în Transilvania, la Braşov şi Sibiu, fiind atestate în secolul al XVI-lea. În secolul următor se crea o moară de hârtie şi în Țara Românească, la Călimăneşti, în timpul domniei lui Matei Basarab.

4.4.2.Criptografia

Criptografia

Criptografia sau scrierea criptată cercetează textele vechi cifrate, în sensul că literelor, cifrelor şi cuvintelor li se atribuie valori diferite de cele comune; termenul provine din grecescul „kriptos” (ascuns). Există şi o **criptofonie,** adică o vorbire secretă care se realizează fie prin

pronunțarea inversă a cuvintelor, fie prin introducerea de silabe parazitare. De asemenea, **acrostihul** este considerat tot o modalitate de scriere cifrată sau ascunsă. Primele tratate de criptare au apărut în secolul al XVI-lea; printre acestea se numără *Traité des chiffres ou secrétes manières d'écrire,* scris de Blaise de Vigenère, la 1586.

Scrierile criptate se foloseau în corespondența politică, în cazul unor mesaje ce puteau fi interceptate. Astăzi, se foloseşte încă metoda de criptare a mesajelor în corespondența diplomatică şi cea militară.

Metode de criptografie

Criptografia foloseşte mai multe metode pentru criptarea textelor:

► înlocuirea literelor cu cifre a constituit cel mai vechi principiu folosit; alfabetul chirilic a folosit pentru acest sistem de criptare slovo-cifrele, care reprezintă valoarea numerică a slovelor (criptograme aritmetice);

► înlocuirea cu alte litere sau alfabetul decalat (fiecare literă aparținând scrierii obişnuite era înlocuită cu cea având patru poziții anterioare, de pildă D = A; în paleografia chirilică, acest sistem s-a caracterizat prin folosirea de slove ale alfabetului chirilic cărora li se atribuie alte valori decât cele obişnuite, cu precizarea că şi cuvintele criptate pot fi prescurtate, după cum pot să primească spirite, accente sau titlă;

► folosirea aşa-numitelor „note tironiene”, compuse în timpul lui Cezar de un scrib, pe nume Tiron, pentru a înlocui literele alfabetului.

► folosirea unor litere provenind din alte alfabete

► prin slove, litere, semne analfabetice sau cifre arabe amestecate între ele, într-o anumită proporție;

► utilizarea de semne convenționale

► prin cuvinte obişnuite, care primesc sensuri convenționale în baza unei înțelegeri prealabile.

Cazul românesc

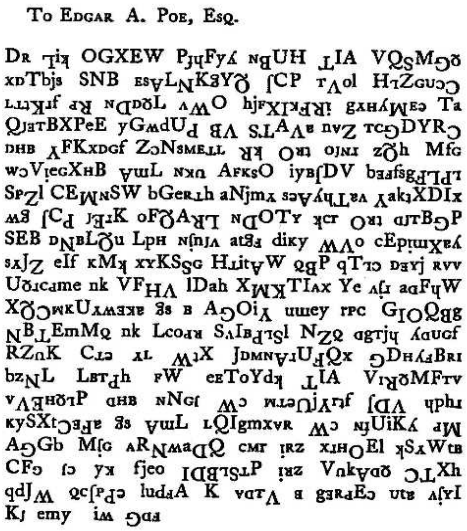
To Edgar A. Poe, Esq.

În scrierea chirilică românească, criptografia a fost împrumutată din paleografia slavă, care la rândul ei a preluat-o din cea greacă. În spaţiul nostru, ea s-a folosit mai ales în texte de mică întindere, în cadrul unor însemnări de pe cărţi sau manuscrise sau chiar la actele de cancelarie şi mult mai rar în zapise. Scrierea criptată s-a numit **filtă** în Ţara Românească şi **hiltă** în Moldova. În secolul XIX s-a folosit şi termenul *ţifră,* pentru a denumi scrierea cifrată.

Criptogramele de la sfârşitul actelor (din eshatocol) erau foarte scurte şi se refereau în general la numele grămăticului care a scris actul, însoţit de pronumele personal „eu” (în forma slavă азъ) sau de un epitet de umilinţă călugărească: таχа (nevrednicul, smeritul, păcătosul). În manuscrise, inscripţii sau diverse însemnări se putea cripta şi data cronologică.

Cea mai veche şi celebră criptogramă dintr-un text chirilic se găseşte în Psaltirea Scheiană, pentru care s-au propus o serie de dezlegări, unele dintre ele neconvingătoare.

În cadrul actelor, cea mai veche criptogramă păstrată se găseşte într-un hrisov în limba slavă, dat de Radu cel Mare, domnul Ţării Româneşti, la 25 ianuarie 1499. Criptarea în cadrul actelor s-a folosit până către a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în timp ce în cazul manuscriselor sau a diverselor însemnări se păstrează până la jumătatea secolului XIX.

Un text criptat care foloseşte cuvinte cu valoare convenţională s-a păstrat de la domnul moldovean, Petru Şchiopul, dar acest sistem de criptare s-a folosit până după jumătatea secolului XIX.

De asemenea, în corespondenţa lui Constantin Brîncoveanu cu Petru cel Mare sau cu generalul imperial Veterani, precum şi în însemnările sale personale apar fragmente criptate. Astfel de fragmente criptate s-au folosit şi de către domnii fanarioţi în cadrul corespondenţei

purtate cu agenții de pe lângă Înalta Poartă (capuchehaie), precum şi de membrii societății secrete Eteria, în preajma anului 1821. Membrii societății revoluționare „Dreptate – Frăție" foloseau şi ei o scriere secretă alfabetică şi analfabetică, aşa cum se vede în schimbul de scrisori dintre Nicolae Bălcescu şi Ion Ghica.

Test de autoevaluare 3

3.1. Precizați în ce mod asistă filigranologia cercetarea istorică.
……
……
……
……

3.2. Menționați unul dintre primele tratate de criptare apărute în Franța şi în Țările Române.
……
……
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 72

4.5. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare

Test 1

1.1. Arhivistica este ştiința care se ocupă de crearea, conservarea şi folosirea arhivelor, atât ca documente, cât şi ca instituție şi loc de păstrare a acestora
1.2. Arhiva curentă se predă la doi ani de la crearea sa. Arhiva de depozit se păstrează 30 ani.
1.3. Inventarierea reprezintă acea operațiune de luare în evidență a documentelor dintr-un fond sau colecție şi înregistrarea lor într-un inventar. Fişei documentului de arhivă cuprinde: data, genul documentului, emitentul, acțiunea, destinatarul, cota documentului, caracteristicile documentului.

Test 2

2.1. Paleografia este acea ştiință auxiliară istoriei care pune la dispoziție mijloacele necesare descifrării scrierilor vechi pe material organic. Termenul paleografie este de origine greacă, fiind format din "palaios"(vechi) şi "graphos" (scriere).
2.2. Papirus, lemn, piatră, tencuială, sticlă, țesături, sidef, tăblițe cerate, metal, pergament şi palimpsest**,** hârtie.
2.3. Pene de scris, condei de trestie, călimara cu cerneală, precum şi cea cu chinovar, plaivazul sau plumbul (creionul), burete, linie, compas, foarfece, cuțitaş, nisiparniță şi haragul.
Notă: *În cazul în care nu ați răspuns corect la două dintre aceste întrebări, restudiați capitolul 4.3 şi notați pe margine ideile principale ale fiecărui paragraf*

Test 3

3.1. Cercetările de filigranologie ajută la identificarea morilor/fabricilor de hârtie, la realizarea istoricului acestora, conducând la concluzii importante privind circulația hârtiei sau contactele ce se stabileau între diferite regiuni; se constituie într-un ajutor prețios pentru diplomatică şi cronologie, ajutând la datarea documentelor fără dată sau la stabilirea autenticității acestora.
3.2. *Traité des chiffres ou secrétes manières d'écrire,* scris de Blaise de Vigenère, la 1586.Cea mai veche şi celebră criptogramă dintr-un text chirilic se găseşte în Psaltirea Scheiană. În cadrul actelor, cea mai veche criptogramă păstrată se găseşte într-un hrisov în limba slavă, dat de Radu cel Mare, domnul Țării Româneşti, la 25 ianuarie 1499.

4.6. Bibliografie

N.Edroiu, *Introducere în ştiințele auxiliare ale istoriei,* Cluj, 1999, p.45.

Dicționar al ştiințelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, Bucureşti, 1982, 268 p.

4.7. Lucrare de verificare 3

Luați, la alegere, 3 pasaje de minimum 10 rânduri din textul de mai sus şi încercați să le criptografiați după trei din metodele expuse. Explicați apoi tehnicile folosite.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 3 pagini

b. se trimite prin poştă tutorelui.

c. se foloseşte în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:
- claritatea exprimării şi absența formulărilor nesigure,
- şirul logic al argumentelor,

Unitatea de învățare Nr. 5

ŞTIINȚELE AUXILIARE MINORE SPECIFICE CERCETĂRII ÎN CADRUL ARHIVELOR (II)

Cuprins **Pagina**

5.1. Obiectivele unității 74
5.2. Diplomatica 74
5.3. Arheografia 84
5.4. Cronologia 86
5.5. Sigilografia 91
5.6. Genealogia 96
5.7. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare 102
5.8. Bibliografia 102
5.9. Lucrare de verificare 103

5.1. Obiective

- Familiarizarea cu bagajul conceptual specific.
- Identificarea tehnicilor şi procedeelor de autentificare a documentelor
- Realizarea de calcule cronologice (transformarea văleatului şi hegirei în era creştină). Datarea documentelor fără dată.
- Descrierea unor sigilii şi datarea/plasarea în spațiu a unor documente pe baza lor.
- Descoperirea metodelor necesare pentru întocmirea arborelui genealogic şi a spițelor de neam.

5.2. Diplomatica

Diplomatica studiază structura şi cuprinsul documentelor scrise, de natură juridică, în vederea stabilirii autenticității acestora. Tot în sarcina diplomatistului intră şi studierea locului unde s-a creat şi s-a păstrat documentul (ajută la stabilirea autenticității). Termenul provine din latinescul *diploma,* care reprezenta o foaie îndoită în două sau un paşaport emis de o autoritate publică care permitea libera circulație în Imperiu. şi, în egală măsură, însemna actul dat soldaților romani o dată cu lăsarea la vatră.

Istoricul ştiinței

Diplomatica a apărut în secolul al XVII-lea, deşi primele reguli precise cu privire la verificarea autenticității actelor au fost stabilite de papa Inocențiu al III-lea (1198-1216). La baza diplomaticii ca ştiință s-au aflat lucrările lui Jean de Mabillon şi Daniel van Papenbroeck (sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor). Diplomatica se află în strânsă legătură cu paleografia, cronologia şi sigilografia.

Prin urmare, după ce, prin folosirea paleografiei, istoricul descifrează un document, pasul următor este de a studia izvorul respectiv, întrucât punerea sa în circulație reprezintă o mare responsabilitate. Dacă izvoarele narative impun stabilirea gradului de adevăr cuprins în text prin analizarea autorului/autorilor, a mediului în care a trăit şi a scris, precum şi a surselor folosite în redactarea lucrării sale (critica textelor), izvoarele diplomatice impun folosirea **criticii de autenticitate,** care se realizează cu ajutorul diplomaticii şi în urma căreia se stabileşte dacă un document este adevărat (autentic), fals sau îndoielnic (ori suspect).

Sarcinile diplomaticii

Pentru a realiza critica documentelor, diplomatistul sau istoricul au nevoie de cunoştințe generale şi de cunoştințe speciale. De aceea, s-au conturat două puncte de vedere în ceea ce priveşte sarcina diplomaticii: una, care se ocupă de studierea documentului în sine, adică analiza formală şi de conținut (**diplomatica generală**) şi alta care studiază mediul în care a fost creat şi s-a păstrat documentul (**diplomatica specială**).

Prin urmare, cea de-a doua ramură urmăreşte documentul din momentul creării sale. De aceea, diplomatistul trebuie să aibă cunoştințe speciale despre modul în care emitentul obişnuia să scrie actele, despre variantele de formulare diplomatice folosite de cancelaria respectivă de-a lungul timpului. Şi depozitul sau arhiva în care s-a păstrat ne poate furniza informații importante care să ajute la stabilirea gradului de autenticitate a documentului; acestea pot fi locuri de încredere, despre care se ştie că nu au avut încercări de falsificare a actelor, după cum sunt persoane despre care se ştie că au procedat uneori la realizarea de modificări în texte sau chiar la realizarea în întregime a unor falsuri, cu anumite scopuri, desigur. Majoritatea acestor fonduri, care ridică semne de întrebare asupra autenticității documentelor păstrate, sunt deja cunoscute, şi orice piesă provenind din acestea trebuie tratată cu rezerva necesară şi cercetată cu multă atenție.

Documentele medievale

Cele mai multe dintre documentele medievale au fost create în cancelaria domnească, fiind scrise atât pe pergament, cât şi pe hârtie. Cancelaria avea două categorii de slujbaşi: pe de o parte, cei cu rol de conducere şi supraveghere, printre care se găseau marele logofăt (şeful cancelariei) şi ulterior, logofătul al doilea (*vitori logofăt*), logofătul al treilea (*treti logofăt*) iar pe de altă parte, executanții, printre care şi scriitorii cancelariei: dieci, pisari, grămătici, condicari, etc.

În cancelaria moldovenească de secol XIV, cel care primea de la domn porunca să scrie actul nu era desemnat inițial cu nici un titlu, ci este menționat doar nominal, pentru ca din secolul următor, el să apară la sfârşitul actului ca fiind logofătul.

În Țara Românească, cel însărcinat de domn cu întocmirea actului era ispravnicul de document, care de obicei era marele logofăt. Nu întotdeauna însă marele logofăt era şi scriitorul propriu-zis al actului,

ci el răspundea de realizarea acestuia. Atunci când marele logofăt lipsea sau postul era vacant, documentul putea indica ca ispravnic un alt boier din divan, care putea fi logofătul al doilea sau alt dregător.

În documentele scrise în limba latină, termenul sub care apare desemnat logofătul era cel de *cancellarius.* La locurile de adeverire din Transilvania şi Banat (Alba Iulia, Oradea, Cenad, Cluj-Mănăştur, Sibiu, Igriş) conducătorul cancelariei era **lectorul***,* care conducea şi şcoala capitulară ce funcţiona acolo; el era ajutat de notari şi dieci.

Dregătoria de **logofăt** era exercitată de un laic, atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova; acesta purta la gât un lanţ de aur prevăzut cu o bulă, ca simbol al sigiliului, al cărui păstrător era.

Logofătul

Logofătul trebuia să deţină cunoştinţe speciale de natură juridică, să cunoască formularul diplomatic al actelor şi să ştie o serie de limbi străine. El se recruta uneori dintre grămăticii cancelariei domneşti şi există situaţii în care acesta s-a menţinut sub mai mulţi domni consecutivi. Logofătul răspundea în faţa domnului pentru scrierea actelor în conformitate cu voinţa acestuia şi hotărârea sfatului domnesc. Chiar dacă nu scria toate actele din cancelaria domnească, logofătul organizează redactarea şi emiterea acestora; totodată, el verifica, prin colaţionare, conformitatea dintre conţinutul actului şi hotărârea domnului şi a sfatului domnesc.

Logofătul păstra sigiliul mare domnesc, cu care valida documentele solemne, după cum putea să încredinţeze acest sigiliu şi unui dregător din subordine pentru a-l aplica la act. Până în secolul XVIII, logofătul primea şi expedia corespondenţa domnului, după acest moment, atribuţiile respective revenind marelui postelnic. În actele moldoveneşti de după secolul al XVI-lea, semnătura logofătului apărea la mijlocul spaţiului alb rămas după încheierea actului, în timp ce în Ţara Românească numele grămăticului şi a ispravnicului de document apăreau în redactarea actului, în coroboratio.

O dată cu apariţia logofeţilor doi şi trei a apărut şi o specializare, în sensul că logofătul al doilea se ocupa mai ales cu pricinile legate de moşii iar logofătul al treilea coordona activitatea grămăticilor, îndeplinea rolul de secretar domnesc şi era păstrătorul sigiliului mic domnesc.

Alte cancelarii

Totuşi, cancelaria domnească nu a fost singurul loc unde s-au creat documente; existau şi cancelarii ale târgurilor şi oraşelor, cele ale mitropoliilor, episcopiilor, parohiilor sau mănăstirilor, ca şi cancelarii ale marilor boieri, necesare pentru administrarea averii şi îndeplinirea funcţiilor oficiale cu care erau însărcinaţi de domnie. La acestea se adaugă grupul de mici ştiutori de carte din târguri şi sate, a scriitorilor mărunţi (grămătici, negustoraşi, preoţi, logofeţei, dascăli) care realizau diverse înscrisuri private.

Etapele realizării documentului

Etapele realizării documentului erau următoarele: în momentul când se primea o cerere de eliberare a unui act, instituția căreia îi era adresată cererea lua act şi apoi trecea la informare, în sensul că o anumită persoană era delegată să se ocupe de cercetarea cazului, prin deplasarea la fața locului şi interogarea martorilor. Abia după ce se cunoştea cazul sub toate aspectele sale, se constata că cererea era justificată şi se stabilea voința emitentului de eliberare a actului ce fusese solicitat. După luarea deciziei, actul era redactat sub formă de ciornă în cancelarie şi apoi transcris sub forma unui document original; după ce se verifica conținutul actului era aplicată semnătura emitentului şi a martorilor, împreună cu sigiliul sau cosigiliile, iar în epoca modernă se aplica ştampila.

5.2.1.Clasificarea documentelor

Clasificarea documentelor

Din punct de vedere **diplomatic**, actele se împart în:
► acte juridice (*testimonia*);
► scrisori, fără scop juridic (*litterae*);
► înscrisuri diverse, ca însemnătate şi cuprins (*scripturae*).

Din punct de vedere al **provenienței**, deosebim:
► acte publice, care emană de la autorități şi pot fi imperiale, regale, princiare, ecleziastice; la rândul lor, aceste acte publice pot fi acte solemne sau scrisori;
► acte private, care provin de la o persoană particulară.

În funcție de **scopul** pentru care au fost emise:
► probatorii, atunci când au rolul de a dovedi ceva; în această categorie intră toate actele private a căror acțiune juridică se desăvârşea în fața domnului, prin hotărâre domnească
► dispozitive, adică acele acte care ajută la săvârşirea acțiunii juridice (actele domnilor de danie sau de confirmare).

După **modul de prezentare**, actele se împart în:
► acte deschise (de obicei, actele solemne erau documente deschise);
► acte închise

După **forma** în care s-a **redactat** documentul:
► subiective; în Evul mediu, forma subiectivă era întâlnită mai ales în cazul actelor dispozitive (diplome, scrisori);
► obiective, specifice mai ales actelor probatorii (notițele, de pildă) introduse prin formula “a dat domnia lui” (emitentul este la persoana a treia).

După **conținut**, actele se împart în:
► privilegii
► donații
► acte de vânzare cumpărare (zapise)
► testamente

Actele s-au **transmis** sub diverse **forme**:

► ciornă sau concept

► original

► copie

Conceptul

Conceptul reprezintă forma premergătoare a originalului; se mai numea **minuta** sau **imbreviatura**. S-au păstrat astfel de concepte abia din secolul al XVIII-lea, uneori ele apărând chiar pe spatele documentului, pentru a se face economie de suport de scris (mai ales din Transilvania provin aceste exemplare).

Originalul

Originalul reprezintă forma completă a actului, care respectă formularul diplomatic şi conține semnele de validare (semnături, sigilii). Există mai multe feluri de originale:

► originale multiple care se foloseau atât în cancelarie cât şi de către persoanele particulare; acest procedeu era determinat de natura actelor, care puteau fi unilaterale sau bilaterale;

► duplicate, adică acele acte identice ca formă cu originalul, dar la care data eliberării este posterioară;

► neooriginale care sunt documente cu forma identică cu a originalului, dar a căror dată este posterioară, întrucât le înlocuiesc pe cele pierdute;

► documente originale reînnoite sau confirmate de acelaşi domn într-o altă domnie sau chiar de către urmaşii respectivului domn.

Copiile

Copiile sunt documentele realizate după un original; şi în cadrul acestora se pot distinge mai multe tipuri:

► copii autentice sau autentificate, adică acele copii certificate de o autoritate publică, pe baza actelor originale sau a altor copii cu valoare de original (care se găsesc în condicile unor instituții);

► copiile din ocolnice, care transcriu integral sau sub formă de rezumat acte mai vechi privind stăpânirea asupra unei moşii. În Transilvania, copii asemănătoare cu cele din ocolnice sunt aşa-numitele transumpturi (copii autentice sau transcrieri);

► copii păstrate în diverse registre oficiale sau condici de documente, transcrise în extenso sau în rezumat. Astfel de copii au valoare de original, întrucât pe baza condicilor se eliberau documente oficiale, după cum, ele puteau servi la verificarea unor documente în caz de litigiu. În Transilvania existau registrele locurilor de adeverire, care erau Conventurile şi capitlurile cu dreptul de a elibera acte autentice. În aceeaşi situație se află transcrierile din registrele tribunalelor pentru conformitate sau registrele agricole de la primării;

► copii din registrele particularilor (mănăstiri sau persoane particulare); pentru a avea valoare de autenticitate, copiile din aceste condici se confruntau cu originalul de către o persoană oficială (de regulă, subaltern al marelui logofăt) şi erau sigilate la fiecare pagină iar la sfârşitul textului se autentifica, astfel încât să aibă putere probatorie în justiție;

► copii figurate, adică acele copii care reproduceau actul în aspectul său exterior, dar care nefiind autentificate de o instituție publică nu aveau valoare de original (asemănătoare cu facsimilele de azi);

► copii libere de documente, realizate de diferite persoane, în scopuri diverse, dar care nefiind autentificate de o instituție publică nu au valoare originală;

► traduceri sau copii în altă limbă; acestea se numeau *surete* în Moldova şi *izvoade* în Țara Românească;

rezumate în inventare vechi de arhivă care dau informații prețioase despre unele documente care nu s-au păstrat;

► reproduceri moderne de documente: fotocopie, microfilm, xerox.

Denumirea documentelor

5.2.2. Nomenclatura documentelor

Documentele poartă diverse denumiri în funcție de conținut (adresă, diplomă, zapis, jalbă, petiție, anafora, raport etc), forma de expediere (telegramă, mandat poştal, carte poştală) sau formatul suportului (registru, caiet, dosar). În secolul al XIX-lea, ca urmare a reorganizării pe principii moderne a cancelariei domneşti, vechile denumiri (hrisov, carte, poruncă, pitac) începeau să dispară, fiind înlocuite cu denumiri noi, multe dintre ele de proveniență franceză: ofis, ordin etc.

5.2.3.Critica diplomatică. Elementele externe şi interne

Analiza externă

Elementele externe ale documentului sunt cele care atrag atenția chiar din momentul în care îl privim pentru prima oară. În primul rând, **materia subiacentă,** adică materialul pe care s-a scris şi care sunt, de regulă, papirusul, pergamentul sau hârtia. În cazul acestora trebuie observate cu atenție culoarea, modul de fabricare şi calitatea iar în cazul hârtiei, trebuie urmărit şi filigranul, care este marca fabricii de hârtie şi constituie întotdeauna un element de datare post-quem (dincolo de care se poate face datarea).

Apoi, **cerneala** sau culoarea lichidelor cu care a fost scris documentul ne pot oferi indicii importante asupra autenticității actului. **Scrisul** poate indica originea actului, proveniența sa dintr-o cancelarie sau de la o persoană particulară (în funcție şi de aspectul său), după cum ne poate ajuta în stabilirea datei de emitere a unui document. **Formatul,** însemnând atât forma cât şi mărimea exprimă şi el caracteristici ale epocii în care a fost creat documentul.

Extrem de interesante sunt şi **semnele distinctive**: crucea, inițialele, monograma precum şi orice adnotări ulterioare (marginale sau tergale), toate oferind informații valoroase. De asemenea, **corecturile**, ştersăturile sau răzuirea unor litere/slove sau cuvinte, suprascrierile, ocolirea cu chinovar, inciziile, dintre care unele provin chiar din momentul elaborării actului în cancelarie iar altele sunt posterioare, pot conduce la stabilirea autenticității actului. Spațiile rămase nescrise în documente şi completate cu altă cerneală pot sugera şi ele falsitatea actului.

Semnele de validare, adică semnăturile şi sigiliile dau şi ele indicii prețioase despre emitent şi pot ajuta chiar la o datare mai strânsă a documentului. Uneori, se poate dovedi foarte util şi interesant de urmărit şi modul de împăturire al documentului, care poate fi specific unei cancelarii sau unei persoane particulare.

Analiza internă

Elementele interne. Un act trebuie să fie bine cercetat şi prin prisma elementelor sale interne, al conținutului său, care conduc la stabilirea autenticității. În primul rând ne interesează formularul documentului, ştiut fiind că fiecare cancelarie avea norme specifice de elaborare a documentului, fie create de sine, fie împrumutate dintr-un alt formular existent. De asemenea, se au în vedere lexicul sau ortografia.

În general, formularul documentului se compune din două părți: **protocolul,** care reprezintă o formă convențională, specifică cancelariei sau persoanei şi **textul** sau textul, care este partea specifică fiecărui document. La rândul său, protocolul se împarte în **protocol inițial** şi **protocol final.**

Protocolul inițial

Protocolul inițial se compune din:
► invocația, care poate fi simbolică, monogramatică sau verbală (semnul crucii, monograma lui Hristos sau formula *In nomina Dei, În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh;*
► intitulația sau suscripția în care apare numele emitentului, compus din numele de botez cu Io în față, titlu, formula devoțiunii (*Din mila lui Dumnezeu*), calitatea de domn;
► adresa, care cuprinde numele destinatarului, titlul şi calitatea acestuia;
► salutația ("Multă sănătate").

Textul

Textul sau contextul este alcătuit din şase elemente:
► preambulul, prologul sau arenga care este interesant pentru spiritul epocii şi conține motivația de ordin general a emiterii documentului; el poate conține considerații filosofice, religioase, citate din literatura patristică şi se scria de obicei, în limba slavă;
► promulgația sau notificația, publicația avea rolul de a aduce la cunoştința celor interesați ceea ce va urma; ea apare sub forma "Fac cunoscut…", "Să se ştie…";
► expoziția sau narați cuprinde motivele care au determinat emiterea actului (răsplătirea vreunei fapte de vitejie sau răspuns la o cerere);
► dispoziția sau hotărârea ("Dă domnia mea…");
► sancțiunea sau clauzele finale, care cuprinde acele formule ce asigură executarea stipulațiilor actului. Clauzele finale penale erau fie de natură prohibitivă ("Şi altul să nu se amestece…"), fie de natură obligatorie (prin stabilirea unei sancțiuni penale în cazul nerespectării hotărârilor). Clauzele finale cominatorii erau şi ele de natură materială (amenințarea cu pedeapsa domnească, ceartă, bătaie, tăierea capului sau cu o pedeapsă materială propriu-zisă, de tipul amenzilor) şi de natură spirituală (invocarea puterii divine pentru respectarea deciziilor din document, diverse blesteme şi afurisenii); de asemenea, existau

clauze derogative (de aplicare a dispoziţiei şi în cazul când ar fi contrară unor acte emise anterior), rezervative (prin păstrarea unor drepturi ale emitentului), renunţiative, etc.
► coroboratio, în care se face cunoscut modul în care a fost realizat şi legalizat documentul pentru a avea putere probatorie: înşirarea martorilor sau măcar precizarea că martorii vor semna mai jos, numele ispravnicului de document (cel care alcătuia şi dicta documentul), numele celui care a scris documentul (introdus prin formula "a scris…"), anunţarea semnelor de validare (semnăturile, peceţile) prin formula "am poruncit să se lege pecetea…".

Protocolul final

Protocolul final cuprinde şi el patru elemente:
► data, adică locul unde s-a scris documentul şi timpul (elementul topografic şi elementul cronologic), care pot apărea împreună, separat sau lipsesc;
► aprecaţia care apare doar în actele particulare, de regulă sub formula "amin";
► urarea finală, de asemenea, doar în actele particulare ("Şi Dumnezeu să te bucure");
► subscrierile, adică semnăturile şi peceţile emitentului, părţilor contractante sau ale martorilor, care pot fi autografe (făcute cu mâna proprie) sau neautografe (scrise de grămătic); în hrisoavele domneşti sa folosit iniţial subscrierea neautografă şi abia din secolul al XVI-lea, domnii au început să semneze cu propria mână, o perioadă de timp, cele două forme coexistând. După secolul al XVIII-lea se generaliza folosirea subscrierii autografe a domnului. Autograful cuprindea semnul crucii, formula Io, numele de botez al domnului, titlul de voievod, formula devoţiunii, calitatea de domn. Abia după acesta urmau sigiliile; uneori, pe actele particulare, în loc de sigilii şi chiar de iscălitură apar degetele ("în loc de peceţi, ne-am pus degetele").

Nu întotdeauna actele conţin toate aceste elemente sau în ordinea menţionată mai sus, iar lipsa unuia nu înseamnă neapărat că documentul este un fals. Multe dintre formule pot lipsi, în funcţie şi de importanţa actului sau de scopul în care a fost elaborat.

Limba documentului

Alt element al criticii interne este **limba documentului** (fonetica, lexicul, sintaxa, ortografia) care poate fi specifică cancelariei sau poate cuprinde regionalisme ori tot felul de influenţe; ea ne poate oferi informaţii importante despre cel care a scris actului, după cum tot limba ne ajută să depistăm mult mai uşor un fals. De asemenea, **conţinutul de idei** al documentului, prezenţa unor **sfetnici** domneşti, numele **ispravnicilor** de document şi ale **scriitorilor** din cancelarie, **anii de domnie** şi **diverse** alte **nume** sunt tot atâtea elemente care pot sluji la stabilirea autenticităţii unui document, după cum pot fi folosite de cronologie pentru a data documentele fără dată.

5.2.4. Falsurile documentare româneşti

Falsurile

În unele hrisoave medievale sunt amintite acele acte "înşelătoare" sau "cărți rele şi înşelătoare", "direse (acte) cu meşteşug", pe care domnul le analiza împreună cu sfatul său iar acelea dintre documente care se dovedeau a fi false erau rupte (sau "sparte"). În ciuda faptului că pedeapsa pentru plastografiere era foarte aspră, mergând de la 5 ani de ocnă pentru fals parțial, la tăierea mâinii, tăierea capului, confiscarea averii, surghiun sau ardere pe rug pentru falsuri totale, astfel de fapte nu sunt deloc puțin numeroase în epocă. Nu se cunoaşte însă metoda prin care sfatul domnesc, de pildă, dovedea falsul, fie el total sau parțial.

Tipuri de falsuri

Falsurile se pot realiza sub formă de original sau copie. Falsurile sub formă de original sunt fie cele provenind din cancelaria domnească şi care au temeiul fals (adică martorii au mințit), fie cele falsificate la anumite elemente, aşa-numitele "falsuri parțiale" (au modificate data, numele emitentului sau al beneficiarului, numele ori suprafața moşiilor cumpărate, precizarea hotarelor sau suma cu care s-a plătit) sau chiar falsuri create ulterior, dar care sunt uşor de depistat pe baza analizei suportului, grafiei, semnelor de validare, limbii şi conținutului de idei. Falsurile parțiale se realizau fie prin răzuire, fie prin ştersătură, mai ales în cazul pergamentului.

Falsurile realizate sub formă de copie sunt mult mai dificil de dovedit şi ele sunt create de falsificatori instruiți. Pentru astfel de falsuri nu este nevoie de hârtia sau de limba epocii (întrucât este vorba de o copie, adică de un document ulterior), astfel încât critica externă ne ajută doar în foarte mică măsură. De mare ajutor la astfel de documente este critica internă, care presupune cunoaşterea în amănunțime a epocii, a instituțiilor şi persoanelor implicate în documentul respectiv.

De asemenea, falsurile se pot împărți în falsuri parțiale, totale sau formale. Ultima categorie pare să fi fost destul de numeroasă, în condițiile în care în decursul timpului, unele documente îşi pierdeau sigiliul iar posesorii acestora înlocuiau sigiliul lipsă cu un altul, din altă epocă, provenind de la documente pe care le considerau de o importanță mai mică, operațiune realizată cu destulă stângăcie, de altfel.

Falsurile totale

Falsurile totale se puteau realiza în diverse moduri. De pildă, existau acte cu conținut fals dar a căror formă era în linii mari autentică, deoarece documentul respectiv era scris de un grămătic care lucrase în cancelaria domnească, şi prin urmare cunoştea regulile formularului diplomatic. Uneori, aceste acte erau întărite chiar cu sigiliul domnesc, pe care acelaşi grămătic îl sustrăsese în prealabil din cancelarie. Alteori, se procura din cancelaria domnească un pergament nescris dar prevăzut cu un sigiliu autentic, şi era scris un text care reprezenta un fals. Tot falsuri totale sunt şi acele documente scrise pe palimpsest (suport de scris răzuit de textul inițial) care era spălat şi se scria deasupra alt text, falsificat.

Falsurile erau realizate mai ales de grămătici, popi, logofeți, care aveau ştiință de carte şi cunoşteau deopotrivă formularul cancelariei sau al diverselor forme de acte particulare. Numeroase falsificări de documente s-au realizat în secolul XVIII şi la începutul secolului al XIX-lea.

Falsurile au fost realizate din diverse motive: pentru obținerea de avantaje materiale sau poziție socială, din dorința de răzbunare, din motive genealogice (pentru a demonstra vechimea şi noblețea unei familii, aşa cum procedează Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*) sau din motive patriotice.

Falsuri româneşti

În spațiul românesc, cele mai cunoscute falsuri patriotice sunt cele două diplome create de B.P.Hasdeu şi publicate în 1860: *Diploma bârlădeană*, datată 1134 şi *Hrisovul lui Iurg Coriatovici*, datat 1374. Diploma bârlădeană are ca emitent pe cneazul Ivanco Rostislavovici din Halici şi Bârlad, care acorda negustorilor din Mesembria o serie de scutiri vamale şi are rolul de a demonstra existența unor structuri bine dezvoltate din punct de vedere politic şi economic, în Moldova sudică, la începutul secolului al XII-lea. Hrisovul lui Iurg Coriatovici, prin care acesta, în calitate de domn al Moldovei dăruia un sat slugii sale credincioase, boierul Iakşa Litavor, distins în luptele cu tătarii, avea rolul de a confirma prezența acestui domn pe tronul Moldovei, prezență susținută de Hasdeu dar neconfirmată de documentele interne.

Un alt fals, în egală măsură patriotic şi genealogic, este *Izvodul lui Clănău,* tipărit în 1856 la tipografia Institutului Albina. Textul narativ se vrea a fi o cronică a evenimentelor petrecute în Dacia, în perioada cuprinsă între retragerea aureliană şi descălecatul lui Dragoş, adică într-o perioadă de 1.000 de ani, cuprinsă între două date ipotetice: 274 şi 1274, perioadă din care lipsesc izvoarele narative, şi nu numai. Ea ar fi fost scrisă, conform textului editat, de Huru, cancelarul lui Dragoş, în latină, pe baza unui text mai vechi provenit de la Arbore Campodux. În vremea lui Ştefan cel Mare, continuă textul, el ar fi fost transcris în română, cu caractere chirilice de către Petru Clănău, marele spătar al domnului. Textul editat a fost însoțit de un facsimil după manuscrisul lui Clănău, pe care se regăseşte sigiliu acestuia (sic!): în câmp, o suliță dextra şi o sabie senestra, însoțite de textul „Vel spătar Petru Clănău 6983 (1475)”. În text apar strămoşii familiei Boldur-Costachi şi Sion, cei cărora le este atribuit falsul şi care încercau în felul acesta să-şi demonstreze vechimea în Moldova. Grafia actului însă, era caracteristică veacului al XVIII-lea moldovenesc, şi nu secolului al XV-lea, când se pretindea a fi scrisă, ceea ce a condus la concluzia că este vorba despre un fals grosolan. În contextul polemicii iscate în legătură cu acest manuscris, originalul a dispărut, conform celor care îl avuseseră în posesie.

Test de autoevaluare 1

1.1. Explicați diferența dintre diplomatica generală şi cea specială.
……
……

1.2. Menționați alte cancelarii în afara celei domneşti.
……
……

1.3. Indicați criteriile de clasificare ale documentelor
……
……

1.4. Prezentați părțile componente ale formularului documentului.
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 100

5.3. Arheografia

Definiția

Abia după stabilirea autenticității actului putem trece la editarea acestuia; ea trebuie să se facă în mod uniform, pe baza unor norme generale, pentru a putea fi cu adevărat utilă. Normele acestea sunt date de **Arheografie***,* ştiința editării textelor vechi. Condiția de bază în vederea editării de documente este însă cunoaşterea materialului documentar al epocii sau al problematicii respective. Cele mai mari probleme le ridică faptul că multe din materialele publicate deja sunt răspândite prin diverse publicații sau periodice, mai greu sau mai uşor accesibile, unele dintre ele nefiind editate ştiințific, în sensul că nu conțin indici care să permită o parcurgere mai uşoară a materialului.

Transliterația

Una dintre cele mai dificile probleme în munca de editare a izvoarelor este cea ridicată de transliterația cu caractere latine a documentelor româneşti scrise cu caractere chirilice. De aceea, documentele prezintă multe inconsecvențe în folosirea unui semn sau al altuia dintre cele având valori fonetice asemănătoare. Această situație se întâlneşte mai ales în cazul zapiselor, a scurtelor notițe ale particularilor, în general, în documentele neoficiale, întrucât cel care scria nu avea o experiență importantă în materie de scriere.

Nu întotdeauna acelaşi semn a avut o valoare fonetică identică. Cele care ridică probleme din punct de vedere al transliterației sunt cele care îşi schimbă valoarea în funcție de poziția pe care o au în cadrul cuvântului. Cea mai dificilă transcriere o au diftongii. De aceea, ar trebui ca fiecare document editat să precizeze valoarea ce s-a dat acestor diftongi; acelaşi lucru este valabil şi în cazul unei colecții. Este greşit însă a încerca să dăm o valoare precisă şi unică tuturor semnelor,

întrucât riscăm să îngreunăm transcrierea acestora. Copistul a fost influenţat fie de grafia slavonă, fie de anumite obiceiuri personale, de a folosi toate semnele chirilice pentru a înflori textul şi a-şi dovedi priceperea. Alţii, dimpotrivă nu aveau o bună cunoaştere a întregului alfabet chirilic şi foloseau imprecis unele semne.

Greşeli, prescurtări, omisiuni

Greşelile de copist trebuie însă corectate, cu precizarea acestei intervenţii într-o notă de subsol. Prescurtările sunt întregite prin intermediul parantezelor ascuţite:<>, slovele suprascrise sunt coborâte în rând, fără a se semnala prescurtarea. De asemenea, monogramele şi semnăturile trebuie descifrate şi întregite. Omisiunile sunt completate, tot cu ajutorul parantezelor ascuţite, se introduce majuscula, acolo unde există un antroponim sau toponim, precum şi la începutul unei propoziţii.

Reguli

Trebuie apoi identificate, transcrise cât mai corect şi traduse, dacă este cazul, toate numele persoanelor menţionate în document; astfel, personalităţile cunoscute sau domnii trebuie trecuţi în rezumat cu numele întreg sau însoţit de diminutivele sau poreclele care îi individualizează. Se mai precizează care este numele actual al satului, ţinutului menţionat în document, în măsura în care se poate face această reconstituire. Pentru aceasta, un editor de documente trebuie să deţină un set de noţiuni elementare privind evoluţia numelor de locuri şi dincolo de cunoştinţele de geografie să cunoască care sunt instrumentele necesare pentru a le putea identifica. Se aplică regulile actuale de ortografie şi punctuaţie, astfel încât să se evite confuziile şi să poată fi înţeles cât mai bine textul. În plus, textul se împarte în alienate, în conformitate cu formularul diplomatic al actului şi cu sensul logic al compoziţiei. Locurile albe din texte sunt semnalate printr-o linie dreaptă orizontală şi explicate prin notă de subsol. Scăpările de condei ale grămăticului în scrierea unui cuvânt sau a unei expresii nu se completează direct în scris, ci se semnalează şi se corectează în cadrul notelor de subsol. De asemenea, formele neobişnuite, evident greşite vor fi corectate tot în aceste note.

Tăieturi, ştersături, rupturi în text

Tot în note sunt traduse fragmentele de text din alte limbi şi se fac diverse aprecieri însoţite de informaţii istorice sau bibliografice. Pentru tăieturi şi ştersături, textul păstrează ultima variantă iar partea care a fost ştearsă, dacă poate fi descifrată, se trece în notă. Rupturile din text se întregesc – în măsura posibilului – în cadrul parantezelor ascuţite, cu explicaţii în notă. Tot în aceste note trebuie reproduse şi însemnările marginale sau cele de pe faţa ori dosul documentului, întrucât ele conţin informaţii importante pentru circulaţia textului. În cazul manuscriselor, ediţiile critice trebuie să prezinte toate variantele de redacţie sau conceptele acestora.

Textele cifrate

Editorul de text are şi sarcina de a decripta textele cifrate, cu precizarea în note a sistemului de prescurtare folosit şi cu traducerea; absolut obligatorie este în cazul acestor texte şi redarea lor sub formă de facsimile. În faţa transcrierii textului este plasat apoi un rezumat succint, precedat de un număr de ordine eventual şi de dată (întrucât

documentele se ordonează cronologic) astfel: anul erei noastre urmat între paranteze rotunde de anul în care se face datarea în cadrul textului (văleat, hegiră, etc), luna, ziua, locul emiterii. Atunci când documentul cuprinde ambele datări, ele se redau legate prin liniuță de unire, astfel: 7318 – 1810. Rezumatul propriu-zis cuprinde următoarele elemente: genul actului; emitentul actului; acțiunea actului; beneficiarul actului; obiectul actului.

La sfârşitul textului editat se mai precizează: depozitul unde se păstrează documentul şi cota acestuia; descrierea documentului (forma sub care s-a păstrat, dacă este autentic sau este un fals, limba documentului, suportul scrierii, modalitățile de validare, starea de conservare); dacă documentul nu are dată, se justifică datarea propusă de editor; editările anterioare ale documentului şi bibliografia acestuia.

Identificarea textelor

Toate documentele publicate trebuie să fie perfect identificate, pentru a nu fi obligat cercetătorul să facă şi alte demersuri, ulterior. În vederea editării, trebuie specificată proveniența documentului; de asemenea, un act nedatat de editor nu este folositor, întrucât cercetătorul trebuie să reia parte din activitatea editorului; dacă data lipseşte, datoria editorului este de a propune o datare documentului care să fie explicată şi argumentată. Editorul trebuie să cunoască toate discuțiile existente în legătură cu un document controversat care a mai fost editat, prin urmare să stăpânească bine bibliografia problemei. Se vor menționa şi actele mai vechi inserate în cuprinsul documentului sau care au servit la redactarea lui. În general, se vor face acele observații care să întregească imaginea de ansamblu asupra documentului şi a epocii în care a fost emis. O culegere de documente editată în mod ştiințific trebuie să cuprindă neapărat o prefață explicativă, o listă a rezumatelor actelor, ilustrații şi facsimile, liste bibliografice şi indici.

Critica textelor

Legată strâns de editarea textelor este şi **critica textelor,** care are ca sarcină identificarea scrisului, stabilirea paternității (prin metoda comparativă) şi autenticității, precum şi identificarea interpolărilor din cadrul textelor şi refacerea lecturii acestora.

5.4. Cronologia

Cronologia studiază diferitele unități vechi de măsurare a timpului în scopul de a le transforma în sistemul actual. Aşadar, pentru a putea studia şi ordona materialul descifrat cu ajutorul paleografiei, avem nevoie de cronologie, care ne oferă posibilitatea corelării datelor din sisteme cronologice diferite şi care se află în strânsă legătură cu astronomia. Cronologia are două ramuri mari, şi anume, **cronologia tehnică,** care realizează măsurători ale timpului pe baza observațiilor astronomice şi **cronologia istorică.**

Ziua

Multă vreme omul nu a putut măsura cu exactitate scurgerea timpului; el a folosit la începuturi metode empirice bazate pe observarea fenomenelor naturale. Ceea ce i-a atras atenţia au fost **ziua** şi noaptea, rezultat al apariţiei/dispariţiei soarelui, în funcţie de care îşi desfăşura activitatea. Ziua-lumină a fost împărţită la început în şase segmente de timp egale, pentru măsurarea cărora se foloseau cadrane solare, ceasornice cu nisip sau apă (clepsidre). Romanii au împărţit apoi ziua în 24 de părţi egale, numite *horae.* Pentru măsurarea orelor s-a folosit începând cu secolul XII, pendula şi apoi ceasornicul. În 1884, un inginer american a împărţit ecuatorul în 24 de zone egale, prin trasarea imaginară a 24 de meridiane care unesc Polul nord şi Polul sud, la distanţă de 15 grade longitudine, astfel încât fiecărui meridian îi corespunde un fus orar; fusul zero reprezintă meridianul care trece prin localitatea Greenwich, lângă Londra, unde a existat din vechime un observator astronomic.

Săptămâna

Mai multe zile au alcătuit apoi **săptămâna,** care la romani era, la început, un ciclu de 8 zile, numite *nundinae* şi notate cu litere de la A la H. La evrei, săptămâna era de 7 zile, ea fiind preluată de greci şi apoi de romani. Ciclul de zile care formau săptămâna a rezultat din observarea evoluţiei Lunii trecând prin cele 4 pătrare ale sale. Denumirile zilelor săptămânii au fost împrumutate de la corpurile cereşti: Dies Solis (duminica), Dies Lune, Martis, Mercurii, Jovis (de la Jupiter), Veneris, Saturni (sau ebraicul Sabbati). După adoptarea creştinismului, Dies Solis a devenit Dies Dominica. Populaţiile germanice au preluat de la romani ciclul de 7 zile şi le-au dat acestora nume provenind de la divinităţile germane; la slavi, denumirile zilelor provin de la numărul din cadrul ciclului iar duminica era zi de târg *(nedelia).*

Luna

Apoi, pentru că zilele şi nopţile s-au dovedit a nu fi asemănătoare, punctul de apariţie/dispariţie la orizont al soarelui şi lunii nefiind aceleaşi mereu iar zilele călduroase fiind urmate de altele mai răcoroase, oamenii au adăugat ca element de socotire a timpului fazele lunii. Primul element empiric de calculare a plecat de la timpul scurs între două faze de lună plină. S-au fixat apoi anotimpurile şi în final s-a ajuns la apariţia anului. Săptămâna este amintită de Moise (fără numele zilelor) dar nu era cunoscută de egipteni, greci şi romani, fiind împrumutată abia de către creştini de la aceştia; creştinismul a stabilit împărţirea săptămânii în zile lucrătoare şi ziua Domnului (duminica). În această fază de început, omul nu a putut măsura foarte exact anul solar (durata rotaţiei complete a

Anul

Pământului în jurul Soarelui). Deşi nu cunoaştem prea multe date privitoare la primele observaţii calendaristice, se ştie totuşi că cel mai vechi calendar aparţine egiptenilor, care au constatat că perioadele în care apele Nilului creşteau coincideau cu răsăritul planetei Sirius (Sothis). Prin urmare, egiptenii au alcătuit un calendar de 365 zile; anul acesta era însă cu circa 6 ore mai mic decât anul solar, ceea ce producea neconcordanţe. De aceea, s-au format 12 luni a 30 de zile, la sfârşit adăugându-se încă 5 zile, iar din patru în patru ani, câte 6 zile.

Istoria calendarului

În Imperiul roman, tradiția atribuie introducerea calendarului lui Romulus, el fiind se pare, preluat de la egipteni şi greci; acest calendar avea 10 luni cu un total de 304 zile, la care se adăugau mai multe zile intercalate; prima lună era martius iar a zecea december. O primă reformare intervine în timpul lui Numa Pompiliu, care adăuga la sfârşitul anului încă 2 luni (Ianuarius şi Fevruarius), dar reducea cele şase luni cu 30 de zile (aprilis, iunius, sextilis, september, november) la 29 de zile, ajungând la un total de 355 zile pe an. Era un an lunar, care rămânea în urmă cu 11 zile față de anul solar, zilele lipsă adăugându-se între 23-24 februarie, la fiecare 2 ani, printr-o lună specială *(Mercedonius)* care avea alternativ 22 şi 23 zile. În general, în această fază, calendarul roman era plin de confuzii. De aceea, în 45 înainte de Hr. s-a produs o nouă reformare a calendarului realizată de un grup de astronomi conduşi de astronomul Sosigene din Alexandria. Noul calendar, numit **Iulian** (după dinastia din care făcea parte Cezar) îşi schimba ordinea lunilor, punând la început pe Ianuarie şi Februarie; se adăugau 10 zile la vechiul calendar, anul ajungând la 365 zile plus încă o zi care era intercalată la fiecare 4 ani în locul unde se aflase luna mercedonius introdusă de Numa Pompiliu şi desființată prin reforma lui Cezar. Această zi era a şasea calendă bis a lui Martie (dies bis sextilis). După adoptarea creştinismului, această zi a fost trecută la sfârşitul lunii februarie ca ziua a 29-a. Reforma calendarului numit iulian a mai constat în înlocuirea numelui lunii Quintilis cu Iulius iar al lunii Sextilis cu Augustus. Calendarul iulian a fost adoptat de majoritatea popoarelor europene; el s-a folosit în Transilvania până în secolele XIII-XIV iar în Moldova doar în cazul corespondenței cu Transilvania şi Polonia.

Diferența de 6 ore față de calendarul solar care nu a fost rezolvată de Sosigene s-a acumulat treptat, dând naştere la probleme; după mai multe încercări de reformare, în timpul papei Grigore XIII (1582), această diferență a fost corectată. Noul calendar, numit **gregorian,** de la numele papei, a însemnat punerea de acord a calendarului civil cu cel solar prin reducerea celui civil cu 10 zile. El a fost adoptat imediat de Statul papal, Spania, Portugalia şi abia un secol mai târziu de către reformați. Calendarul iulian s-a folosit în Transilvania încă de la sfârşitul secolului al XVI-lea, dar ortodocşii de aici au păstrat calendarul iulian. În România, calendarul gregorian s-a introdus definitiv la 1 octombrie 1924, astfel: după luni, 1 octombrie 1924 a urmat marți 15 octombrie 1924, aşadar, o reducere a calendarului cu 13 zile.

Datarea documentelor medievale aduce în discuție şi o serie de alți termeni: ere, cicluri sau perioade etc.

Erele

Erele reprezintă sisteme de măsurare succesivă a anilor plecând de la o dată considerată fixă. Există un număr foarte mare de ere care se pot clasifica în mai multe categorii:

► ere social politice, cum ar fi era olimpiadelor care începea numărarea anilor de la 776 a.Hr, când s-a organizat prima Olimpiadă (în cadrul ei existau cicluri de 4 ani, fiecare an din ciclu fiind la rândul lui

numerotat) sau era fondării Romei (ab Urbe condita) care începea de la 754 sau 753 a.Hr.; s-a mai folosit în Franța aşa-numita „Eră a libertății" (1792-1805)

► ere universale puse în legătură cu momentul facerii lumii şi care sunt foarte numeroase (peste 100): era alexandrină (5501 a.Hr.), era evreiască (3761 a.Hr), era antiohiană (5492 sau 5493 a.Hr), era seleucidă (312 a.Hr.), era armeană (se adaugă 551 ani), era bizantină (constantinopolitană sau ecleziastică; 5509 a.Hr) şa.

► ere religioase care pornesc de la date considerate importante în sistemul de credință respectiv: era creştină sau de la naşterea lui Hristos ori era noastră, plecând de la 754 sau 753 de ani de la fondarea Romei şi Hegira sau era musulmană ori mahomedană care pleacă de la 622, anul refugierii lui Mahomed din Mecca la Medina.

În documentele scrise în slavonă, chirilică şi greacă, din spațiul românesc, s-a folosit inițial era bizantină sau **văleatul***;* în paralel însă, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea s-a folosit şi era creştină. Documentele scrise în latină, maghiară sau germană din Transilvania au folosit în Evul mediu doar era creştină pentru calcularea anilor. S-a mai folosit şi datarea documentelor prin sărbători religioase ori prin anii pontificatului.

Stilurile cronologice

Dar anul nu începea la aceeaşi dată peste tot, de aceea este necesar să cunoaştem şi **stilurile cronologice,** adică data începutului de an: stilul circumciziei (anul începea la 1 ianuarie), stilul venețian (1 martie), stilul echinocțiului de primăvară (21 sau 22 martie); stilul Bunei Vestiri sau florentin (25 martie), stilul de Paşti (care era variabil), stilul bizantin (1 septembrie), stilul nativității (25 decembrie). În Țările Române, documentele scrise în slavonă şi chirilică au folosit stilurile bizantin şi al circumciziei, cu unele particularități de la o regiune la alta.

Cazul românesc

Astfel, în Țara Românească, în tot Evul mediu s-a folosit era bizantină împreună cu stilul bizantin iar în Moldova, sub influența cancelariei polone s-a folosit era bizantină cu stilul circumciziei, până la 1572, după această dată folosindu-se acelaşi sistem ca în Țara Românească (era bizantină cu stilul bizantin). În Transilvania, sub influența cancelariei apusene, documentele scrise de români în slavonă şi chirilică au folosit era bizantină cu stilul circumciziei până la 1603-1612, pentru ca ulterior să se folosească era bizantină cu stilul bizantin. În schimb, documentele scrise în latină, maghiară sau germană au folosit era creştină cu stilul circumciziei.

Sisteme de calcul

Prin urmare, pentru a transforma data unui document din Țara Românească, datat cu era bizantină şi stilul bizantin în era creştină şi stilul circumciziei (folosit de noi astăzi) vom scădea din anul exprimat în document (văleatul) 5508 ani, pentru perioada cuprinsă între 1 ianuarie şi 31 august şi 5509 ani, pentru perioada dintre 1 septembrie şi 31 decembrie. Pentru documentele din Moldova, ținând cont de faptul că la 1572 s-a produs o modificare în privința folosirii stilului, adică a datei începutului de an, vom calcula în mod diferențiat: pentru documentele

scrise până în 1572, vom scădea din văleat (numele sub care era cunoscut anul în era bizantină) 5508 ani, indiferent de data din lună (de la 1 ianuarie la 31 decembrie) întrucât în această perioadă, Moldova a folosit stilul circumciziei, adică anul începea la 1 ianuarie ca şi acum. După 1572, când Moldova a început să folosească stilul bizantin, calculul se face ca în Ţara Românească (vezi supra).

La documentele româneşti din Transilvania, pentru a transforma văleatul în anii erei noastre vom proceda astfel: până la 1603 -1612 se scad 5508 ani pentru documentele datate în intervalul 1 ianuarie – 31 august şi 5509 ani, pentru documentele datate în intervalul 1 septembrie - 31 decembrie. După 1603 -1612, se va proceda la fel ca în Ţara Românească, întrucât s-a trecut la folosirea stilului bizantin, adică a anului începând la 1 septembrie.

Dacă, din diverse motive, data documentului nu cuprinde şi luna în care s-a scris, vom scădea 5508 ani din văleat, întrucât este mai mare probabilitatea ca documentul să fi fost scris în cele 8 luni ale anului în care se scad 5508 ani, decât în cele 4 luni, pentru care se scad 5509 ani.

Deşi documentele scrise în latină, maghiară sau germană nu ridică dificultăţi legate de transformarea anului, întrucât ele au folosit anul erei noastre şi stilul cu 1 ianuarie, problemele apar în legătură cu lunile sau zilele, întrucât acestea sunt redate mai ales în legătură cu sărbătorile creştine catolice. Uneori, lunile apar redate cu cifre: 7-bris (septembrie), 8-bris (octombrie), 9-bris (noiembrie), 10-bris (decembrie).

În cazul documentelor de secol XVIII-XIX, din spaţiul românesc scrise în turceşte sau bilingv şi datate prin hegiră (era musulmană, vezi supra), se va calcula în felul următor: anul din documentul datat prin hegiră (ex: H. 800) se adună cu momentul considerat ca începutul erei mahomedane (622), din care se scade un procent de 3% din anul hegirei (800), întrucât anul musulman este mai mic decât cel creştin (cu 3 ani la 100 de ani). Adică: 800 + 622 = 1422 – 24 (3% din 800) = 1398.

În cazul documentelor a căror dată nu s-a păstrat, din diverse motive (cel care a scris documentul a omis să o treacă sau documentul este rupt în zona datei), pentru determinarea cât mai exactă a datei se foloseşte critica diplomatică, pe baza elementelor interne şi externe ale documentului.

Test de autoevaluare 2

2.1. Citiţi cu atenţie paragrafele de mai sus şi calculaţi data contemporană (data la care parcurgeţi acest curs) în diferite stiluri cronologice practicate în Ţările Române, Transilvania precum şi pentru documentele datate prin hegiră.

5.5. Sigilografia

Sigilografia sau sfragistica este ştiința auxiliară a istoriei care se ocupă cu studierea peceților, a sigiliilor; ea analizează atât impresiunea lăsată de tiparul sigilar cât şi tiparul sigilar (matricea) însuşi. De asemenea, studiază, din punct de vedere istoric, artistic, tehnic, juridic şi diplomatic, dimensiunile sigiliului, forma, culoarea, emblema, legenda, modalitățile de aplicare la suport şi valoarea probatorie a unui sigiliu.

Sigiliul

Sigiliul reprezintă un mijloc de a păstra secretul corespondenței, de a garanta autenticitatea unui act dar indică şi participarea celui căruia îi aparține, ca emitent sau martor la ceea ce se relatează în document. Sigilografia ca ştiință auxiliară se află în strânsă legătură cu heraldica (pentru reprezentări şi simbolistică) şi genealogia. Din sigilografie s-a desprins **ştampilografia. Filatelia** este şi ea apropiată de sigilografie şi are ca obiect de studiu mărcile poştale şi timbrele, ca dovezi ale faptului că s-a plătit taxa de expediție.

Tiparul

Tiparul cu care se realizează impresiunea sigilară poate fi din metal (aur, argint, fier, alamă, oțel), pietre prețioase (de regulă, cele dure, rubin, safir), lemn sau os. Rezultatul aplicării acestui tipar sigilar în metal, tuş, ceară sau fum se numeşte **impresiune sigilară**. Tiparul sigilar se putea grava în adâncime (reprezentarea ieşea în relief, mai ales la ceară) sau în relief (reprezentare în adâncime, mai ales la tuş şi fum).

Amprenta

Amprenta sigilară este formată din stemă (emblemă), legendă, ornamente şi alte elemente. **Stema** se găseşte în mijlocul câmpului sigilar (adică în centrul sigiliului) şi are reprezentări care diferă de la țară la țară sau de la o perioadă istorică la alta. Stema este alcătuită din **scut** şi **mobile** (*arme*) dar există şi sigilii fără scut, la care mobilele sunt plasate direct în câmpul sigilar. Scutul prezintă diverse forme: triunghiular, dreptunghiular, oval, rotund, cu vârfuri rotunjite sau arcuite, Renaissance, Rococo, Baroc etc.

Legenda

Legenda reprezintă un text scris fie la marginea câmpului sigilar, într-o zonă numită **exergă**, fie direct în câmpul sigilar. Sigiliile care nu au legendă se numesc **anepigrafice.** Când se află în exergă, legenda se află între două sau trei cercuri concentrice, dintre care unul spre margine şi unul-două spre interior; aceste cercuri pot fi perlate (redate sub forma unor mici puncte) sau şnurate (imită şnurul). Legenda începe cu invocația simbolică (de regulă, sub formă de cruce), urmată de cuvântul sigillum sau peceati (adică, sigiliu), fie redat în întregime fie sub formă de siglă (inițială), formula teocratică (*Io*), numele domnului (format din nume, titlu şi filiație), numele țării şi eventual anul realizării sigiliului. Câteodată apar şi formula devoțiunii (*Dei gratia*, *Milostieiu Bojieiu*).

Ornamentele

Ornamentele se găsesc în spațiul dintre scut şi legendă şi se redau sub forma unor motive florale, vegetale sau diverşi lobi. Tot în acest spațiu mai pot apărea diverse inițiale sau ani.

Alte elemente care apar pe impresiunea sigilară sunt:

► semnul crucii

► coroana care poate fi închisă, cu număr variabil de arcuri, simple sau perlate, deschisă, cu fleuroane şi murală; coroana se termină câteodată cu un glob cruciger (sau **crucifer**) şi **timbrează** scutul (se află aşezată peste scut) sau planează scutul (se află deasupra scutul dar la o oarecare distanță)

► **tenanții** (suporți) scutului sunt cei care sprijină scutul; pot fi doi lei rampanți (ridicați pe picioarele de dinapoi) sau afrontați (față în față), doi delfini afrontați, două persoane din profil sau din față, diverse ființe fantastice (grifoni sau lei înaripați, şerpi înaripați, zgripțori sau vulturi bicefali)

► **pavilionul** peste care este plasat scutul şi care are forma unei mantii de purpură, căptuşită cu hermină şi brodată cu franjuri şi ciucuri din fir de aur.

Sigiliile se clasifică în funcție de mai multe criterii:

Clasificarea sigiliilor

- după **mărime** – pot fi sigilii mari (cu diametru de 7-13 cm), mijlocii (4-7 cm), mici (3-4,5 cm) sau inelare (2,5-3 cm). Fiecare din aceste tipuri are semnificația sa, de regulă, sigiliul mare fiind doar sigiliul țării,
- după **formă** – pot fi rotunde (mai ales sigiliile mai vechi şi cele de dimensiuni mari), ovale sau oval – culcate, octogonale;
- după **tipul sigilar,** adică în funcție de mobilele sau armele reprezentate în câmpul sigilar sau pe scut. Tipurile sigilare cele mai des întâlnite sunt:

Tipuri sigilare

► tipul **heraldic** sau **armorial** reprezentat în Moldova de capul de bour şi în Țara Românească de o pasăre (acvilă sau corb). Bourul este reprezentat cu o stea între coarne, cu coarnele întoarse spre interior şi apoi recurbate (întoarse din nou, spre exterior) iar uneori cu barbă; tipul acesta nu a suferit mari modificări de-a lungul evului mediu. Pasărea Țării Româneşti este reprezentată din față sau conturnată (cu capul întors dextra ori senestra), cu zborul strâns (cu aripile pe lângă corp) sau deschis (aripile întinse); la început, alături de pasăre se afla o cruce care ulterior va fi reprezentată în ciocul acesteia. Transilvania nu a beneficiat de o stemă proprie până la 1659, ci se folosea la sigilarea documentelor emise de cancelarie stema familiei din care făcea parte voievodul sau principele, eventual cu o serie de alte elemente heraldice;

► tipul **iconografic** este specific doar Țării Româneşti şi se compune din două personaje având între ele un arbore. La început, s-au redat doar capetele afrontate ale celor două personaje, cu un puiet între ele pentru ca ulterior, să apară şi trupurile iar puietul să se transforme în arbore (brad, chiparos). Dacă inițial cele două personaje reprezintă pe domnul şi doamna țării ori pe domnul cu urmaşul la tron, din secolul al XVIII-lea apar frecvent reprezentați Sfinții Constantin şi Elena (ceea ce îi

deosebeşte de personajele domneşti sunt nimburile specifice sfinților care înlocuiesc coroanele);

► tipul **combinat** este rezultatul combinării celor două tipuri menționate anterior pentru Țara Românească, în sensul că arborele este însoțit dextra şi senestra de domn şi doamnă şi are în vârf pasărea heraldică. O variantă a acestui tip este sigiliul lui Şerban Cantacuzino care prezintă în locul arborelui un vultur bicefal (simbolul familiei Cantacuzino şi al aspirațiilor sale imperiale). De asemenea, în locul personajelor domneşti pot să apară un arcaş (în dextra) şi o femeie din profil (în senestra) iar pe vârful arborelui o pasăre cu un inel în cioc (aluzie la legenda Corvineştilor). Tot o variantă de combinare sunt şi acele scuturi pe care apar stema țării (de regulă, în mijloc) împreună cu stemele județelor sau ținuturilor (în general, în exergă). Tipul **unit** este tot o variantă a tipul combinat şi apare în cazul sigiliului lui Mihai Viteazul (cu stemele celor trei provincii româneşti unite la 1600) sau în secolul al XVIII-lea, la sigiliile unora dintre domnii fanarioți. Aceştia din urmă foloseau stemele unite ale Țării Româneşti şi Moldovei, fie pentru a arăta faptul că au domnit şi într-o țară şi în cealaltă, fie ca simple steme de pretenție (îşi doreau să domnească în ambele țări). Unirea scuturilor se făcea prin *acolare*, adică prin lipirea celor două scuturi pe flancuri. De regulă, scutul din dextra sau cel de deasupra avea poziția principală, reprezentând țara în care se afla în scaun la momentul realizării sigiliului);

► tipul **hagiografic** este cel care prezintă scene religioase (figura unui sfânt, hramul unei mănăstiri) în corpul sigiliului;

► tipul **monumental** are în câmpul sigilar turnuri, biserici, castele etc. şi era folosit mai ales de comunitățile orăşeneşti sau rurale;

► tipul de **maiestate** îl redă pe suveran cu mantie, coroană pe cap şi însemnele puterii dar nu a fost specific Țărilor Române;

► tipul **sacerdotal** care prezintă personaje ecleziastice;

► tipul de **vânătoare;**

► tipul **ecvestru,** etc.

Procedee de folosire

➢ după **procedeul de folosire** la document există sigilii atârnate, aplicate şi timbrate.

► **Sigiliile atârnate** reprezintă cel mai vechi tip de sigiliu cunoscut în spațiul românesc şi se compun din trei părți: **amprenta sigilară** (din ceară de diverse culori), **căuşul** şi **legătura.** Căuşul se mai numea şi covățică, capsulă, înveliş şi reprezintă un obiect de formă semisferică, realizat manual sau în forme din ceară naturală, lemn sau metal, având în partea superioară o scobitură în care era aşezată ceara peste care se aplica tiparul sigilar. La începutul secolului al XIX-lea, ca urmare a reorganizării cancelariei pe principii moderne, sigiliul atârnat dispărea cu totul. Culoarea roşie a cerii sigilare şi a tuşului nu mai constituiau un privilegiu exclusiv domnesc, astfel încât vom întâlni

şi ceară albă pentru sigiliul domnesc, dar şi documente administrative, de uz comun, sigilate cu ceară roşie.
► S-au păstrat din perioada medievală şi câteva bule sigilare de formă rotundă sau globulară, la care tiparul sigilar se aplica pe ambele fețe, motiv pentru care ele au fost numite **sigilii duble** sau cu revers. Pe avers era reprezentat sigiliul țării iar pe revers, simbolurile lăcaşurilor sfinte cărora le erau destinate documentele la care atârnau bulele respective. Bulele se realizau din argint suflat cu aur, alamă suflată cu aur şi plumb (mai ales cele ecleziastice). În secolul al XVII-lea au existat şi aşa-numitele bule sigilare lamelare, un fel de cutiuțe rotunde, închise, din metal, cu spațiul din interior umplut cu ceară. De asemenea, s-au folosit şi capsule sigilare realizate din metal, având capac detaşabil care lăsa să se vadă ceara roşie din interior, pe care se afla impresiunea sigilară.

Alte elemente

Legătura sigiliului de act se făcea prin intermediul picaturii, şnurului sau țăncuşelor. **Plicatura** se realiza în cazul pergamentului şi era o îndoitură a părții de jos a documentului, lată de câțiva centimetri, de care se prindea şnurul ce lega sigiliul. Pentru prinderea şnurului se făceau pe plicatură patru orificii prin care se trecea acesta. **Şnurul** era din mătase, fie de o singură culoare, fie obținut prin împletirea mai multor fire colorate; la documentele solemne, se împleteau şi fire de aur sau argint printre cele textile. Şnurul intra în capsula sigilară prin partea de sus şi ieşea prin două orificii în partea inferioară. **Țăncuşa** era o fîşie de pergament care asigura, ca şi şnurul, prinderea sigiliului la document.

► În afara sigilării simple (cu un singur sigiliu) se realiza şi sigilarea multiplă sau **cosigilarea,** în special în cazul documentelor externe, unde aplicarea sigiliilor membrilor sfatului domnesc avea rolul de a da mai multă tărie actului şi a garanta respectarea prevederilor acestuia. Apariția mai multor sigilii pe un act poate indica şi lipsa puterii domnului respectiv, care avea nevoie de întărirea dată de membrii sfatului domnesc pentru aplicarea prevederilor cuprinse în document. Se mai folosea şi **subsigilarea,** respectiv prinderea pe acelaşi şnur a mai multor sigilii, dintre care cel al emitentului este de dimensiuni mai mari. Pentru garantarea autenticității unui document se aplica uneori şi **contrasigiliul** sau sigiliul secret, de mici dimensiuni şi plasat pe spatele capsulei. Alteori, mai multe documente erau sigilate cu un singur sigiliu, caz în care şnurul trecea prin toate aceste documente, dând naştere **sigiliilor de transfix.**

Sigiliile aplicate

► **Sigiliile aplicate** sunt cele la care amprenta sigilară se aplica direct pe suport, fie în ceară, fie în lichide (chinovar, chinoros) sau în fum. În cazul în care se folosea ceara, aceasta era topită şi se aplica în partea inferioară a actului, sub text; peste ea se punea tiparul sigilar care realiza întipărirea sau impresiunea. În condițiile în care multe dintre documente rămâneau fără sigiliu destul de

repede, pierzându-şi în felul acesta şi valoarea de autenticitate, s-a găsit soluția practicării unor orificii cu un obiect ascuțit, dintre fața suportului de scris spre spatele suportului, prin care se scurgea ceara topită realizând o mai bună aderență la pergament. Lichidele folosite pentru sigilare aveau culoarea roşie, în cazul documentelor domneşti, verde, în cazul celor ecleziastice şi neagră la sigiliile boiereşti sau aparținând unor dregători. La actele particulare, tiparul sigilar era de regulă înnegrit cu o lumânare stinsă după care se aplica pe document.

Sigiliile timbrate

► **Sigiliile timbrate** reprezintă o variantă a celor aplicate, în sensul că peste ceara fierbinte se aşeza o foiță de hârtie şi apoi se aplica tiparul sigilar, impresiunea rămânând impregnată pe foița de hârtie. Astfel, chiar dacă ceara din interior se spărgea în bucăți şi se pierdea, imaginea sigilară se păstra pe foița timbru. Sub influența cancelariei maghiare, marginile foiței care depăşeau conturul sigiliului erau tăiate în diverse forme, dând naştere aşa-numitelor **timbre înstelate***.* Pentru o şi mai bună prindere a sigiliului timbrat la document s-a folosit şi metoda coaserii cu mătase a foiței timbru în jurul amprentei sigilare. Aceasta era sigilarea cu timbru mobil dar se folosea şi sigilarea cu timbru fix, la documentele alcătuite din două foi, la care locul foiței timbru era luat de prima pagină a documentului, în timp ce ceara era aplicată pe pagina a doua. Şi în acest caz se practica, uneori, coaserea celor două file în jurul tiparului sigilar, pentru a evitas pierderea acestuia.

- după **locul** unde erau aplicate pe document, există **sigilii de text,** care se aplicau pe suport, imediat după textul documentului şi **sigilii de închidere,** care se foloseau la actele închise (după plierea în trei a suportului, se mai pliau încă o dată şi apoi se aplica sigiliul pe zona de închidere pentru a garanta inviolabiliatea documentului). S-au păstrat şi documente la care s-au folosit ambele tipuri de sigilare;

- după **culoare,** sigiliile se împart în: sigilii roşii (cele domneşti), negre (aparținând marilor dregători sau instituțiilor) ori verzi (ale clerului);

- după **proveniență,** sigiliile pot fi domneşti, princiare, boiereşti (fie personale, fie ale boierului cu dregătorie), ecleziastice, ale târgurilor şi oraşelor, ale instituțiilor sau sigiliul deget (când cel care semna nu era ştiutor de carte).

Test de autoevaluare 3

3.1. Precizați elementele şi subelementele componente ale amprentei sigilare.

.....

3.2. Enumerați criteriile de clasificare a sigiliilor.

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 100

5.6. Genealogia

Definiție

Genealogia se ocupă de originea şi evoluția familiilor şi a neamurilor înrudite, de ascendența, descendența şi structura acestora, precum şi de rolul pe aceste înrudiri l-au jucat în desfăşurarea unor evenimente istorice. Familiile aristocratice şi-au alcătuit un arbore genealogic, pentru a păstra evidența descendenței şi înrudirilor lor; astfel de genealogii se păstrează din secolul al XV-lea, însă practica întocmirii lor era mai veche.

Ramuri ale genealogiei

Ulterior, genealogiile acestea vor fi cuprinde în diverse repertorii, însoțite şi de blazonul familie. Au existat şi genealogii confecționate în scopul de a demonstra o apartenență nobilă sau vechimea familiei şi care cuprind o serie de informații inventate, care pot trimite cercetătorul pe o pistă falsă. După organizarea modernă a arhivelor s-au putut realiza pe baze sigure genealogii ale familiilor, plecând de la informațiile oferite de fondurile documentare provenind de la aceste familii. Genealogia se ocupă nu numai de familii sau personalități individuale, ci şi de grupuri sociale, încercând să reconstituie evoluția acestor grupuri sau locul lor în structura socială a statului, precum şi rolul jucat în evoluția istorică a acestuia. Genealogia nu trebuie însă studiată în afara contextului social-economic şi politic, în care se desfăşoară evoluția familiei sau grupului cercetat.

Importanță

Genealogia este importantă pentru studiile de istorie socială, fixând succesiunile sau ajutând la explicarea unor fenomene de ereditate, biologice sau psihologice ale indivizilor; de asemenea, poate oferi explicații privind stingerea unor familii sau neamuri. Ea îşi extrage informațiile din orice tip de document, dar în special din registrele de stare civilă (mitrice), registrele de vânzare-cumpărare, testamente etc.

Informațiile puse în circulație de genealogie oferă explicații altor ştiințe, ca biologia, patologia ereditară, psihologia şi în general, toate ştiințele care au legătură cu individul, investigând comunitățile umane şi societatea, în general. De asemenea, permite cunoaşterea succesiunilor, deci ajută cronologiei şi se consideră că poate ajuta la realizarea unor portrete prin cunoaşterea ascendenței cuiva. Prin informațiile oferite, genealogia poate ajuta şi la depistarea falsurilor diplomatice. Şi statistica sau demografia se pot folosi de datele furnizate de genealogie pentru a determina numărul locuitorilor unui sat, de exemplu.

Rolul în ştiințele istorice

Cercetarea genealogică poate ajuta istoria şi din perspectiva informațiile referitoare la datarea unui eveniment sau încadrarea cronologică a unei persoane/personalități, precum şi la rolul jucat de aceasta în viața politică, economică sau culturală. Pe baza analizelor genealogice se mai pot stabili: vechimea unei familii şi rolul jucat de aceasta, originea comună a unor familii, stabilirea unor filiații domneşti ilegitime prin identificarea mamelor, după cum permit lămurirea

mecanismelor unor revolte boiereşti sau înlăturarea unor legende privitoare la unele familii. Prin urmare, genealogia oferă informaţii importante pentru studierea istoriei politice, a fenomenelor sociale, precum şi a unor fenomene economice. În plus, istoria artei, studiile legate de istoria localităţilor, dar şi cele de istorie cotidiană datorează parte din informaţii genealogiei.

Datele necesare

Datele necesare pentru alcătuirea unei genealogii sunt: originea persoanei, părinţii din care se trage, timpul şi locul naşterii, situaţia, funcţia şi demnitatea avute în timpul vieţii; momentul, locul şi felul morţii; căsătoria, cu aceleaşi indicaţii privind originea, naşterea, situaţia, funcţia şi decesul soţului/soţiei; copiii, atât cei din ramura bărbătească, cât şi din cea femeiască (cu excluderea celor din partea feminină, care sunt urmăriţi în ramura bărbătească). Pentru genealogiile medievale, o dificultate în plus o constituie – în spaţiul nostru – lipsa numelui de familie, motiv pentru care persoanele trebuie identificate pe baza informaţiilor referitoare la porecle sau la locul unde trăiesc. Alte informaţii oferite de surse se referă la dregătoriile deţinute, înrudirile menţionate, ocina/ocinele deţinute; pe baza acestora se pot alcătui fişe de neamuri sau familii. În plus, trebuie avut în vedere faptul că cei aşezaţi pe o moşie erau în general rude. De asemenea, obiceiul ca prenumele bunicilor să reapară la nepoţii de fiu ori fiică permite trasarea descendenţei unei familii.

Informaţiile necesare

Pentru a obţine aceste date avem nevoie de informaţii precise, care pot fi oferite de registrele parohiale (naştere, botez, cununie, moarte), dar şi de izvoarele diplomatice sau cele narative (hotărnicii, acte de danie ori de întărire, zapise, foi de zestre, diate sau testamente, corespondenţa, cronici), inscripţiile, lespezile funerare şi portretele murale de fondatori. Există şi iniţiative oficiale de alcătuire a unor astfel de situaţii, de care ne putem ajuta în studiile genealogice.

Din păcate, pentru spaţiul extracarpatic, registrele parohiale au apărut abia în sec.XIX, Regulamentele organice fiind cele care au impus în mod oficial folosirea registrului de stare civilă (mitrice). Destul de rar, câte cineva însemna pe vreo carte bisericească data naşterii sau morţii cuiva, de regulă a copiilor. Din păcate, nu toţi născuţii erau înscrişi la biserica locală iar unii boieri apelau la vreun episcop sau mitropolit pentru săvârşirea botezului. Pe de altă parte, nu s-au păstrat nici toate registrele de sec.XIX, mai ales cele ale altor confesiuni decât cea ortodoxă. Ceva mai multe informaţii avem după 1865, în urma reformelor lui Alexandru Ioan Cuza.

Tradiţia orală

În privinţa tradiţiei orale, trebuie spus că şi aceasta constituie o sursă de informare pentru genealogie însă trebuie folosită cu discernământ. Din păcate, pentru spaţiul nostru lipsesc titlurile sau dregătoriile ereditare, transmise în interiorul aceleaşi familii, după cum lipsesc şi documentele oficiale de înnobilare, blazoanele de familie, privilegiile de primogenitură, şi în general, informaţii care să lege numele de familie de anumite domenii. Pentru timpurile mai apropiate se

apelează la memoria urmaşilor aflaţi în viaţă şi se merge ascendent până la momentul pentru care există încă informaţia necesară.

Istoricul ştiinţei

Cea mai veche lucrare cu caracter genealogic se consideră că este un *incunabul* anonim, apărut la Strassburg, în 1486, şi în care se găseau informaţii cu privire la istoria familiilor şi a persoanelor; în secolul următor, lucrările de genealogie s-au înmulţit. Genealogia a început să se contureze ca o ştiinţă, cu principii şi norme bine stabilite, din secolul al XVII-lea, pentru ca bazele ei ştiinţifice să fie puse în secolul următor, când a fost introdusă ca disciplină universitară. O contribuţie însemnată a avut-o **Johann Christophe Gatterer**, cel care alcătuia primul manual de genealogie, pentru ca, în 1886, genealogia să se constituie ca ştiinţă de sine stătătoare, graţie strădaniilor lui **Ottokar Lorenz**. După cel de-al doilea război mondial s-a creat şi un organism ştiinţific specializat, Comisia Internaţională de Ştiinţe Genealogice şi Heraldice, afiliată la Comitetul Internaţional de Ştiinţe Istorice.

Cazul românesc

Începuturile genealogiei "culte" româneşti pot fi fixate la începutul secolului al XVIII-lea, o dată cu Dimitrie Cantemir, care întocmea genealogia familiei sale, după cum, în *Descrierea Moldovei* dădea o listă a familiilor boiereşti. În general, în Evul mediu, preocupările privind strămoşii se legau de necesitatea demonstrării drepturilor funciare; prin urmare, se încerca alcătuirea cu mare precizie a unor spiţe de neam, inclusiv pentru familiile de ţărani liberi din secolele XVIII-XIX, dintre care unele s-au păstrat în arhive. Şi cancelaria domnească putea să realizeze cercetări de natură genealogică, atunci când verifica conţinutul unor acte vechi de stăpânire.

Banul Mihai Cantacuzino s-a ocupat şi el cu studierea spiţelor de neam, alcătuind *Genealogia Cantacuzinilor,* cea mai veche lucrare de genealogie boierească păstrată, care conţine informaţii preţioase şi despre familiile înrudite cu Cantacuzinii. Contactul mai strâns cu Occidentul, din secolul al XVIII-lea, a făcut ca în spaţiul românesc să pătrundă modelul nobilimii apusene, cu blazoane şi genealogii minuţios întocmite. Astfel, un arbore genealogic, cuprinzând spiţa familiei Balş, era emis de cancelaria domnească a Moldovei, la începutul secolului al XIX-lea.

Preocupări de genealogie au avut şi Ion Ghica, Constantin Sion (alcătuieşte *Arhondologia Moldovei*, adică condica de ranguri boiereşti), B.P.Haşdeu (preocupări legate de familia Basarabilor, întemeietorii Ţării Româneşti), Octav George Lecca, care a publicat primul dicţionar genealogic românesc (astăzi, depăşit), Grigore Tocilescu, A.D.Xenopol, N. Iorga. Pentru Transilvania, lucrarea lui Ioan, cavaler de Puşcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române,* Sibiu, 1892-1895, poate fi consultată cu folos şi astăzi. În Moldova, prin eforturile directorului Arhivelor de la Iaşi apărea revista "Arhiva genealogică", în 1912.

Alţi reprezentanţi ai genealogiei româneşti au fost: N.Docan, Gh.Ghibănescu, Gh.Bezviconi (a militat chiar pentru înfiinţarea unui Institut genealogic românesc, în perioada interbelică), Şt.D.Grecianu, P.V.Năsturel, C.I.Karadja, Ioan C.Filitti, Emanoil Hagi Moscu, George D.Florescu, Stoica Nicolaescu. În 1943 se înfiinţa o asociaţie de specialitate, numită "Cercul Genealogic Român" care a reuşit editarea unui singur număr al revistei "Arhiva Genealogică Română" (în 1944). În 1949 s-a creat *Academia Internaţională de Heraldică,* cu sediul în Elveţia iar România a fost membru al acesteia încă de la început.

Exemple

Genealogia poate conduce istoricul spre o serie de explicaţii ale unor procese şi fenomene care altfel ar putea fi mai greu de înţeles. Este adevărat, fiecare individ reprezintă o personalitate originală, dar el este influenţat de mediul în care se dezvoltă (moral, social), de elementele vieţii materiale dar şi de ereditatea sa. Să luăm un exemplu din istoria universală: magnificenţa lui Ludovic al XIV-lea şi eticheta Curţii sale, care sunt departe de tradiţia franceză anterioară se poate explica şi prin faptul că mama sa, Ana de Austria, era fiica regelui Spaniei, Filip al III-lea, descinzând aşadar din orgolioşii regi de la Escorial. Aşadar, precizarea filiaţiunilor unui individ poate conduce spre explicaţii interesante.

Alteori, un arbore genealogic reprezintă însăşi schema de dezvoltare a unui stat; imperiul lui Carol Quintul reprezintă rezultatul politicii matrimoniale a Habsburgilor în secolul al XVI-lea şi era alcătuit din posesiuni moştenite de acesta, astfel: domeniile ereditare ale Habsburgilor le moşteneşte de la bunicul său dinspre tată, Maximilian, fiul împăratului Frederic al III-lea, Ţările de Jos şi provincia Franche Comptè provin de la bunica sa dinspre tată, Maria de Burgundia, fiica lui Carol Temerarul, Aragonul vine de la bunicul său dinspre mamă, Ferdinand Catolicul iar Castilia era moştenită de la bunica dinspre mamă, Isabella.

Dincolo de explicaţiile de natură socială şi de cercetarea caracterului, originii, modalităţilor de formare, evoluţiei şi dispariţiei unor categorii sociale, genealogia poate furniza şi importante explicaţii pentru istoria economică; astfel, un tabel genealogic, riguros întocmit, al unei familii burgheze poate să ilustreze, în acelaşi timp, şi evoluţia unei mari averi.

Rezultatele cercetărilor genealogice pot fi folosite şi în istoria politică din spaţiul nostru, explicând anumite acţiuni politice comune, fie ale unor boieri, fie ale unor domni înrudiţi; de asemenea, permite studierea din aceeaşi perspectivă şi a relaţiilor internaţionale. Astăzi, există tendinţa de a extinde domeniul genealogiei şi la cercetarea familiilor de orăşeni şi ţărani, nu numai a celor boiereşti sau domneşti. Şi istoria culturală se foloseşte de informaţiile furnizate de genealogist, după cum interesante analize se pot realiza în problema imigrărilor şi a amalgamărilor interetnice.

Principii

Genealogia are câteva **principii specifice** de care se foloseşte în analiza sa:

► principiul numelui, adică urmărirea filiațiilor, în funcție de perpetuarea unui nume de familie;

► principiul prenumelui, în sensul că un anumit prenume poate fi transmis de la o familie la alta, prin alianțe matrimoniale;

► principiul proprietății

► principiul generațiilor genealogice.

Metode

De asemenea, se foloseşte de două metode de cercetare:

► **metoda analitică,** care are ca scop întocmirea tablei ascendenților;

► **metoda sintetică,** prin care se poate stabili tabla descendenților.

Genealogia analizează: spițele de neam sau arborele genealogic, tabla descendenților şi tabla ascendenților. Ele se realizează pe baza înrudirilor, adică a legăturilor de sânge şi a alianței realizată în urma căsătoriei.

Arborele

Arborele genealogic reprezintă o parte a tablei descendenților, cuprinzând numai urmaşii, pe linie bărbătească, a unui strămoş comun. Reprezentarea grafică a acestuia are, de obicei, forma unui arbore, cu ramuri pornind de la un trunchi comun şi care redau filiațiunea membrilor unei familii, precum şi gradul de înrudire între aceştia.

Spița

Spița genealogică reprezintă o înşiruire (listă) a persoanelor care descind dintr-un personaj comun (succesiunea poate fi atât după tată, cât şi după mamă, directă sau lăturalnică) şi care, datorită acestui fapt, au drepturi asupra unor bunuri, respectiv asupra acelei părți care ar fi revenit personajului comun, dacă acesta ar fi fost în viață. Spre deosebire de arborele genealogic nu se redă sub forma unui copac, ci a unei liste şi are un scop, de regulă, practic, acela de a rezolva anumite probleme. În funcție de direcția investigației se realizează **tabla ascendenților** (se pleacă de la o anumită persoană în sus, către strămoşi) sau descendenților persoanei respective (care cuprinde pe toți descendenții unei persoane, bărbați sau femei, la care se adaugă soții şi soțiile acestora).

Fiecare ființă umană are 2 părinți, 4 bunici, 8 străbunici, 16 străstrăbunici etc, progresia fiind una geometrică; numerotarea ascendenților se face de la 1 în sus, bărbații având număr par şi femeile număr impar. Ascendenții pot fi prezentați vertical sau orizontal; în cazul reprezentării verticale, generațiile vor fi despărțite prin linii orizontale şi se pleacă de jos în sus. Metoda orizontală porneşte de la stânga la dreapta, liniile verticale având rolul de a despărți generațiile; în prima coloană apare subiectul cercetat, în coloana a doua sunt redați părinții, în cea de-a treia, bunicii, etc.

Genealogia descendentă

Genealogia descendentă se întocmeşte pentru urmaşii unui individ considerat strămoş comun şi care este analizat; în acest tip de analiză nu mai este valabilă progresia geometrică folosită la genealogia ascendentă, întrucât descedența unei persoane poate înregistra la un moment dat descedență pe linie masculină sau totală. Ca procedeu de numerotare se folosesc cifrele romane pentru generații şi cele arabe pentru indivizii din cadrul aceleaşi generații, numărându-se întotdeauna de la stânga la dreapta.

Metoda Stradonitz de investigare genealogică

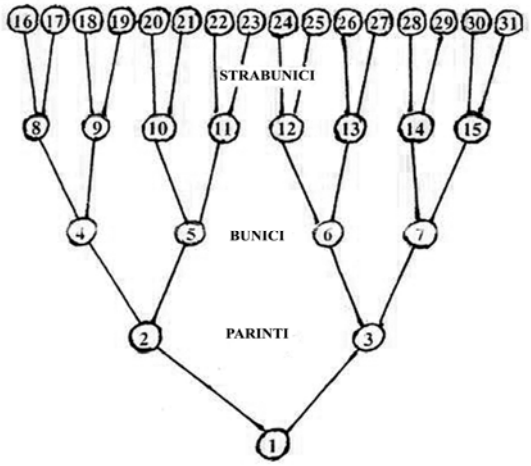

O **generație** (totalitatea indivizilor având aceeaşi vârstă şi aflați la aceeaşi distanță de un strămoş comun) din punct de vedere genealogic şi cronologic se formează la fiecare 30 de ani şi durează 65 de ani.

Spița de neam este o variantă a tablei descendenților, ea indicând succesiunea generațiilor pe linie masculină.

Test de autoevaluare 4

4.1. Menționați care este cea mai veche lucrare cu caracter genealogic.
……..

4.2. Precizați principiile specifice analizei genealogice.
……
……

4.3. Explicați diferența dintre arborele genealogic şi spița genealogică.
……
……
……
……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 101

5.7. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare

Test 1

1.1. Diplomatica generală se ocupă de studierea documentului în sine, adică analiza formală şi de conținut iar diplomatica specială studiază mediul în care a fost creat şi s-a păstrat documentul.
1.2. Cancelarii ale târgurilor şi oraşelor, ale mitropoliilor, episcopiilor, parohiilor sau mănăstirilor, ale marilor boieri.
1.3. diplomatic, proveniență, scop, mod de prezentare, forma de redactare, conținut, forma de transmitere
1.4. protocolul (inițial şi final) şi textul sau contextul

Test 3

3.1. Stema formată din scut şi mobile (*arme*); Legenda; Ornamentele; Alte elemente - semnul crucii, coroana, pavilionul *,* tenanții (suporți)
3.2. Mărime, formă, tipul sigilar, procedeul de folosire, locul unde erau aplicate, culoare, proveniență.

Test 4

4.1. Un *incunabul* anonim apărut în 1486 la Strassburg
4.2. Principiul numelui, principiul prenumelui, principiul generațiilor genealogice, principiul proprietății
4.3. Arborele genealogic reprezintă o parte a tablei descendenților, cuprinzând numai urmaşii, pe linie bărbătească, a unui strămoş comun în timp ce spița genealogică reprezintă o înşiruire) a tuturor persoanelor care descind dintr-un personaj comun şi care au drepturi asupra bunurilor care ar fi revenit personajului comun. Spre deosebire de arborele genealogic nu se redă sub forma unui copac, ci a unei liste şi are un scop, de regulă, practic, acela de a rezolva anumite probleme.
Notă: ***În cazul în care nu ați răspuns corect la două dintre aceste întrebări restudiați capitolul 5.6. şi bibliografia indicată.***

5.8. Bibliografie

N.Edroiu, *Introducere în ştiințele auxiliare ale istoriei,* Cluj, 1999, p.45.

Dicționar al ştiințelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, Bucureşti, 1982, 268 p.

5.9. Lucrare de verificare 4

Pe baza textului de mai sus, alcătuiți un plan de cercetare cu subiect genealogic plecând de la datele anagrafice ale propriei familii. Sugestie: realizați întâi o serie de interviuri cu membrii familiei dumneavoastră, consultați apoi arhive familiei şi alte acte din arhivele publice sau private.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 3 pagini

b. se trimite prin poştă tutorelui.

c. se foloseşte în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:
- claritatea exprimării şi absența formulărilor nesigure,
- şirul logic al argumentelor,

Unitatea de învățare Nr. 6

ŞTIINȚELE AUXILIARE MINORE SPECIFICE CERCETĂRII ÎN CADRUL MUZEULUI

Cuprins Pagina

6.1. Obiectivele unității 104
6.2. Muzeologia 104
6.3. Epigrafia 114
6.4. Heraldica 116
6.5. Numismatica 122
6.6. Metrologia 128
6.7. Vexilologia 131
6.8. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare 133
6.9. Bibliografia 133
6.10. Lucrare de verificare 134

6.1. Obiective

- Familiarizarea cu bagajul conceptual specific ştiinţelor auxiliare respective
- Realizarea tematicii şi scenografiei unei expoziții.
- Descifrarea unui blazon, atribuirea şi datarea lui.
- Recunoaşterea tipurilor monetare.
- Transformarea unor unități de măsură şi greutate din trecut în sistemul actual.

6.2 Muzeologia

Definiție

Termenul muzeologie în sens extensiv reprezintă tehnica muzeografică. Muzeologia (ştiința muzeului) se diferențiază de muzeografie, care reprezintă punerea în aplicare a principiilor de ordin general în realizarea concretă a unei muzeu sau expoziție. Azi distingem între **muzeologia obiectului** (în care modul de funcționare şi prezentare a muzeului este bazat pe obiect) şi **muzeologia ideii** (care se bazează pe cunoaştere, obiective, pe concepte).

Muzeologia punctului de vedere

Cea de-a doua formă a fost posibilă o dată cu intrarea muzeului în era comunicării şi a media, aşadar este rezultatul progresului muzeologic. Muzeologia ideii nu elimină obiectul dar îl pune în serviciul ideii, al unui mesaj (de cunoaştere sau un principiu de prezentare); forma sa de prezentare este interactivitatea. Dezvoltarea muzeologiei contemporane a impus o nouă formă tehnologică, **muzeologia punctului de vedere;** aceasta are ca obiectiv principal vizitatorul, căruia i se oferă mai multe puncte de vedere, scopul fiind ca acesta să evolueze. În muzeologia punctului de vedere, expoziția face din vizitator actorul principal. Noile tendințe în muzeografia universală se referă la

două paliere: concepția teoretică de selecție tematică a expunerii şi forma ambientală de prezentare a obiectelor (arhitectură, mobilier, sisteme de iluminare). Au apărut, de asemenea, noțiuni ca "industrie muzeală" şi "business muzeal". Totuşi, deşi a crescut numărul muzeelor şi rolul acestora în societatea contemporană, se consideră că muzeologia a intrat într-o criză de concepte.

Istoricul ştiinței

Termenul de muzeografie este atestat încă din 1727, când a apărut la Hamburg o lucrare, în limba latină, destinată în special iubitorilor de artă şi care se numea *Muzeografie.* Autorul era Gaspar Neickel şi el dădea o serie de sugestii privind organizarea unui muzeu: alegerea clădirii, climatul adecvat pentru depozitarea colecțiilor, cu respectarea unor condiții minimale de conservare. Obiectele expuse în muzee erau împărțite în 2 categorii: *naturalia* şi *curiosa artificialia* (în această categorie intrau operele de artă). În acel moment, noțiunea de muzeu se referea doar la clădirea care adăpostea o colecție destul de eterogenă (floră, faună ale diferitelor regiuni şi mărturii contemporane). Aşadar, muzeul era un fel de depozit care organiza expoziții după criterii subiective şi aleatorii, şi nu ca rezultat al muncii de cercetare. Abia din 1883 muzeologia se impunea ca o ştiință de sine-stătătoare.

În spațiul nostru, termenul **muzeu** este folosit pentru prima dată de către Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor*, cu sensul de "cămări unde stau la citeală sau la învățătură", aşadar, ca locuri de studiu, aşa cum erau în acel moment şi în Europa.

6.2.1 Istoricul muzeelor

Acumulările de obiecte prețioase sunt atestate încă din preistorie, chiar din neolitic, după cum o dovedesc tezaurele descoperite; aceste acumulări de piese erau legate şi de temple, după cum ulterior, vor apărea în jurul bisericilor creştine. Termenii "museion" (în limba greacă) şi "museum" (în limba latină) erau folosiți în Antichitate pentru acele locuri în care se adunau filosofii şi învățați; ele cuprindeau şi colecții, săli de anatomie, parcuri zoologice şi botanice şi constituiau, în egală măsură locuri unde se putea face cercetare. Cel mai cunoscut exemplu de astfel de clădire este museionul din Alexandria întemeiat de Ptolemeu Soter (colecțiile artistice ale dinastiei Ptolemeilor erau însă păstrate în palate).

Antichitate

În antichitatea greacă au existat depozite de opere de artă, aşa-numitele *thesaurus* care reprezentau mici monumente (capele) în împrejurimile templelor, unde erau păstrate şi protejate acele daruri care nu erau expuse în templu. De asemenea, au existat, tot în antichitatea greacă, galerii de pictură, numite *pinacoteci,* termen care s-a păstrat până azi şi provine din grecescul *pinas*. O astfel de pinacotecă a existat la Atena, pe Acropole (în aripa nordică a Propileelor), unde în secolul V î.Hr. se expuneau picturile celebre.

În lumea antică, muzeul coexistă cu biblioteca, în sensul că bibliotecile erau decorate cu statui ale personajelor celebre; un exemplu în acest sens îl constituie celebrul palat al împăratului Hadrian, construit la Tivoli (25 km de Roma), unde cele două biblioteci (una cu manuscrise greceşti, cealaltă cu latine) conţineau şi statui numeroase cu scurte **inscripţii** de caracterizare a personajului.

La Roma au existat şi colecţii ale unor patricieni sau chiar ale statului; în epoca Imperiului, marile colecţii (cuprinzând capodopere ale artei greceşti şi romane) erau uneori expuse în pieţe şi grădini, teatre, temple, şi alte locuri publice pentru a demonstra puterea împăraţilor şi a stârni admiraţia (multe erau prăzi de război). Templul Concordiei, de la poalele Capitoliului, unde exista o colecţie importantă de statui, tablouri, geme, bijuterii, era supravegheat de custozi, care erau şi ghizi pentru public. Intelectualii şi oamenii de artă vor cere ca tezaurele imperiale să devină locuri publice, pentru a putea fi admirate de public, punându-se, astfel, bazele muzeului-colecţie.

Evul Mediu

Tezaurizarea a continuat şi în Evul mediu, la nivel laic şi ecleziastic, Renaşterea contribuind esenţial la preţuirea valorilor Antichităţii. Marile catedrale îşi construiesc săli de mici dimensiuni pentru păstrarea tezaurului iar mănăstirile strâng în aşa numitele **clisiarniţe** o serie de piese valoroase, multe dintre ele împodobite cu camee antice.

În Europa occidentală şi mai ales în Italia apar acum şi colecţii particulare; se pare că cea mai veche astfel de colecţie datează de la sfârşitul sec.XII, când cardinalul Giordano Orsini crea la Roma, un cabinet de antichităţi, transformat apoi în muzeu public.

În această perioadă, termenul **muzeu** este folosit pentru a defini o colecţie de obiecte rare şi preţioase adunate de principii Renaşterii, mai întâi în Italia şi apoi în restul Europei. Astfel, colecţia de manuscrise şi geme a lui Lorenzo Magnificul purta numele de *Museo dei codici e cimeli artistici.* Alături de aceste bunuri, în secolul XV încep să apară şi tapiserii şi picturi flamande, fildeşuri, covoare orientale, stampe, instrumente muzicale, sculpturi antice sau în spiritul antichităţii.

Renaşterea

Începând cu secolul al XVI-lea, cadrul colecţiilor muzeale începea să se lărgească prin includerea şi a altor domenii, în afara operelor antice; colecţiile au acum un caracter universal şi eterogen în Italia, Franţa, Germania şi se generalizează gustul pentru astfel de colecţii erudite dar şi eclectice, pentru cercetarea preţiosului, raritătilor dar şi monstruosului. Apar, prin urmare, cabinetele de curiozităţi, în care alături de statui romane se găseau obiecte preistorice sau etnografice, unele dintre ele de pe alte continente, după cum în jurul acestor cabinete îşi fac loc preocupările de ştiinţe ale naturii, cu pavilioane pentru observaţii astronomice, experienţe şi cercetări de alchimie, colecţionare de fosile ori de roci deosebite. Tot acum lua naştere **Muzeul istoric,** care acorda atenţie personalităţilor şi cuprindea efigii monetare ale împăraţilor, portrete ale poeţilor, filosofilor; acest tip de muzeu apare în Italia, ca şi **muzeul de antichităţi.**

Epoca modernă

Unele muzee, organizate pe lângă universităţi, vor deveni laboratoare de studiu, aşa cum se întâmpla în Elveţia, Olanda, Anglia. La Oxford se crează Ashmolean Museum cuprinzând colecţii de ştiinţele naturii, geologie, arheologie; muzeul era deschis oficial în 1683 (în 1714 se tipărea primul regulament de vizitare). Prima mare **instituţie muzeală modernă** a fost creată tot în Anglia: British Museum, în 1753, prin reunirea mai multor colecţii. Statutele sale arătau că este o instituţie naţională, destinată savanţilor şi studenţilor britanici sau străini, în scopul cercetării (**instituţie de cercetare ştiinţifică**).

Muzeul public

Bazele muzeografiei moderne se vor pune însă în Franţa, ca urmare a activităţii enciclopediştilor, a spiritului Luminilor şi a Revoluţiei franceze, trecându-se la organizarea sistematică a colecţiilor, conservarea şi restaurarea lor. Noua formulă muzeistică era cea a **muzeului public***,* ca reacţie la caracterul secret şi privilegiat al colecţiilor particulare de până atunci; urmare a acestei orientări de deschidea, în 1791, Muzeul Luvru. Apariţia conceptului de muzeu public a avut drept consecinţă proiectarea unor clădiri şi spaţii care să poată adăposti un public numeros. De asemenea, se gândesc spaţii speciale pentru tipurile de obiecte expuse şi se modernizează iluminatul sălilor.

Muzeul Luvru - Paris

Muzeul este o parte importantă din expresia culturală europeană modernă, de aceea, în prima parte a secolului al XIX-lea, numărul muzeelor de istorie, artă, etnografie şi a muzeelor naţionale a fost în continuă creştere.

Spaţiul românesc

Cel mai vechi muzeu constituit în spaţiul românesc se datorează baronului Brukenthal, care şi-a constituit, în 1796, o galerie în palatul său de la Sibiu, unde îşi prezenta colecţiile. În 1817, această colecţie era deschisă publicului sub forma unui muzeu ce reprezenta expresia epocii (barocul), având un aspect eterogen: tablouri, monede, argintărie, manuscrise, piese arheologice şi mineralogice. Cam în aceeaşi perioadă, episcopul de Oradea îşi construia un palat, în stil baroc, care adăpostea o galerie de tablouri şi o bibliotecă. Apoi, în perioada 1800-1864, în Principate, sunt atestate 11 muzee, pentru ca până la 1900 să mai apară alte 13 muzee noi.

Muzeul Bruckhental - Sibiu

Muzeul național

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se va constitui şi în spațiul românesc un **muzeu național,** din inițiativa lui Al.Odobescu şi cu sprijinul domnitorului Al.I.Cuza; el se numea *Muzeul național de antichități* şi grupa colecțiile existente la Bucureşti din vremea lui Ghica, plus alte piese, totul sub o nouă formă de expunere. Scopul muzeului era de a ilustra cultura din spațiul românesc începând cu preistoria, prin piese arheologice, opere de artă, stampe, desene, copii după picturi. Muzeul (care cuprindea în prima fază mai ales colecții de ştiințele naturii) era adăpostit la Colegiul Sf.Sava şi se afla sub îngrijirea Eforiei Şcoalelor.

Ulterior, vor apărea şi muzeele etnografice în aer liber (Muzeul Satului apare în 1936), apoi, galeriile de artă națională, primele muzee memoriale şi cele cu profil de istorie a ştiinței şi tehnicii. În perioada 1940-1945, existau în România 50 de unități muzeale, a căror evoluție a continuat şi după război, când numărul lor a crescut şi s-a diversificat tipologia acestora.

Muzeul Satului - Bucureşti

Muzeele reprezintă instituții majore în cultura contemporană; ele sunt un subsistem al culturii naționale, simbolizând identitatea culturală a unei comunități, un spațiu al discursului public. Totuşi, muzeul şi-a păstrat şi rolul de tezaurizare, conservând obiecte rare şi valoroase.

Funcțiile muzeului

Prin urmare, muzeul actual este o instituție ştiințifică cu caracter pluridisciplinar care cercetează conservă şi valorifică, pentru un public larg, patrimoniul (documentar, cultural) aflat în păstrare. Funcția ştiințifică a muzeului se concretizează în cercetarea realizată asupra propriului patrimoniu, referitoare la datarea şi interpretarea acestuia; totodată muzeele realizează săpături arheologice, contribuind la sporirea acestui patriomoniu. Se întreprind cercetări şi în domeniul teoriei şi practicii muzeale, puse în circulație în cadrul publicațiilor specifice muzeelor.

De asemenea, muzeul are şi o funcţie instructiv-educativă, prin urmare, trebuie avut în vedere faptul că el devine astfel, o instituţie cu o mare responsabilitate socială şi istorică (poate deforma adevărul şi mințile sau poate deteriora piesele până la distrugerea sau dispariția lor). Totodată, muzeul trebuie să fie o instituţie vie şi în permanență mişcare (raportare al gustul publicului, la experimentele altor muzee, colecționare de noi obiecte, permanentă cercetare şi restaurare), în caz contrar, el devenind o simplă colecție fără un mesaj de transmis.

În secolul XX s-a pus tot mai mult accentul pe conservarea şi restaurarea bunurilor de cultură, avându-se în vedere atât artefactele din muzee cât şi monumentele.

Organisme internaționale

Există organisme internaționale specializate care se ocupă de această problemă, organisme nonguvernamentale ale UNESCO: ICOM (Consiliul Internațional al Muzeelor, cu sediul la Paris şi care cuprinde comitete specializate pe muzee de istorie, de artă; România a aderat în 1958 la acest organism, fondat în 1947), ICOMOS (Consiliul Internațional al Monumentelor şi Siturilor, cu sediul la Paris), ICCROM (Centrul Internațional pentru conservarea şi restaurarea bunurilor culturale cu sediul la Roma); scopul acestora este de a opri procesul de distrugere a patrimoniul cultural artistic precum şi valorificarea acestuia în vederea atragerii unui public tot mai numeros şi mai diversificat (ca gust, educație, vârstă etc). Conservarea pieselor muzeale şi a monumentelor presupune protejarea în fața unor factori naturali care pot avea efecte distrugătoare: lumină, umiditate, schimbările bruşte de temperatură, vânt, compoziția chimică a aerului, adică poluarea.

Expozițiile

Imaginea muzeului pentru public are două componente: **expoziția de bază** (ca formă tranzitorie de prezentare a colecțiilor) şi **expozițiile temporare** (care valorifică şi mare parte din acele obiecte de rezervă, păstrate în depozite special amenajate, unde acestea se pot şi studia). De asemenea, muzeul cuprinde spații cu funcționalitate diversă: spații de expunere, depozitare, ateliere de restaurare, săli destinate studiului, cercetării (biblioteca, de pildă), săli de spectacol sau audiții, săli de conferințe şi de proiecții pentru filme, ateliere experimentale, restaurant, magazin de suveniruri, de cataloage şi diverse publicații. În general, se consideră că cel puțin 50% din volumul general al clădirii trebuie acordat serviciilor interne ale muzeului (patrimoniu-evidență, arhivă de fotografii şi clişee, cercetare, bibliotecă, restaurare-conservare, administrativ, tehnic). Atelierele şi depozitele trebuie grupate în funcție de natura obiectelor: metale, textile, ceramică, hârtie, lemn. Există şi spații destinate serviciilor administrative interne, cum ar fi birourile cercetătorilor, muzeografilor, serviciul evidență, femeile de serviciu, dar şi spații pentru servicii administrative externe (garderobă, restaurant, cofetărie, grup sanitar, loc pentru fumat).

De asemenea, azi, muzeele nu expun numai propriul patrimoniu dar participă şi la organizarea de expoziții alături de alte muzee, găzduieşte expoziții itinerante, după cum organizează şi ele astfel de

expoziții itinerante. În plus, muzeele organizează conferințe-şcoală cu elevi, studenți sau adulți precum şi ateliere experimentale (care sunt şi cele mai spectaculoase, din punctul de vedere al publicului).

Evidența muzeală

Muzeele şi-au creat şi mijloacele necesare ținerii evidenței bunurilor culturale; fiecare obiect de muzeu sau monument trebuie să posede o fişă ştiințifică ce cuprinde informații privind materialul, datarea, stilul, tipologia, dimensiunile, autorul, numărul de inventar, forma juridică de păstrare în cadrul muzeului (aparține muzeului sau este doar în custodia acestuia), locul de păstrare în muzeu, precum şi starea de conservare. Fişele sunt apoi grupate pe criteriu istoric, cronologic, artistic, topografic sau al provenienței.

6.2.2. Clasificarea muzeelor

Clasificarea muzeelor

Muzeele sunt structurate tipologic în funcție de domeniul pe care îl ilustrează exponatele sale; prin urmare, avem de-a face cu muzee de istorie, de artă, ştiințe şi tehnică, ştiințele naturii sau etnografice. De asemenea, în ultimul timp, sunt tot mai numeroase muzeele organizate în aer liber, ca şi casele memoriale. Muzeele de istorie sunt şi ele foarte diversificate: muzeul național, muzeul regional sau al unui oraş, muzee organizate pe lângă cetăți, castele, diverse instituții. Există şi muzee militare, de istorie a culturii sau de istoria agriculturii.

6.2.3. Spațiul muzeal. Organizarea exponatelor

Muzeul actual trebuie să fie o construcție funcțională care să corespundă scopurilor propuse şi specificului obiectelor expuse. Principiile de bază ale unei astfel de construcții sunt: simplificarea la maximum a decorației interioare şi exterioare; interzicerea folosirii la construcție a materialelor inflamabile (mai ales, lemnul), realizarea de deschideri largi care să faciliteze trecerea de la o sală la alta, spații mobile şi funcționale, care să aibă în vedere posibilitatea extinderii muzeului, sisteme de alarmă contra incendiilor, aşezarea construcției la distanță de surse de poluare. Există şi muzee care sunt înconjurate de un spațiu exterior destul de larg, care să le permită expunerea în aer liber a acelor piese la care aceasta este posibilă: sculpturi şi fragmente de arhitectură, construcții țărăneşti.

Regulile expozițiilor

Expoziția de bază a unui muzeu se realizează ca urmare a unei selecții riguroase, determinată de tematica şi patrimoniul muzeal. Expoziția de bază reprezintă o formă de expunere permanentă, cu o durată care depinde de dinamica cercetării şi a personalului muzeal, de cerințele publicului precum şi de cantitatea de piese din depozitul muzeului; în principiu, ea ar trebui să aibă o durată de viață de circa 10-20 ani (într-un sistem economic activ). Expoziția de bază prezintă însă doar o mică parte din patrimoniul unui muzeu. În multe muzee expunerile sunt cele numite de tip sandwich, adică cu scopul de a prezenta cât mai mult material, ceea ce duce la înghesuire şi, în final, la

probleme de conservare sau de percepere fidelă din partea publicului. Trebuie de asemenea, avut în vedere că fiecare sală are unul sau mai multe spaţii de interes major, care trebuie stabilite din momentul proiectării expoziţiei, chiar dacă ele se pot modifica pe parcursul amenajării. Aceste centre se definesc prin anumite obiecte simbol, în jurul cărora gravitează celelalte.

În cazul expoziţiei temporare, trebuie avut în vedere că nu există un spaţiu creat dinainte şi că acesta trebuie amenajat şi adaptat nevoilor specifice. Totuşi, acest spaţiu condiţionează în ultimă instanţă chiar reuşita expoziţiei, ajutând sau obturând mesajul ei. Un obiect privit din cel mai bun unghi, cu cea mai bună lumină, fundal sau ambient se recomandă singur iar privitorul nu are nevoie de eforturi speciale pentru a înţelege mesajul. Expoziţiile temporare sunt cele mai frecvente, ele au rolul de a menţine treaz interesul publicului, prin scoaterea la vedere şi a unor piese aflate în depozite. Ele se bazează şi pe politica de permanentă sporire a colecţiilor muzeale, prin diverse achiziţii. De asemenea, se bazează pe intuirea aşteptărilor publicului, prin folosirea sondajelor de opinie sau a chestionarelor.

Tematica

Primul pas în realizarea unei expoziţii este alcătuirea tematicii, adică organizarea teoretică a materialului după o anumită idee, care va fi demonstrată şi ilustrată prin obiectele alese. Expoziţiile permanente pot expune mai multe astfel de teme sau idei, pe când cele temporare, sunt axate, de obicei, pe o singură temă, legată de o comemorare, eveniment cultural sau stabilită funcţie de materialul din depozit, ori de o descoperire arheologică. Expoziţia de bază atrage interesul publicului o perioadă limitată de timp, după care vizitatorii vor fi doar turiştii. De aceea, a apărut formula expoziţiei temporare, care înviorează activitatea muzeului şi trezeşte interesul publicului. Durata unei expoziţii temporare este de 1-6 luni, în funcţie de importanţa temei, caracterul pieselor expuse, spaţiul rezervat expoziţiei. Expoziţiile temporare au rolul de a stimula cercetarea într-un muzeu şi de a pune în circuitul ştiinţific un număr cât mai mare de obiecte existente în depozite (de multe ori prea puţin sau deloc cunoscute) sau oferă publicului posibilitatea de a cunoaşte sub toate aspectele o problemă, o personalitate etc. Cataloagele elaborate cu ocazia acestor expoziţii devin instrumente de lucru valoroase pentru specialişti. De asemenea, cu ocazia organizării acestor expoziţii se pot experimenta noi idei de expunere.

6.2.4. Etapele realizării tematicii unei expoziţii

Etapele realizării tematicii

► culegerea întregului material informativ privind tema pe care doriţi să o ilustraţi în expoziţie (obiecte din patrimoniul muzeului ori din alte colecţii şi informaţii documentare).

► gruparea într-un sistem coerent a tuturor materialelor, după anumite criterii sau idei, subordonate temei centrale; stabilirea problemelor mai importante (care vor fi accentuate) şi a celor secundare (mai estompate).

► selecţionarea obiectelor şi documentelor realizând schema

generală şi planul de expunere.
► adaptarea la spațiul existent a planului ideal întocmit; de multe ori, aceasta necesită o revizuire şi selecționare a obiectelor.
► întocmirea planului definitiv de expunere, în cele mai mici detalii, eventual realizarea de machete cu fotografiile exponatelor.
► stabilirea exactă a tuturor elementelor auxiliare (fotografii, diapozitive, hărți, desene, texte); amplasarea lor exactă, dimensionarea în raport cu obiectele

Iluminatul

O problemă a expunerii în muzee ține de contradicția dintre nevoia de lumină în prezentarea exponatelor şi efectele ei dăunătoare asupra lor. În general, se preferă folosirea luminii artificiale, mai puțin dăunătoare decât cea naturală şi care poate prelungi programul de vizitare a muzeului; în plus, ea poate fi dirijată şi dozată pentru a accentua anumite piese sau pentru a estompa altele ori pentru a izola piesele spectaculoase. Izvorul luminos nu trebuie aşezat la o distanță mai mică de sfertul înălțimii peretelui, pentru ca punctele supraluminate să apară pe suprafață iar umbra să cadă pe partea de jos. Suprafața pereților de sticlă ai vitrinelor reflectă lumina, de aceea se recomandă dispunerea lor pe un plan înclinat, evitând ca lumina să-l orbească pe vizitator. Există un iluminat general, din plafon şi iluminat pentru fiecare vitrină sau piesă. În ultimul timp s-a renunțat la folosirea becurilor care dau o lumină caldă şi destul de galbenă în favoarea lămpilor sau spoturilor cu neon şi halogen care dau o lumină rece, mult mai propice pieselor. Se folosesc spoturi reglabile şi echipate cu geam filtrant.

Conservarea

Altă problemă a expunerii este legată de conservarea pieselor; mijloacele de suspendare, prindere şi fixare cu suporturi de metal, plexiglas sau alte materiale rezistente trebuie să aibă în vedere ca piesa să fie bine fixată, să nu alunece, să nu se deterioreze datorită îndoirii sau prinderii forțate.

Obiectele expuse trebui să se armonizeze între ele, sub raportul formei, coloritului, stilului, a folosirii fondului adecvat; culoarea poate pune în valoare sau estompa obiectul.

Elemente complementare

De asemenea, obiectele dintr-o expoziție trebuie legate între ele cu ajutorul elementelor complementare: copii, facsimile, diapozitive, desene, texte explicative, hărți, diorame. Integrarea materialului auxiliar într-o expoziție este o problemă de măsură, bun gust dar şi de cunoaştere a unor reguli. Folosirea în exces a materialului documentar prezintă riscul de a pune în umbră obiectele originale, mai ales în cadrul muzeelor de istorie, unde există tentația de a explica amănunțit unele evenimente. Prezența în număr prea mare a acestui material documentar poate obosi vizitatorul, pierzând din vedere ansamblul din cauza detaliilor. În general, trebuie avut în vedere ca designul expoziției să sugereze traseul logic şi circuitul vizitatorului, să explicitează mesajul şi să pună în valoare exponatele.

Texte şi etichete

Textele şi etichetele explicative sunt de mai multe feluri:

► texte care prezintă ideea fundamentală a expoziției;

► texte referitoare la un eveniment, personalitate, monument, stil, etapă;

► text explicativ pentru o grupă de obiecte din aceeaşi familie, care înlocuieşte etichetele individuale;

► eticheta pentru un singur obiect.

Repartiția şi dispunerea, proporția, modul în care sunt scrise, materialul şi culoarea se discută cu arhitectul şi graficianul şi se raportează permanent la tipul obiectelor expuse şi la ansamblul expoziției. Aceste etichete trebuie să fie clare, concise, citețe, discrete, să nu intre în concurență cu obiectul sau să îl acopere. Ele se realizează pe materiale transparente (plexi, sticlă) folosind o culoare contrastantă sau pe hârtie. Se pot aşeza alături de obiect, fie direct pe suprafața vitrinei, fie pe un mic suport tot din plexi; etichetele nu se lipesc şi nu se sprijină pe obiect. Se pot fixa pe fundalul vitrinei, pe un panou sau perete. Textele trebuie însoțite şi de o traducere într-o limbă de circulație sau chiar două. În locul etichetelor explicative largi se pot folosi şi monitoare care să prezinte figuri, explicații, filme diverse.

La intrarea în muzeu mai există etichete care prezintă planul expunerii, circuitul, împărțirea pe colecții, departamente sau galerii. Altele se referă la locul sălilor de proiecție şi conferință sau la expoziții temporare; de asemenea, se indică casa de bilete, garderoba, standul de cărți, restaurantul.

Afişul

O expoziție are nevoie şi de un afiş: culoarea, textul şi ilustrația trebuie să atragă atenția vizitatorului încă din stradă, de la mare distanță. Se folosesc unul sau mai multe panouri de mari dimensiuni, cu afişele expo şi cu litere mari colorate, contrastând cu fondul. Textul trebuie să cuprindă titlul, durata şi programul de vizitare.

Test de autoevaluare 1

1.1.Precizați când şi în ce context este atestat pentru prima oară termenul de muzeu în Occident . Dar în spațiul românesc ?

.....

.....

1.2. Menționați factorii naturali care pot avea efecte distrugătoare asupra pieselor muzeale.

……

1.3. Indicați elementele complementare pentru obiectele dintr-o expoziție.

……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.3. Epigrafia

Definiție

Termenul epigrafie provine din grecescul “épi” (deasupra) şi “graphi” (scriere) şi se referă la studierea inscripțiilor de pe material dur, precum piatra, metalul, ceramica, cărămida, osul, lemnul. Totuşi, nu include şi studiul monedelor, medaliilor şi sigiliilor, întrucât acestea sunt analizate de discipline auxiliare distincte. Există autori care consideră că epigrafia ar trebui să cuprindă în aria sa de analiză şi textele brodate pe textile sau cele de pe ziduri (graffiti, picturi). În schimb, epigrafia interpretează din punct de vedere istoric şi artistic monumentele pe care s-a realizat scrierea. Ea se află în strânsă legătură cu paleografia, din care s-a şi desprins, şi cu bibliologia (pentru partea de istorie a scrisului).

Istoricul ştiinței

Cele mai vechi atestări ale preocupărilor de epigrafie sunt destul de vechi şi încep cu Herodot (secolul V înainte de Hristos). Epigrafia s-a constituit ca ştiință în secolul al XIX-lea, când au apărut şi marile colecții (corpusuri) de inscripții antice greceşti şi latine: *Corpus Inscriptionum Graecarum* (CIG) cuprinzând 9926 de inscripții cu un studiu introductiv şi *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL), publicat sub egida Academiei din Berlin şi la care s-a lucrat circa un secol. Bazele teoretice ale epigrafiei au fost puse în lucrarea lui Solomon Reinach, *Traité d'épigraphie grecque,* Paris, 1885 iar publicația internațională specializată în domeniul epigrafiei este **Année Épigraphique,** care apare la Paris.

Modalități de realizare

Modalitățile de realizare a textului epigrafic erau:

► pentru piatră, prin săpare şi excizie (realizare în relief), mai ales în Antichitate

► pentru metal, prin incizie, excizie şi gravare

► pentru lemn, prin pictare şi sculptare

► pentru textile, prin țesere şi brodare; ultimele trei categorii de suporturi pentru scriere fiind folosite în Evul mediu şi ulterior.

Inscripțiile se realizau pe suportul dur cu ajutorul dălții, punctoriumului, pensulei, cuțitaşului sau acului, în funcție de tipul suportului de scris. Pentru scriere s-au folosit mai multe tipuri de semne grafice:

Semne grafice

► capitală, la care ductul literelor este drept, cu colțuri ascuțite

► minusculă şi gotică, în Evul mediu.

Epigrafia chirilică urmează tipul de scriere specific epocii, adică uncial, semi-uncial sau cursiv.

În funcție de alfabet, limbă şi epoca istorică în care s-au realizat textele, epigrafia cunoaşte trei ramuri principale: epigrafie greacă, latină şi medievală. Aceasta din urmă se studiază cu ajutorul mai multor alfabete: grec, latin, chirilic, arab, turco-osman, etc.

Există mai multe categorii de texte care puteau fi săpate pe material dur: legi, decrete, hotărâri, acte administrative, înțelegeri, contracte, acte de interes particular, texte funerare.

Clasificare inscripțiilor

Inscripțiile antice pot fi clasificate astfel:
- ► acte publice (legi, decrete, diplome militare)
- ► acte private
- ► inscripții onorifice
- ► inscripții funerare
- ► inscripții gravate pe edificii
- ► borne miliare

Epigrafistul are în vedere abrevierile, forma scrisului şi limba, în scopul datării inscripțiilor şi a stabilirii autenticității lor. De asemenea, are nevoie de cunoştințe cu privire la epocă, situația socio-economică, politico-instituțională, culturală, istoria scrisului, istoria artei, pentru a încadra informația istorică oferită de monumente în contextul a ceea ce se cunoştea deja.

Informații necesare

Corpusurile realizate de epigrafişti cuprind inscripțiile ordonate pe criteriul cronologic şi geografico-topografic. Pentru fiecare inscripție trebuie date o serie de informații: anul, luna, ziua, clasa din care face parte inscripția, cine a ridicat monumentul şi alte date existente despre acesta (materialul, dimensiunile lui şi ale suprafeței pe care s-a redat inscripția, tehnica de realizare), dimensiunea literelor, tehnicile de redare a acestora (relief, gravare, săpare) şi instrumentele folosite, interpretarea scenelor figurative, condițiile descoperirii şi starea în care a fost aflat, locul unde se păstrează inscripția, reproduceri foto, urmate de transcrierea în limba şi cu alfabetul din text, apoi de traducerea românească şi de comentarea şi inserarea bibliografiei inscripției (publicări anterioare, traduceri, referiri). În cazul metalelor sau textilelor, se pot realiza şi analize privind compoziția chimică şi proprietățile fizice ale suportului scrierii. Epigrafistul trebuie să colecteze şi o serie de texte epigrafice copiate de cercetători mai vechi şi care nu se mai păstrează până astăzi, pe care să le analizeze critic.

Test de autoevaluare 2

2.1. Asociați următoarele modalități de realizare a textului epigrafic cu materialul respectiv:
a. săpare - .....; b. excizie - .....; c. gravare -.....; d. pictare - .....; e. brodare - .....;

2.2. Enumerați tipurile de inscripții antice.
.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.4. Heraldica

Heraldica este acea ştiinţă auxiliară a istoriei care se ocupă cu compunerea şi explicarea stemelor ţinuturilor, oraşelor, familiilor nobile, feţelor bisericeşti, ale unui stat sau unitate administrativă, adică cu explicarea figurilor heraldice de pe scut şi a caracteristicilor acestora, prin studierea şi descifrarea simbolurilor şi devizelor de pe scut. De asemenea, se ocupă cu descrierea şi împărţirea scutului, cu interpretarea culorilor sau smalţurilor, precum şi cu istoricul şi terminologia emblemelor şi studiază normele de drept cu privire la folosirea stemelor sau blazoanelor.

Componente

Heraldica se compune din două mari părţi:

► **ştiinţa heraldică** care cuprinde principiile teoretice conform cărora se poate întocmi o stemă cu toate elementelor ce o compun, şi istoricul alcătuirii acestei steme;

► **arta heraldică** care reprezintă realizarea practică a unui armorial, prin transpunerea principiilor teoretice; de asemenea, studiază evoluţia iconografică a respectivei steme.

Arta heraldică a cunoscut o mare dezvoltare în timpul Cruciadelor şi a perioadei clasice a turnirurilor, deşi a existat, se pare, încă din preistorie, în timp ce ştiinţa heraldică s-a afirmat în secolele XIX-XX.

Ştiinţe conexe

Heraldica se află în strânsă legătură cu sigilografia, căreia îi împrumută principiile şi terminologia (armele de pe scut sau din câmpul sigilar sunt descrise cu ajutorul heraldicii) şi cu genealogia. De asemenea, se foloseşte la rândul său de paleografie şi numismatică, istoria artei (iconografie).

Surse

Sursele de informare pentru heraldică sunt sigiliile, monedele, monumentele, pietrele tombale, piesele de mobilier, scrisorile de înnobilare, diplomele şi atlasele cu reprezentări ale armoriilor alcătuite în Evul Mediu.

Scurt istoric

Cele mai vechi informaţii despre blazoane datează din secolul X, cu ocazia concursurilor organizate la Göttingen de către Henric Păsărarul, duce de Saxa (devenit ulterior împărat al Germaniei); la acestea turniruri se foloseau bucăţi de stofă având rolul de blazon sau stemă. În timpul cruciadelor, obiceiul folosirii acestor bucăţi de stofe distinctive se va generaliza şi se va dezvolta după reguli precise. Acum, se pare că s-au folosit şi primele simboluri heraldice: lei, vulturi, cruci, mierle, şerpi, monştri. Într-o primă etapă, cuprinzând secolele XI-XII, reprezentările s-au aflat direct pe scut, apoi, în secolele XIII-XV (perioada de apogeu în evoluţia stemelor şi a blazoanelor), se vor adăuga la scut ornamentele şi coiful, pentru ca după secolul al XVI-lea să înceapă decăderea, în paralel însă cu primele preocupări de teorie a heraldicii. În epoca modernă şi cea contemporană, blazonul personal (de familie) decade, însă se răspândeau stemele, ca urmare a formării statelor naţionale şi a apariţiei asociaţiilor ori societăţilor.

Termenul de heraldică provine de la acele persoane cu atribuţii de crainic la turniruri, care cunoşteau foarte bine stemele. Heraldica a luat naştere din contopirea, într-un sistem bine închegat, a diferitelor elemente emblematice preexistente, şi care se găseau pe sigilii, scuturi de luptă sau steaguri ale unor persoane ori grupuri. Între secolele XIII-XV, oricine a putut să-şi adopte armorii (blazoane) proprii, după bunul plac, cu singura condiţie de a nu uzurpa o altă stemă, constituită anterior; legislaţii restrictive în acest sens apar abia de la sfârşitul secolului XV.

Primul tratat de heraldică

Primul tratat de heraldic s-a alcătuit la 1416 şi îi aparţine lui Clement Prinsault, însă ştiinţa heraldicii s-a consolidat prin contribuţiile teologului Filip Iacob Spener (1668), care stau la baza heraldicii moderne.

Există blazoane ale conducătorilor de state, instituţiilor laice şi ecleziastice (mitropolie, episcopie, comunitate monahală), comunităţilor orăşeneşti, săteşti sau breslelor (de meşteşugari sau negustori). De asemenea, foarte numeroase sunt blazoanele particulare, tot mai individualizate pe măsura trecerii timpului, şi ornamentate cu simboluri foarte variate care să permită diferenţierea lor.

Spaţiul românesc

În spaţiul nostru, stemele au fost de tipul armelor de autoconferire, adică alcătuite de posesorii lor, unele dintre ele fiind ulterior confirmate de domn şi devenind arme de concesiune. La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului următor, marile familii boiereşti îşi vor realiza arborii genealogici, recunoscuţi în mod oficial şi dotaţi cu stema familiei.

Legile heraldicii şi folosirea elementelor sale nu au constituit obiectul unei preocupări ştiinţifice până în secolul al XIX-lea, deşi a existat un cert interes al domnilor şi boierilor noştri faţă de însemnele armoriale. Unele descrieri de steme au apărut într-o serie de tipărituri ecleziastice sau laice, începând cu secolul al XVII-lea; de asemenea, o serie de cronicari, ca Miron Costin, Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir, Dionisie Fotino, au adus în discuţie o serie de subiecte legate de ştiinţa blazonului. Totuşi, aceste descrieri aveau un caracter profan şi nu respectau regulile ştiinţei heraldice.

Studiul concret al acestei ştiinţe a început o dată cu necesitatea creării stemei statului modern român, la 1859. Preocupări faţă de heraldică au avut Gh.Seulescu, Mihail Kogălniceanu (el participă la crearea stemei Bucureştilor şi a Principatelor Unite), Cezar Bolliac, Şt.D.Grecianu, B.P.Haşdeu, V.A.Urechia, D.A.Sturdza, George Octav Lecca, P.V.Năsturel. În 1918 a apărut singura lucrare care poate fi considerată un armorial românesc, *Steme boiereşti din România,* aparţinând lui Emanuel Hagi-Mosco şi care cuprindea 90 blazoane în culori, dar fără text explicativ, din păcate.

La Şcoala practică de arhivişti, creată pe lângă Direcţia generală a Arhivelor Statului din Bucureşti, exista şi un curs de heraldică generală şi naţională. Aceste cursuri au fost susţinute de mari personalităţi, cum ar fi: Constantin Moisil (de formaţie numismat), Aurelian Sacerdoţeanu, Mihai Berza, E.Vârtosu, E.Condurachi, Dan Cernovodeanu. De asemenea, preocupări de heraldică au avut şi Gh.Brătianu, Constantin Karadja, Gh.Bezviconi, Octavian Iliescu, Jean N.Mănescu, Sigismund Jakó (pentru Transilvania), Marcel Sturdza-Săuceşti ş.a.

6.4.1. Descifrarea blazoanelor/stemelor

Stema este acea reprezentare grafică sau plastică a armelor unui cavaler şi se compune din scut, coif şi alte elemente:

Scutul

1. **Scutul,** iniţial cu rol de protecţie, devine scut de stemă şi are rolul de anunţa faptele de arme ale posesorului; el poate fi simplu (fără nici o reprezentare), compus (cu mai multe smalţuri şi cartiere), unit (scuturi alăturate), scut-ecuson (plasat în cadrul altui scut, ca urmare a unei concesiuni primite de nobil), scut peste scut, scut răsturnat (se punea, de regulă, pe mormântul decedatului care încheia arborele genealogic al familiei).

Formă

De asemenea, poate fi de formă circulară, ovală, triunghiulară, pătrată, rombică, patrulateră, având baza ascuţită sau rotunjită (curbată), în formă de inimă, după cum există câte un scut specific Renaşterii sau Barocului.

Câmpul scutului

Câmpul scutului poate fi împărţit sau nu în cartiere sau cantoane, rezultate din divizarea scutului prin linii drepte sau curbe; numărul maxim de cartiere este de 32. Partiţiunile sau împărţirile scutului sunt următoarele: despicat (tăiat cu o linie verticală la jumătatea sa), tăiat (cu o linie orizontală la jumătate), tăiat în bandă (în diagonală, de la stânga la dreapta), tăiat în bară (în diagonală de la dreapta la stânga), scartelat (linie verticală şi orizontală întretăiate la mijloc), scartelat în curmeziş (diagonale întretăiate la mijloc), gironat (combinare între scartelat şi scartelat în curmeziş, rezultând 8 cartiere), tripartit în pal (împărţit în trei cartiere, pe verticală), tripartit în fascie (împărţit în trei cartiere, pe orizontală).

Reguli

Există o serie de reguli care trebuie respectate în alcătuirea unui scut: scutul familiei principale se aşează întotdeauna în centru; în stemă se pot folosi doar roşul, albastrul, verdele şi negru, care sunt culori heraldice; fiecare figură trebuie să se deosebească pe câmpul scutului; nici un coif nu poate exista fără creştet (sau cimier) iar rolul coifului este de a proteja scutul.

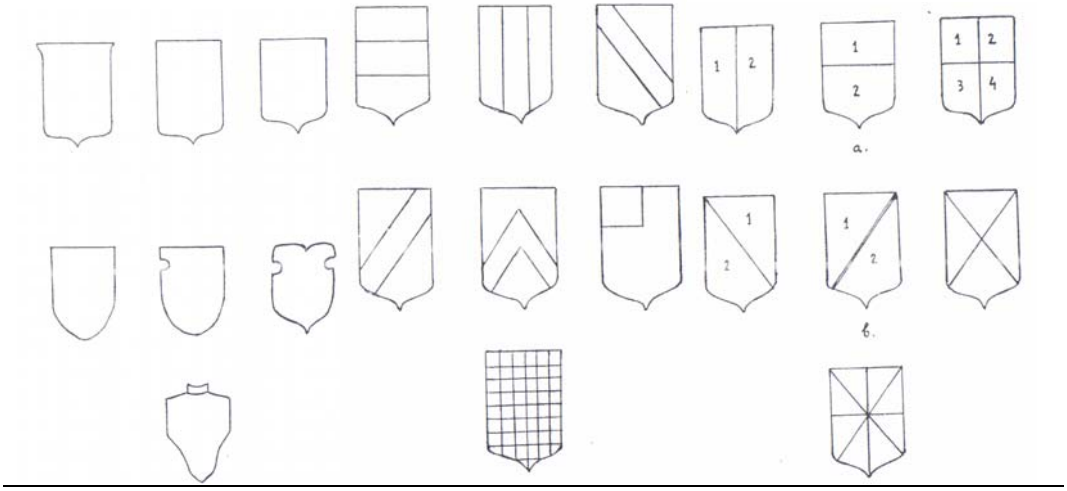

Forme ale scutului heraldic Partiţiuni ale scutului Scartelarea scutului

Simbolistica

Simbolistica heraldică. Reprezentările de pe steme şi blazoane au o serie de semnificaţii, ale căror înţelesuri pot fi căutate într-o serie de mituri şi practici încă din Antichitate, când unele animale sau obiecte erau considerate sacre. În special, animalele şi păsările au devenit simboluri heraldice, cu rolul de a reprezenta anumite calităţi ori trăsături ale persoanelor, familiilor, dinastiilor domnitoare, şi ulterior a entităţilor statale.

Smalţurile

Smalţurile sunt reprezentări grafice ale metalelor, culorilor sau blănurilor şi îşi au originea în obiceiul zugrăvirii în culori a stemelor pe mobile sau pe arme. Aurul sau galbenul simboliza mărirea, forţa, dreptatea, bogăţia şi se reda prin puncte mărunte la distanţă egală, argintul sau albul sugerând inocenţa şi corectitudinea se reda printr-un câmp neted, roşul (simbol al curajului, dragostei şi sacrificiului), prin linii mici verticale, albastrul (simbol al speranţei, sincerităţii şi credinţei) prin linii subţiri orizontale, negrul (simbol al ştiinţei, modestiei şi durerii) prin linii încrucişate (orizontal şi vertical), verdele (simbol al tinereţii, frumuseţii, libertăţii şi dragostei) prin linii diagonale, de la dreapta la stânga, violetul, prin diagonale de la stânga la dreapta iar portocaliul, prin linii încrucişate, pe diagonală. Blănurile erau reprezentate de sângeap (singipie) care se reda sub forma unor mici clopoţei de argint şi azur, aşezaţi alternativ, hermină care se reda ca un câmp de argint semănat cu un fel de trifoi cu trei lobi, la care se adăugau, contra-singipia şi contra-hermina, unde reprezentările se redau răsturnat.

Mobilele

Tot pe scut se află **mobilele** sau figurile heraldice; ele pot fi:

► **figuri naturale,** care sunt de obicei, împrumutate de la astre, elemente ale corpului omenesc sau elemente preluate din lumea animalelor, insectelor, păsărilor, plantelor; exemplu: soarele, luna, globul terestru, stele, focul, apa, vântul, oameni în diverse ipostaze, sau doar anumite membre, leul, calul, berbecul, bourul, elefantul, cămila, vulturul, cocoşul, păunul, cioara sau corbul, albine, muşte, fluturi, flori de crin, trandafiri, lauri, trifoiul, vița-de-vie, fiecare având o semnificaţie aparte care trimitea la trăsăturile de caracter ale posesorului;

► **figuri artificiale,** reprezentate de produse ale muncii omeneşti,

respectiv cruci, buzdugane, săgeți, arbalete, cornuri, turnuri, castele, poduri, coroane, vapoare, chei, inele, oglinzi;

► **figuri himerice,** adică figuri fantastice, mitologice, de fantezie; de pildă, zgripțorul (în jumătatea superioară vultur, iar în cealaltă, leu), pasărea Phoenix, salamandra, licornul, dracul, sfinxul, balauri.

Piesele de pe scut pot fi onorabile şi mai puțin onorabile; cele onorabile ocupau de regulă, între un sfert şi o jumătate din suprafața scutului.

Scutul din stema heraldică este însoțit de: coif, coroană, lambrechini, creştet, suporți, susținători (sau tenanți), pavilion sau manta; în secolul al XIV-lea vor apărea şi devizele sau maximele.

Coiful şi alte elemente

2. **Coiful** reprezenta cea mai nobilă piesă, se aşeza deasupra scutului cu rolul de a-l proteja; din secolul al XV-lea apar o serie de reguli legate de modalitățile de reprezentare ale acestuia, fiecare având o semnificație. Acesta putea fi plasat din față, trei sferturi sau profil, putea fi încoronat sau nu, cu viziera închisă sau deschisă, cu sau fără gratii.

3. **Cimierul** era un ornament aşezat în partea cea mai ridicată a unei steme, de obicei, deasupra coifului.

4. **Coroana** indica rangul personajului respectiv şi era de tipuri şi forme variate: imperială, regală, de principi, duci, marchizi, conți, viconți, baroni, cavaleri.

5. **Lambrechinii** reprezentau nişte fâşii de stofă fixate în partea superioară a armurii şi care cobora de pe coif, apoi îmbrățişa scutul; aceştia puteau fi reprezentați şi sub forma unor vrejuri de plante.

6. **Deviza heraldică** conținea, de regulă, o cugetare de natură filosofică sau umoristică scrisă pe panglică, care se aşeza sub scut.

7. **Suporții** sau **tenanții** erau reprezentați prin diferite animale (lei, vulturi, etc), altele decât cele redate în câmpul scutului, care sprijineau de o parte şi de alta scutul.

La ornarea şi susținerea scutului se mai foloseau şi alte elemente simbolice, cum ar fi steagurile, tunurile, tobele şa. Toate aceste elemente heraldice din stemă erau protejate de manta sau baldachin (ori pavilion) care era de purpură sau de postav şi, în funcție de rangul posesorului, se căptuşea cu hermină brodată cu aur sau chiar aurită în întregime.

După constituire, blazoanele de familie au evoluat şi au cunoscut transferuri de piese heraldice în blazoanele descendenților; acest transfer se numea **brizură** (spargere) pentru blazonul mamă şi **compunere** pentru noul blazon. Noul blazon ilustra descendența posesorului, prin împrumutul de piese.

Categorii

O categorie aparte era reprezentată de **armoariile vorbitoare** (*armes parlantes*), blazoane la care piesa principală arăta numele familiei; de pildă, o familie cu numele Corbu avea ca piesă heraldică principală un corb, familia Lupu, un lup, etc. Acestea sunt armoariile vorbitoare de tip fizic, însă existau şi de tip abstract, sub forma unor jocuri de cuvinte sau proverbe care trimiteau la numele familiei.

Existau şi **steme de pretenție** sau **de revendicare**, aparținând unor suverani care păstrau pe stemele lor simboluri heraldice ale unor feude sau provincii pe care nu le mai stăpâneau sau nu le stăpâniseră niciodată. De asemenea, **stemele de concesie** erau rezultatul concedării unor piese heraldice din stema unor suverani către nobili sau familii care aduseseră servicii importante. Asemănătoare cu ele erau **stemele de patronaj** concedate de un principe sau rege către steme ducale sau orăşeneşti, marcând în felul acesta protecția acordată. **Stemele de demnitate** se refereau la anumite însărcinări obținute de posesorii lor, care trebuiau să le poarte, chiar dacă aveau stemă proprie cu reprezentări diferite.

Stemele de corporații, comunități şi **asociații,** inclusiv **ordine religioase** au apărut în Evul mediu şi s-au multiplicat pe parcursul timpului. Ele constituie însemne de recunoaştere a membrilor acestora, în strânsă legătură cu preocupările ori ocupațiile lor.

Stemele de provincii şi unități administrativ-teritoriale conțineau însemne legate de un anumit specific al zonei (bogății naturale, ocupații, etc).

Stemele de oraşe semnificau libertatea comunităților medievale, conținând de asemenea, piese care reflectau realitatea topografică a localității sau unele aspirații.

6.4.2. Terminologia heraldică

- Acolat = poziție a două scuturi înclinate unul spre celălalt.
- Aftontare = aşezarea a două personaje sau animale față în față.
- Blazon curat, adevărat sau legitim = blazonul original al familiei, care se transmite doar primilor fii născuți (primogeniți).
- Blazon spart sau crăpat = blazon rezultat prin transferul de piese heraldice către blazoanele fiilor mai mici.
- Cabrat = reprezentarea calului ridicat pe picioarele din spate.
- Cartier= compartiment al scutului rezultat în urma împărțirii acestuia.
- Copac= arbore heraldic simbolizând acțiunea de colonizare.
- Credință= figură heraldică înfățişând două brațe strângându-şi mâinile.
- Crenel= zid sau turn în formă dințată.
- Cununa de lauri (sau stejar)= simbolul victoriei; se aşeza pe fruntea învingătorului.
- Decapitat= reprezentarea unui animal fără cap.

- Dextra= poziția la dreapta (văzută în oglindă) a unei mobile pe scut.
- Ecuson= ansamblul însemnelor unei persoane.
- Emblemă= totalitatea elementelor dintr-o stemă.
- Eşarfă= panglică redată ondulat care conținea deviza.
- Herb= stemă.
- Limbat= imaginea unui animal cu limba scoasă.
- Mobilă= piesă din compunerea blazoanelor şi stemelor.
- Panoplie= arme şi steaguri dispuse simetric sub scut.
- Pavilion= ornament exterior scutului, de forma unui mantou care pleacă dintr-un baldachin.
- Plin= întreaga suprafață a scutului sau a unui cartier al său care nu conține nici o piesă heraldică.
- Rampant= poziția leilor sau altor animale redați în poziție ridicată pe labele de dinapoi.
- Suporți, sprijinitori sau tenanți= personaje umane, animale sau plante care sprijină scutul.
- Zbor= figură heraldică având două aripi de pasăre; când apare doar o aripă, se numeşte semi-zbor.

Test de autoevaluare 3

3.1. Ce reprezintă stema şi care sunt elementele componente ?

……

……

3.2. Indicați locul figurilor heraldice şi tipurile cunoscute.

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.5. Numismatica

Definiție

Numismatica este acea ştiință auxiliară a istoriei care are ca obiect de studiu moneda. Ea are în vedere descrierea tipurilor monetare, descifrarea legendelor, analizarea materialului din care sunt confecționate şi a tehnicii de batere, stabilirea unor raporturi şi echivalențe între diferitele monede, precum şi studierea circulației monetare de ansamblu; munca numismaților se concretizează în realizarea unor cataloage sau corpusuri de monede. Denumirea acestei ştiințe provine din grecescul “nomisma” sau latinescul “numisma” (monedă).

Importanță

Moneda constituie o sursă importantă de cunoaştere istorică, pentru analizarea aspectelor economice, sociale, politice sau culturale ale societății. Ea poate fi, uneori, singura dovadă a existenței unui monarh sau oraş sau ajută la reconstituirea unor monumente istorice azi

dispărute (forul lui Traian, podul de la Drobeta); alteori poate furniza informaţii despre fapte istorice care nu apar menţionate în alte surse. De asemenea, poate contribui la stabilirea unor datări foarte strânse (de 10-25 ani sau chiar mai puţin) ale unor aşezări, poduri, arme sau veşminte descoperite în săpătură, după cum poate constitui un barometru al situaţiei politico-sociale. Monedele descoperite pot oferi indicii cu privire la puterea economică a persoanei care le îngropase.

În cazul monedei se urmăresc următoarele aspecte: condiţiile în care s-a exercitat dreptul monetar, iconografia monedei (reprezentări, simboluri, titulatură, limba inscripţiei), stabilirea monetăriile şi a duratei lor de funcţionare, numele dat de contemporani unor monede, emblemele heraldice, portretul anumitor persoane, reflectarea curentelor artistice existente în epocă. Structura tezaurelor descoperite reflectă destul de bine şi circulaţia monetară, la nivel urban şi rural, orientarea economică a regiunii sau statului respectiv, raportul dintre monedele mari şi mici sau dintre monedele provenind din spaţiile învecinate. Imaginea reprezentată pe monede ilustrează la fel de bine şi mentalităţile epocii în care au circulat, aspecte artistice sau instituţionale. Moneda antică reprezintă, de pildă, o sursă de informare pentru cunoaşterea sistemului religios, a mitologiei, dar şi a figurilor suveranilor ori familiilor imperiale, după cum oferă informaţii de natură artistică.

Ca ştiinţă, numismatica este în strânsă legătură cu arheologia, sigilografia, epigrafia, filologia, heraldica, metrologia.

Istoricul ştiinţei

Preocupări de numismatică au existat încă din Antichitate; Aristotel, Plinius cel Bătrân şi Tacitus arătau că este necesară cercetarea acestora, împrejurările în care au apărut monedele. Acum se petrecea şi despărţirea dintre colecţionari şi cei preocupaţi de analiza monedelor şi înţelegerea rostului lor. O dată cu Renaşterea, studiul monedelor antice a luat avânt, preocupările de numismatică extinzându-se în secolele XVI-XVII, o dată cu apariţia a numeroşi colecţionari. În secolele XVII-XVIII luau fiinţă cabinete şi societăţi numismatice pe lângă marile biblioteci de la Paris, Londra, Roma, Berlin, Viena sau Sankt Petersburg. Primele lucrări dedicate în mod special acesteia datează din secolul al XVI-lea iar regulile şi sistemul său de lucru au fost puse la punct de către J.H.Eckel, în 1792; numismatica se va dezvolta ulterior pe baza clasificărilor făcute de acesta. În secolul al XIX-lea, numismatica se preda la unele universităţi europene, în calitate de disciplină auxiliară a istoriei. Tot acum, se adăugau studiului numismatic şi **medaliile.** Începând cu 1891 se organiza şi primul congres internaţional de numismatică.

Preocupări româneşti

În spaţiul nostru, preocupările ştiinţifice de numismatică se întâlnesc de pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Cezar Bolliac, care era nu numai publicist, ci şi arheolog şi colecţionar de monede şi de antichităţi, este considerat a fi cel care a pus bazele numismaticii româneşti. Activitatea sa a fost continuată de D.A.Sturdza, N.Docan, I.Nistor, Gh.Zane, N.Iorga, H.Dj.Siruni, Constantin Moisil, Costin

Kirițescu, Octavian Iliescu, Mihai Maxim, Eugen Nicolae. În 1903 s-a înființat Societatea Numismatică Română iar începând din 1953 funcționează Comisia Internațională de Numismatică, afiliată la Comitetul Internațional de Ştiințe Istorice.

6.5.1. Istoricul monedei

Moneda este acea piesă de metal folosită în cadrul schimburilor de produse şi a tezaurizărilor. Există trei mari etape sau perioade în istoria monedei: antică, medievală şi modernă, care ține cont de periodizările specifice fiecărei țări.

Antichitate

Moneda metalică a înlocuit trocul primitiv; ea a apărut la jumătatea secolului al VII-lea î.Hr., în Lydia, ulterior răspândindu-se în Grecia continentală, astfel încât în secolul V toate cetățile şi statele greceşti ajunseseră să emită monedă. De asemenea, se bate monedă în Imperiul persan şi de către câteva triburi traco-illirice, aflate în contact cu civilizația grecească. La începutul secolului IV î.Hr., procesul se extindea şi la nordul Dunării, la populațiile celtice şi daco-getice. Primele monede emise au avut forma unor lingouri pe care se aplica un sigiliu, pentru a avea caracter oficial; apariția lor a fost favorizată şi de existența unor zăcăminte de metale prețioase.

Din secolul VI î.Hr, moneda a devenit monopol al suveranului, care îşi imprima efigia sa în metal. Grecii antici denumeau monedele după greutatea lor echivalentă în metal prețios: drahma, de pildă, era o monedă de argint iar staterul era din aur şi echivala cu 4 drahme; cea mai prețioasă monedă, talantul era echivalentul a 6.000 drahme. Primele monede romane (din secolul V î.Hr.) s-au numit libră şi uncie şi erau realizate din aramă; în epoca Imperiului s-au bătut dinarii de argint şi monedele de aur – aureus, în timp ce sestertul era o monedă de aramă.

Evul Mediu

Începând cu Evul mediu, tipurile monetare s-au diversificat şi s-au înmulțit. Bizantinii au folosit monede de bronz (follis şi jumătate de follis), argint (miliarense, siliqua) şi aur (solidus, numit din secolul X, nomisma şi apoi perperul). Unitatea de referință ponderală medievală a fost marca, cu o greutate care varia de la un stat, oraş sau provincie la alta. Printre cele mai răspândite monede mici şi mijlocii din argint care au circulat în acest timp s-au numărat: dinarul, pfenigul (în statele germane), penny (Anglia), schillingul, creițarul, obolul, asprul, groşul.

În condițiile deprecierii masive a monedelor de argint, s-a simțit nevoia baterii unor monede de argint, cu valoare mai mare şi greutate corespunzătoare; aceştia au fost talerii, care s-au emis atât de către Țările de Jos, Austria, Polonia, cât şi de Imperiul otoman (sub numele de guruş). Moneda de aur cu cea mai mare circulație în Evul mediu a fost florinul sau ducatul (țechinul bătut de Veneția), căruia îi corespundea în spațiul german, guldenul iar în cel otoman, sultaninul. În secolul XVII se bate în Franța ludovicul de aur iar în secolul următor, în Germania se băteau friedericii.

Ţările Române

În Ţările Române, primele emisiuni monetare datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, şi ele făceau parte din categoria groşilor şi ducaților din argint, având subdiviziuni din bronz şi aramă. Aceste emisiuni încetează destul de repede: la 1482, în Ţara Românească şi la sfârşitul secolului al XVI-lea, în Moldova, după ce activitatea monetară fusese relativă discontinuă în cursul acestui secol; Transilvania, în schimb, va continua să bată monedă până la sfârşitul secolului al XVII-lea. În rest, vor circula monede turceşti, poloneze, germane sau austriece, precum şi unele monede venite dinspre Europa apuseană şi mediteraneană. În epoca modernă s-au generalizat bancnotele şi biletele de bancă.

Până în secolul XVII, monedele s-au confecționat manual, folosindu-se cleştele, ciocanul şi nicovala: o bucată de metal era bătută până la grosimea necesară şi din ea se decupau apoi discurile; acestea se încălzeau pe foc, se aşezau în tiparul aflat pe nicovală (alcătuit din doi cilindri de bronz) şi apoi se aplica o lovitură de ciocan deasupra. Metalul folosit pentru monede era aurul, argintul sau arama. Monetăriile erau supravegheate de autoritatea politică emitentă iar dreptul monetar reprezenta un apanaj al puterii centrale.

Denumirea monedelor

Denumirea monedelor medievale avea la bază mai multe criterii:
► culoarea: asprul are sensul de monedă albă (*aspron* în Bizanț şi *ak*, în Imperiul otoman) iar moneda de aur, adică de culoare galbenă se numea *aureus;*
► corespondența în sistemul ponderal: drahmă, liră etc.:
► după numele emitentului: ludovici, napoleoni;
► după titlul emitentului: imperiali, reali (emişi de rege), ducați (emişi de duce);
► după o localitate: taler (de la localitatea Joachimstahl), kremnizeri (Kremnitz).

Analiza monedelor este realizată prin intermediul a două ramuri ale numismaticii: numismatica descriptivă şi metrologia numismatică.

Ramurile numismaticii

Numismatica descriptivă este acea ramură care se ocupă de descrierea detaliată a monezii: dimensiuni, formă, greutate, metalul din care este confecționată şi titlul, imaginile aflate pe cele două fețe ale monedei (avers şi revers), imagini care cuprind legenda, numele sau imaginea suveranului, denumirea statului precum şi valoarea monedei (în perioada modernă). Din punct de vedere al reprezentărilor de pe monede, acestea pot fi monofaciale (cu reprezentări pe o singură față) şi bifaciale (cu reprezentări pe ambele părți).

Imaginile reprezentate pe monede aparțin la două categorii:
► tipul heraldic, în sensul că redau stema țării, oraşului sau blazonul suveranului unde a fost emisă moneda; acest tip este specific epocilor medievală şi modernă;
► tipul iconografic, în care accentul cade pe imaginea suveranului şi care este specific perioadei antice.

Forma monedelor era în general rotundă, cu o circumferinţă şi grosime variabilă, în funcţie de valoarea sa. O excepţie o constituie monedele **schifate** (brachteate), de formă concavă, bătute mai ales în Bizanţ. Inscripţiile erau redate circular pe monedă sau în cadrul legendei şi cuprind informaţii cu privire la denumirea oraşului/ţării, la numele şi titlul conducătorului. În perioada modernă, textul cuprinde şi valoarea monedei.

Metrologia numismatică are ca obiect de studiu sistemul de măsuri şi cel valoric al monedelor, etalonul monetar şi acoperirea în aur a valorii acestora. Moneda emisă depinde de posibilităţile economice ale emitentului, ceea ce determină variaţii ale titlului şi a valorii intrinseci ale acesteia. Existenţa unor sisteme monetare foarte diverse a creat dificultăţi în privinţa operaţiilor de schimb. Dacă la început valoarea de schimb a monedei era dată de conţinutul intrinsec de metal preţios, ulterior s-a procedat la marcarea acestei valori pe una din feţe iar în cazul bancnotelor, acestea nu mai au o valoare intrinsecă, ci doar una convenţională înscrisă pe ele. În afara monedelor cu valori reale au circulat şi monede cu valoare nominală sau teoretică (numite **monede de cont***)*, la care se raporta sistemul monetar al unui stat şi serveau ca unitate de calcul.

Metrologia numismatică se află în strânsă legătură cu instrumentele de măsură folosite la determinarea greutăţii metalelor preţioase folosite la baterea monedelor. Unităţile ponderale folosite au fost: talantul şi mina babiloniene, drahma grecească, livra şi uncia romane, solidus în Bizanţ; în Evul mediu au existat sisteme metrologice monetare foarte diverse.

Studiul circulaţiei monetare se află în strânsă legătură cu istoria economică; descoperirile arheologice de monede sau tezaure monetare oferă indicii cu privire la circulaţia acestora având impact asupra schimbului de produse şi legăturile economice.

Medalistica

Din numismatică s-a desprins **medalistica,** care studiază medaliile sau plachetele comemorative, sub aspectul efigiei şi inscripţiei; ea se constituie într-un izvor important pentru cunoaşterea concepţiilor oamenilor dintr-o epocă istorică, a evenimentelor, ideilor, mentalităţilor, precum şi pentru evoluţia artei gravării, păstrând imagini din trecut ale unor personalităţi. De altfel, medaliile cunoşteau o realizare artistică deosebită la care arta gravurii atinge realizări de excepţie în raport cu monedele. Termenul medalie provine din latinescul „metallum” şi se referă la piese de metal asemănătoare monedelor, cu reprezentări bifaciale, confecţionate prin turnare sau batere, dar având natură şi valoare diferită de cea a monedelor; ele erau folosite pentru a marca un eveniment, în memoria unei persoane şi nu aveau putere de schimb şi valoare circulatorie. Medalistica se află în strânsă legătură cu istoria artei, iconografie şi heraldică.

În perioada Renaşterii, medaliile aveau şi ele o valoare monetară, încorporând o anumită cantitate de metal preţios ce putea fi schimbată în monedă curentă. Apoi, în secolul XIX apar şi numeroase monede comemorative, destinate a marca anumite evenimente importante (aniversări, comemorări, jubilee).

Până în secolul al XVI-lea, medaliile erau turnate, apoi vor începe să fie realizate prin batere. În cazul monedelor turnate, modelul se realiza în ceară după o schiţă, apoi se turna într-un tipar metalul; după turnare, medalia era verificată şi cizelată. Medaliile realizate prin batere foloseau maşini speciale, cu matriţe reprezentând negativul medaliei; una din matriţe era fixă şi la ea se ataşa metalul încălzit apoi era acţionat berbecul presei care împingea a doua jumătate a matriţei peste materialul medaliei. Avantajul conferit de ultimul tip de realizare a medaliilor era legat de posibilitatea confecţionării mai multor exemplare cu ajutorul aceleaşi matriţe.

Ţările Române

Cea mai veche medalie referitoare la Ţările Române, în afara celor romane bătute pe teritoriul Daciei, a fost bătută la 1600 şi îl reprezintă pe Mihai Viteazul (avers) cu o scurtă inscripţie, care continuă în legendă. Alte medalii au fost bătute în vremea lui Constantin Brîncoveanu, la 1713, în timpul revoluţiei de la 1848, în memoria unirii Principatelor Române (1859) sau în onoarea victoriei din Războiul pentru independenţă (1877-1878). O serie de medalii au fost dedicate unor personalităţi ale vieţii politice şi cultural-ştiinţifice româneşti.

Cataloagele şi corpusurile de medalii cuprind astfel de piese în ordinea cronologică a emiterii lor şi după zona de proveniență. Descrierea medaliilor urmăreşte câteva elemente: mărime, formă, greutate, dimensiuni, compoziţia metalului, reprezentările şi inscripţiile de pe avers şi revers, data şi locul emiterii, ocazia cu care au fost emise.

Insignografia

Insignografia se ocupă de problematica insignelor, tot mai numeroase în ultimul timp. Insignele sunt obiecte de mici dimensiuni, fixate pe pieptul purtătorului, având imprimate sau gravate pe una din feţe un simbol sau o reprezentare însoţită de o inscripţie ce indică apartenenţa la o organizaţie politică sau asociaţie/societate cultural ştiinţifică. Insigna se poate purta şi cu ocazia unor manifestări ştiinţifice, de către participanţi, ca şi cu ocazia aniversării sau comemorării unor evenimente sau personalităţi.

Sarcinile specialistului în insignografie sunt următoarele: colecţionarea de insigne şi ordonarea lor pe criterii cronologice, topografice şi tematice; întocmirea cataloagelor de insigne; alcătuirea corpusurilor de insigne. Informaţiile oferite de insigne se referă la instituţii şi organizaţii politice ori culturale, la mentalităţile epocii, punând această disciplină în legătură cu heraldica, istoria artei şi iconografia.

Test de autoevaluare 4

4.1.Precizați criteriile de denumire ale monedelor medievale. Exemplificați.

……

……

4.2. Definiți metrologia numismatică.

……

……

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.6. Metrologia

Definiție

Metrologia se ocupă cu studierea sistemelor de măsură din trecut, care se regăsesc atât în documente, cât şi în muzee; de asemenea, analizează evoluția lor şi adaptarea la sistemul de măsură modern. Mai poate servi la localizarea sau chiar datarea unui document care cuprinde referiri la o anumită unitate de măsură specifică unei zone şi perioade istorice bine definite. Termenul metrologie provine din grecescul “metron” (măsură) şi “logos” (vorbire despre). Metrologia ca ştiință îi este indispensabilă istoriei economice.

Sisteme de măsură antice

Sistemele de măsură propriu-zise s-au definitivat în Antichitatea clasică. Cetățile antice greceşti au avut un sistem bine organizat de măsuri şi greutăți despre care avem mai multe informații; aceste unități de măsură erau exprimate prin dimensiuni ale corpului omenesc. De altfel, degetul, cotul, pasul, au existat ca unități de măsurare atât la civilizațiile orientale, cât şi la cele mediteraneene. În esență, acest sistem este următorul:

Grecia

- 1 deget (dactylos) = 19,3 mm
- 2 degete (kondylos) = 38,5 mm
- 1 palmă (palaisté) = 4 degete = 77,1 mm
- 2 palme (palaistai) = 8 degete = 154,2 mm
- 4 palme (palaistai) = 16 degete = 1 picior (pous) = 308,4 mm
- 1 cot = 1,5 picioare = 460 mm
- 1 pas = 2,5 picioare = 770 mm; Piciorul era unitatea de măsură itinerantă, în schimb, suprafața se măsura în picioare pătrate: 100 picioare pătrate (podes) = 9,50 m. pătrați

Totuşi, în unele părți ale lumii greceşti, aceste unități au avut valori diferite. În privința sistemului de greutăți, trebuie spus că s-au păstrat un număr mare de ponduri, de diferite unități şi subunități, cu ajutorul cărora se poate reconstitui sistemul ponderal folosit:

- Obolul = 0,72 g
- Drahma = 6 oboli = 4,36 g
- Mina = 100 drahme = 436 g
- Talantul = 60 mine = 26.160 g

Măsurile pentru capacitate erau următoarele:

- pentru lichide: ulcica (cotil) = 0,27 l
- pentru solide: 4 cotili = 1,09 l

Roma

Sistemul roman a preluat o parte din vechile sisteme (degetul, palma, piciorul, cotul, pasul, mila), cărora le-a dat denumiri latine; el are la bază un sistem duodecimal, a cărui unitate de măsură era *asul,* împărţit în 12 uncii.

- 1 libra (as) = 12 uncii = 327,45 g
- 1 uncia = 4 silici = 27,28 g
- 1 siliqua = 0,18 g etc.

Spaţiul românesc

În spaţiul românesc a existat un sistem propriu de măsuri, ale căror denumiri erau de origine latină: pas, palmă, deget, cot, funie, falce, iugăr, câblă, cântar etc. Un alt grup de denumiri ale măsurilor este de proveniență slavă: stânjen, pogon, vadră, merţă, după cum există şi o serie de măsuri de greutate şi capacitate turceşti, care s-au folosit în spaţiul nostru (ocaua, chila, cotul şi cântarul, care aveau greutăţi diferite în sistemul turcesc faţă de cel folosit în Principate).

Trebuie totuşi precizat că metrologia medievală era destul de aproximativă, o serie de măsuri variind de la o regiune la alta. Pe de altă parte, nu exista un etalon unic folosit la măsurat, unităţile de măsură (mai ales cele legate de părţi ale corpului omenesc, cum erau palma sau cotul) variind în funcţie de persoana care făcea măsurătorile; erau totuşi stabilite nişte limite între care variau unităţile de măsură respective. Domnia a încercat să reglementeze această situaţie, fiind cunoscute în acest sens măsura de fixare a capacităţii merţei, luată de Vasile Lupu, domnul Moldovei şi stabilirea de către Şerban Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti, a lungimii stânjenului (care-i poartă şi numele) şi a palmei, submultiplul stânjenului.

În a doua jumătate a secolului XVIII şi începutului celui următor, documentele menţionează faptul că se trimiteau din capitala ţării către oraşele şi judeţele din ţară, măsurile etalon de lungime, greutate şi capacitate, având pecetea visteriei, semn că măsurile erau puse sub controlul domniei. În perioada Regulamentului Organic sunt atestate încercări de uniformizare a măsurilor, pentru ca în 1866 să se introducă în Principate sistemul metric (cu multiplii şi submultiplii săi), care devenise obligatoriu în Franţa, încă de la 1840.

Transilvania

În Transilvania, terminologia unităţilor de măsură a fost de origine latină; regii maghiari au încercat, încă din secolul XV să unifice măsurile pe teritoriul întregului regat, aşadar şi în Transilvania, folosind sistemul de Buda. După ce Transilvania a devenit principat autonom, dieta a hotărât ca principalele măsuri utilizate în comerţ (cântarul, libra, cotul, găleata) să se raporteze la măsurile folosite de oraşul Cluj. În secolul al XVII-lea, s-a decis împărţirea Transilvaniei în patru zone, care să folosească etaloane specifice pentru principalele unităţi de măsură; cele patru regiuni erau: Sibiul, pentru zonele locuite de saşi, Tg.Mureş, pentru zonele secuieşti, Oradea pentru comitatele Bihor, Zarand,

Maramureş iar restul Transilvaniei continua să se raporteze la măsurile oraşului Cluj. Măsurile etalon erau marcate de autorități şi se găseau în piața publică din oraşe, la dispoziția celor care doreau să măsoare. Abia la 1876 se ajungea la un sistem unic de măsuri şi în Transilvania, pentru ca în 1918 să se adopte un sistem național unic de măsură.

Măsurile

Măsurile cele mai folosite în spațiul nostru erau:

1. măsuri de lungime: pasul[1], stânjenul, cu sistemul său de submultipli (palma, degetul, linia, piciorul, şchioapa, țolul)[2], prăjina[3], funia[4], cotul cu submultiplii săi[5]; în epoca modernă s-a folosit metrul care reprezintă a 1/10.000.000 parte din meridianul de la ecuator la pol al globului;
2. măsuri pentru distanțe mari: ceasul de mers[6], poşta[7], mila[8], leghea[9] etc;
3. măsuri de suprafață: delnița, ziua de arătură, ziua de coasă, cât aruncă omul cu toporul/securea/bățul/măciuca, cât trage omul cu săgeata/puşca, plugul, iugărul[10], pogonul[11], falcea cu submultiplii lor[12] etc; în epoca modernă s-au folosit arul (egal cu 100 m pătrați) şi hectarul (egal cu 100 de ari sau cu 10.000 m pătrați);
4. măsuri de capacitate: pentru lichide (butea, polobocul, berbenița, ciubărul, vadra[13], cupa, ocaua[14], cofa) şi pentru materii uscate (găleata sau câbla, merța, chila[15], obrocul, banița, ferdela, claia[16], stogul, carul, stânjenul cubic, etc;
5. măsuri de greutate: maja, carul[17], povara[18], cântarul, piatra[19], ocaua[20], fontul (mai ales pentru alimente), marca şi piseta (pentru măsurarea metalelor prețioase); în epoca modernă, s-a folosit gramul, ca unitate de măsură.
6. astăzi se măsoară şi căldura, în unități calorice, viteza, presiunea, electricitatea, radioactivitatea.

[1] Pasul are 4-6 palme = 0,980 m – 1,515 m, în Țara Românească şi 6 palme = 1,672 m, în Moldova.
[2] Stânjenul lui Şerban Cantacuzino avea 1,962 m şi acest etalon a fost fixat în coloanele de la mănăstirea Cotroceni, ctitoria sa; în secolul XIX a fost fixat la 2 m. Un stânjen avea 8 palme.
[3] O prăjină avea circa 3 stânjeni = 5,886 m (Țara Românească) – 6,69 m (Moldova).
[4] 1 funie = 10 stânjeni.
[5] În Transilvania, cotul avea 0,62 m, iar în Țara Românească şi Moldova, în jur de 0,65 m.
[6] În secolul XIX era de circa 4,5 km.
[7] 15-20 km.
[8] 1.379,86 m.
[9] 4.000 paşi.
[10] 0,5775 ha în Evul mediu
[11] 576 stânjeni pătrați.
[12] Pogonul a fost principala unitate pentru măsurat suprafețele în Țara Românească iar falcea s-a folosit în Moldova. În mărime modernă, pogonul are 5.012 m pătrați sau jumătate de hectar iar falcea, 14.323 m pătrați.
[13] Vadra avea 10 ocale, adică 12,88 l.
[14] 1,3 – 1,5 l.
[15] Au existat mai multe chile, de Brăila, de Giurgiu; chila mare de 400 ocale avea în secolul XIX, 679,268 l.
[16] 18-32 snopi, în medie circa 25 de snopi.
[17] Între 500 – 1.000 ocale.
[18] 110-125 ocale.
[19] 11-12 kg.
[20] În măsură modernă, ocaua avea 1,271 kg iar litra 317,98 g.

Test de autoevaluare 5

5.1. Explicați contribuția metrologiei la cercetarea istorică.

.....

.....

Răspunsurile pot fi consultate la pagina 129

6.7. Vexilologia

Definiție

Vexilologia este o ştiință relativ nouă, care se ocupă cu studierea culorilor şi însemnelor de pe steaguri, drapele şi stindarde. Denumirea acestei ştiințe provine din latinescul „vexillum” (steag, drapel).

Scurt istoric

Steagurile au apărut încă din Antichitate, ca însemn de recunoaştere a unui grup umane, în special pe câmpul de luptă. În Evul mediu, fiecare domeniu feudale putea ridica un efectiv militar care beneficia de un steag ca semn de recunoaştere. Pe suprafața de pânză a steagului erau reprezentate simbolurile heraldice ale seniorului sau entității politice respective. Pe măsura sporirii efectivelor militare şi a organizării armatelor permanente, a crescut şi numărul steagurilor, în paralel cu fixarea regulilor de compunere şi purtare a lor. În epoca modernă, steagurile sunt folosite de state ca simbol național dar şi de către asociații, cluburi sau partide politice. Drapelul național incorpora simboluri mai vechi ale provinciilor istorice reunite în plan politico-statal. Ele erau confecționate din material textil, de regulă, fiind arborate sau purtate în mişcare; steaguri medievale sau moderne sunt păstrate în muzee, dar le găsim reproduse şi în desene, picturi, fotografii sau chiar descrise în unele documente.

Au fost de asemenea, instituite reguli cu privire la arborarea steagurilor pe teritoriul național sau la sediile misiunilor diplomatice ori a oficiilor consulare, precum şi cu ocazia unor vizite de stat, a festivităților sau reuniunilor internaționale. Totodată, s-au stabilit regulile privind comportamentul la ceremoniile de arborare a drapelului.

Părțile componente

Părțile componente ale unui drapel sunt: flamura, cu sau fără reprezentare heraldică, hampa (mâner de lemn sau metal pe care se fixează flamura), vârful sau creştetul (extremitatea de sus a hampei, de care se prinde drapelul, sub forma unui vârf de lance sau panglică), talpa, franjurii (bordură din fire de mătase sau metal de culoare galbenă care se găseşte sub formă de ornament pe marginile steagurilor de gală, mai ales) şi ciucurii.

6.7.1. Terminologie vexilologică

- Banieră = flamura drapelului a cărei parte inferioară flutură în vânt.
- Cocardă = obiect din material textil sau metal, de mici dimensiuni, pe care este redată o anumită reprezentare.
- Cocardă de avion = marcă națională care se găseşte pe anumite

părți ale avionului (aripi sau fuselaj).
- Cravata steagului = eşarfă în culorile naționale care este ataşată la extremitatea de sus a mânerului drapelului.
- Fanion = steag de dimensiuni mici reprezentând o societate, un club, etc.
- Pavilion de carantină = drapel care indică existența unei maladii contagioase la bordul navei.
- Portdrapel = persoana care poartă steagul.
- Steag de masă = versiune miniaturală a steagului plasată în încăperi oficiale, de regulă.

Importanță

Vexilologia reprezintă o sursă de informație pentru simbolistica epocii şi colaborează strâns cu heraldica, sigilografia, numismatica şi medalistica. De asemenea, beneficiază de un set de norme şi reguli cu privire la alcătuirea şi folosirea drapelelor, la descifrarea şi interpretarea simbolurilor heraldice imprimate sau brodate. Datorită nevoii de analizare a simbolisticii reprezentărilor de pe steaguri, în cadrul vexilologiei s-a conturat şi existența unui sub-domeniu, cel al **vexilologiei heraldice.** De asemenea, există o serie de contribuții legate de problemele de conservare şi restaurare a steagurilor.

Vexilologia analizează şi mentalitățile epocii, de grup sau individuale, în legătură cu adoptarea uneia sau alteia dintre culorile heraldice sau simbolurile de reprezentare.

Studii româneşti

În istoriografia românească, a existat un interes pentru studiile de acest gen încă de la începutul secolului al XX-lea, prin persoana lui P.V.Năsturel, care discuta problematica steagului tricolor în spațiul românesc; ulterior, contribuțiile cu privire la steagurile domneşti, ostăşeşti, de bresle, ale asociațiilor şi instituțiilor (partide, cluburi sportive, formațiuni de pompieri, societăți muzicale, diverse instituții ale statului) se vor înmulți. A existat de asemenea, un interes pentru steagurile folosite în timpul revoluțiilor de la 1821 şi 1848, precum şi cele folosite la Marea Adunare din 1 decembrie 1918.

Asociația Internațională de Vexilologie a luat ființă după cel de-al doilea război mondial şi are sediul la Bruxelles. În schimb, Societatea Română de Vexilologie s-a constituit în anul 1998; printre scopurile sale se numără următoarele: acordarea de consultații în vederea alcătuirii steagurilor, conform exigențelor actuale.

6.8. Răspunsuri şi comentarii la testele de autoevaluare

Test 1.
1.1. Hamburg, 1727 în lucrarea *Muzeografie* a lui Gaspar Neickel. În spaţiul nostru, termenul muzeu este folosit pentru prima dată de către Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor*.
1.2. lumină, umiditate, schimbările bruşte de temperatură, vânt, compoziţia chimică a aerului
1.3. copii, facsimile, diapozitive, desene, texte explicative, hărţi, diorame
Notă: *În cazul în care nu aţi răspuns corect la două dintre aceste întrebări re-studiaţi capitolul 6.2. şi bibliografia indicată.*

Test 2.
2.1. a. Piatră; b. Piatră şi metal; c. Metal; d. Lemn; e. Textile;
2.2. acte publice (legi, decrete, diplome militare), acte private, inscripţii onorifice, inscripţii funerare, inscripţii gravate pe edificii, borne miliare

Test 3.
3.1.Stema este acea reprezentare grafică sau plastică a armelor unui cavaler şi se compune din scut, coif, cimier, coroană, lambrechini, deviza heraldică, suporţi sau tenanţi.
3.2. Mobilele sau figurile heraldice se află pe scut şi pot fi figuri himerice, figuri naturale sau figuri artificiale

Test 4
4.1. culoarea – asprul, corespondenţa în sistemul ponderal – drahmă, după numele emitentului – napoleoni, după titlul emitentului – ducaţi, după o localitate – taler.
4.2. metrologia numismatică are ca obiect de studiu sistemul de măsuri şi cel valoric al monedelor, etalonul monetar şi acoperirea în aur a valorii acestora.

Test 5.
5.1. Metrologia studiază sistemelor de măsură din trecut, analizează evoluţia lor şi adaptarea la sistemul de măsură modern. Serveşte la localizarea sau chiar datarea unui document care cuprinde referiri la o anumită unitate de măsură specifică unei zone şi perioade istorice bine definite. Metrologia ca ştiinţă este indispensabilă istoriei economice.
Notă: *În cazul în care nu aţi răspuns corect la ultima întrebare re-studiaţi capitolul 6.6. şi bibliografia indicată.*

6.9. Bibliografie

Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei, Bucureşti, 1985.

Nicolae Edroiu, *Introducere în ştiinţele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1992.

Puri, Gerhard, *Metrologie generala*, Timişoara, 1983

Luchian, Octavian, Oprescu, Constantin C., *Monede şi bancnote româneşti*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1977

Nicolescu, Corina, *Muzeologie generala*, Ed. Didactica şi Pedagogica, Bucureşti, 1975

6.10. Lucrare de verificare

Pe baza textului de mai sus, alcătuiți un eseu liber cu privire la propria dumneavoastră experiență într-un muzeu. Pentru aceasta realizați o vizită în cel mai apropiat muzeu, descrieți şi analizați expozițiile văzute, identificând şi plasând diferitele instrumente de lucru prezentate în această unitate de învățare.

Instrucțiuni privind testul de evaluare:

a. dacă este posibil, tehnoredactat, Arial 12, 1,5 rânduri, max. 5 pagini

b. se trimite prin poştă tutorelui.

c. se foloseşte în primul rând cursul dar pentru obținerea unui punctaj ridicat este necesară parcurgerea bibliografiei indicate.

Criteriile de evaluare sunt:
- claritatea exprimării şi absența formulărilor nesigure,
- şirul logic al argumentelor,
- utilizarea bibliografiei